

predominància de cereals, seguits a poca distància per terres ermes i boscos, i amb una petita quantitat de vinya i regadiu. El quadre que adjuntem resumeix els cultius de les terres desamortitzades (54).

Quadre 4.6.

Cultius de les terres desamortitzades (1839-1847)

Finques rústiques del clero regular ,Ha.

	CEREALS	VINYA	BOSC/PINS	ERM	REGADIU
Castelldefels	12,1			12,3	
Gavà	2,23	4,03			
Martorell	1,7		0,97		
el Prat	63,09		54,53	54,53	
Sant Boi		0,95		0,95	
Sant Vicenç					0,48
TOTALS	79,12	4,98	55,5	67,78	0,48
Percentatges	39,22	2,4	26,81	32,74	0,23

Com ja hem indicat en la introducció el Prat, juntament amb l'Hospitalet i Castellví de Rosanes, va ser un dels pobles on la desamortització va ser més important. Abans de fer una anàlisi d'àmbit municipal del cas del Prat voldríem donar una visió global de la participació dels diferents municipis de la comarca (55).

Quadre 4.7.

Participació municipal. Desamortització Mendizabal (1836-1844)

(r=regular, s=secular)

	nºfinques	V.venda (rals)	A	B
Castelldefels	4 (r.)	145000	1,07	0,11
Castellví de R.	6 (2r.4s.)	3784638	27,99	2,88

Esplugues	1 (r.)	77400	0,57	0,05
Gavà	6 (r.)	169700	1,25	0,13
l'Hospitalet	14 (r.)	5175700	38,28	3,94
Martorell	3 (2r.1s.)	106300	0,78	0,08
Molins de Rei	1 (r.)	134200	0,99	0,10
el Prat de Ll.	4 (r.)	3792010	28,04	2,88
S.Boi de Llo.	3 (r.)	136130	1,03	0,10

	42	13521078	100	10,27
--	----	----------	-----	-------

Dins el conjunt de vendes efectuades a tota la província el Baix Llobregat representa el 10,27% del valor total. Molt possiblement si en lloc del valor en venda calculéssim els percentatges que representen les hectàrees desamortitzades el percentatge seria més baix ja que el valor en venda era molt més alt que la mitjana. La proximitat amb Barcelona és la causa de la importància i el valor que adquireix el procés desamortitzador a l'Hospitalet.

Deixant de banda els casos de l'Hospitalet i de Castellví de Rosanes, del conjunt dels tretze pobles analitzats en el nostre estudi és evident que el Prat va tenir un procés desamortitzador més intens, tant pel valor de venda com per les grans extensions de les finques del clero regular desamortitzades. Si fem el càlcul del percentatge del valor de les terres desamortitzades únicament tenint en compte els pobles objecte del nostre estudi al Prat li correspon el 86,64 % del valor total (56).

Més interessant que aquestes apreciacions de tipus quantitatiu fóra intentar esbrinar l'aspecte social del fenomen desamortitzador: va representar un canvi en l'estructura de la propietat?. Tingueren accés a la terra els pagesos de la comarca?. Va servir per reforçar la concentració de la propietat?. Tots aquest interrogants quedaran contestats parcialment a partir de l'anàlisi de

qui eren els compradors de béns desamortitzats a la comarca. Per tal de facilitar aquesta reflexió hem sintetitzat en un quadre la llista dels compradors (57).

Quadre 4.8.

La Desamortització al Baix Llobregat (1839-1847)

Finques rústiques del clero regular.

POBLES	PROPIETARIS	(A)	COMPRADORS	(B)
Castell- defels	Servites	24,6	Francesc Tarasco Melcior Planas Creuhet	2,66
Castellví de Rosanes	Agustins	184,1	Josep Margarit	4
Gavà	Servites	6,3	Francesc Riera Llorenç Bou Ferran Moragas Ubach Salvador Rusiñol Josep Vilardaga	4,14
Martorell	Caputxins Carmelites	2,69	Marià Borrell Antoni Buxeres	3
El Prat	Mercedaris Dominics	173,21	Joan Canadell Josep Pujol Mase	3,5
Sant Boi	Servites	1,9	Joaquim Pla	6
S.Viceng	Benedictins	0,48	Antoni Xuriguera	4

TOTALS

393,28 Ha.

3,7

Aquest quadre també ens permet fer una ullada als antics propietaris dels béns desamortitzats: totes eren propietats del clero regular. Quan a extensió els Dominics i els Agustins van ser els ordes que desamortitzaren més hectàrees. Al treball de I.Fabré, M.Gómez i A. Rodés sobre "La desamortització al Prat de Llobregat (1840-1878)" l'extensió a desamortitzar dels Dominics al Prat durant la primera etapa desamortitzadora era més gran que la ressenyada al quadre "Els dominics posseïen quatre finques al terme del Prat: Torre Llunell, Casa Maresma, Casa Nova Maresma, i Casa petita de mar. L'extensió total d'aquestes finques era de 461 mojudes 4 mundines, segons l'apeo de 1845 (.....) aquestes terres eren bàsicament pinedes i marines, i del total d'elles un 49,67 % eren improductives" (58).

Però molt més interessant que de qui havien estat les terres desamortitzades és intentar respondre a la qüestió de qui va beneficiar-se de la desamortització: quin grup social va participar més activament en la compra de terres desamortitzades?. Fins ara a causa de l'escala territorial, provincial o comarcal, de les investigacions realitzades no s'han identificat els compradors locals, que eren ben pocs. Però això encara reforça més la seva absència, quan en realitat hi van participar molt timidament.

F.Simón Segura atorga un protagonisme quasi absolut als comerciants barcelonins, als hisendats que volen ampliar les seves hisendes i a membres de les professions lliberals. Globalment estem d'acord amb aquesta hipòtesi però voldríem afegir-hi algunes matisacions que es desprenen de l'anàlisi pormenoritzada de la personalitat dels compradors. Creiem que també participaren en la compra de béns desamortitzats baix llobregatins industrials barcelonins (59) i algun pagés benestant de la comarca, presència aquesta última

que s'intensificarà durant el procés redempcionista endegat durant la segona gran etapa desamortitzadora de Madoz.

L'anàlisi personalitzat dels qui consten com a compradors ens servirà de recolzament per defensar la nostra hipòtesi. A Castelldefels les 24,6 hectàrees dels Servites van ser comprades per Francesc Tarasco i Melcior Planas i Creuhet, ambdós barcelonins. A l'"amillarament" de 1861 d'aquest poble F.Tarasco consta com a propietari d'únicament 5,23 hectàrees per les quals li corresponia un líquid imposable de 112 rals, la major part d'aquestes terres les trobem donades a parceria i es dedicaven a cereals i erm. Per tant en F.Tarasco era un propietari barceloní absentista del qual sabem que participà en la compra d'altres béns desamortitzats a l'Hospitalet (60). D'en Melcior Planas i Creuhet sabem que era notari barceloní i gran propietari de Gavà on és recordat per haver construït una font a la plaça del poble. A l'"amillarament" de Castelldefels de 1861 hi ha únicament un contribuent d'aquest cognom (61) en canvi al de Gavà hi consten els Hereus de Melcior Planas i Creuhet, residenciats a Barcelona, propietaris de 33 mujades 14 mundines de terra (16,58 hectàrees) i de deu cases; la majoria de les terres eren dedicades a cereals, amb una mica de vinya, garrofers, erm, fruiters i horta (62).

Les 6,3 hectàrees dels Servites de Gavà foren adquirides per cinc compradors, quatre eren barcelonins lligats a interessos comercials i especuladors, i tant sols en Llorenç Bou pertanyia a la pagesia local i el podem qualificar de gran propietari (63). Per tant la presència de pagesos de la contrada, tot i que feble, existia.

D'en Ferran Moragas, en Josep Vilardaga i en Francesc Riera sabem que compraren altres béns desamortitzats a altres pobles de Catalunya, al igual que succeïx amb en Marià Borrell, en Francesc de Tarasco i en Joan Canadell que consten com a grans compradors de béns desamortitzats. En M.Borrell "comerciante o vendedor al por mayor de

pesca salada del Borne" (64) a més de les terres de Martorell, comprà terres a Horta i l'Hospitalet, en J.Canadell comprà propietats rústiques a Sant Martí de Provençals a més de les terres del Prat, en Ferran Moragas a més de les terres de Gavà adquirí finques a Tiana, l'Hospitalet i Horta (65). D'en Salvador Rusiñol no en sabem gran cosa, el seu cognom és absent de les llistes de contribuents uns quants anys després, la qual cosa ens fa pensar en un barceloní lligat al comerç (66) i que comprà terres a Gavà amb una finalitat purament especulativa. En canvi, els cognoms Moragas i Vilardaga els trobem tots dos vinculats a la propietat territorial gavanenca uns quants anys després del procés desamortitzador (67).

A.Buxeres, militar i escriptor fill de Barcelona, comprador de Martorell juntament amb M.Borrell, era un antic heroi de la Guerra de la Independència a la zona on actuà com ajudant de camp del General Josep Manso (68). Després de la Guerra del Francès esdevingué secretari del General Manso, ocupà els càrrecs de batlle del reial patrimoni, secretari de la Junta d'Obres de Barcelona i censor de teatres (1839). Fou membre (1837) i secretari de l'Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona. Publicà "Barcelona en julio de 1840" (anònim 1844) i "Necrologia del teniente general don José Manso, Conde del Llobregat" (1863). Amb la inversió d'en A.Buxeres sembla que comença la vinculació de la família Buxeres a Martorell, com veurem més endavant, el seu fill, administrador dels Marquesos de Vilafranca, comprà la percepció de censos dels Marquesos a la província de Barcelona i participà en la redempció de censos de l'Església l'any 1861.

Del comprador dels béns dels Servites de Sant Boi sabem que era un barceloní que rebia el tractament de Don i que al 1861 constava com a contribuent per rústica a Sant Boi per un líquid imposable de 491 rals d'una propietat de 5 mujades 13 mundines (2,84 hect.) (69).

A Sant Vicenç, el comprador era Antoni Xuriguera un industrial

fariner barceloní que invertia en un petit terreny de regadiu situat prop de la riera de Cervelló on hi havia instal·lat el molí. Aquest cas aparentment sembla una inversió rústica quan en realitat es tractava d'una petita inversió de capital amb finalitats industrials: el molí.

Al Prat foren dos els grans compradors del d'aquesta etapa. D'en J.Canadell ja hem dit que fou també comprador d'altres béns desamortitzats i sabem que utilitzà com a testaferro en Ramon Llor Fons (70); en total sembla que adquirí unes 103,19 hect., però de ben segur que la majoria eren terres de baixa qualitat o erms, pinedes i marines. A més en aquesta etapa els preus tant elevats dels valors en venda en relació a la taxació inicial no indicaven el valor real ja que s'admetien pagaments amb vals reials que estaven molt devaluats.

En J.Canadell hauria comprat terres en aquell municipi per un valor de 1.767.500 rals (71), Josep Pujol per un valor de 2.432.510 i n'Antoni Monmany per un valor superior a 600.000 rals (72).

En Josep Pujol i Marcè intentarà millorar el rendiments de les terres comprades, la majoria de mala qualitat, cercant una exempció d'impostos per les terres improductives que s'havien reduït a cultiu (lleï del 23 de maig de 1845). Tanmateix aquesta actitud positiva d'intentar millorar les terres adquirides potser estava esperonada pel projecte del Canal de Dreta, projecte en el qual hi participaren grans compradors de béns desamortitzats del Prat, en Joan Canadell i en Antoni Monmany (73). Les terres comprades per Pujol foren adquirides uns quans anys més tard per Ferran Puig. Aquest industrial barceloní, davant de la tardança del reg promès pel Canal de Dreta, optà per regar les seves terres amb bombes d'aigua agafant l'aigua directament del riu.

Altres hisendats del Baix Llobregat que participaren en el procés desamortitzador foren: en Ramon Estruch, barceloní gran propietari de Sant Boi, en Josep Carreres d'Argerich, advocat barceloní

que d'apoderat de la Baronia de l'Eramprunyà s'havia convertit en gran propietari gavanenc, en Rafael Sabadell, comerciant barceloní que tenia terres a diversos pobles de la comarca, en Bartomeu Vidal i Nadal comerciant barceloní que comprà terres a Sant Feliu de Llobregat (74).

Al Baix Llobregat, la visió del procés desamortitzador com operació purament especulativa, si bé en general és certa l'haurem de matisar en funció de la personalitat dels compradors i de la finalitat de la compra. A Sant Vicenç hem vist com la compra tenia un objectiu industrial, a Gavà hem identificat un comprador com pagès benestant de la comarca, i, al Prat la compra ha estat seguida per una voluntat de millorar el terreny agricolament. Per tant, si bé és cert de manera general que l'especulació fou el motor de les compres, també és cert que en zones com el Baix Llobregat, on el sòl agrícola era escàs des de segles anteriors i on el valor dels productes agrícoles era elevat a causa de la proximitat a la ciutat, algunes de les inversions en terres desamortitzades es feren amb l'objectiu de millorar la rendibilitat agrícola i, sobretot, al Prat on les terres dèltiques salitroses i improductives fins aleshores tenien perspectives de millorar amb la imminent obertura del Canal de la Dreta.

Les reflexions que es desprenen del treball del Prat convergeixen amb les conclusions a què hem arribat pel procés redempcionista o segona desamortització, que analitzem al proper apartat, i que podríem resumir dient que durant la segona meitat del segle XIX, a mesura que les extensions a vendre eren més petites (75) el procés desamortitzador s'alentia i adoptava noves formes (redempció de censos), i la participació dels pagesos baixllobregatins augmentava (76).

Com a conclusió general d'aquesta primera etapa, 1839-1847, podem afirmar que els comerciants i membres de les professions lliberals de Barcelona constituïren el grup social dominant en les

compres de béns desamortitzats baixllobregatins. Tanmateix, els interessos d'industrials barcelonins així com els d'algun pagés benestant de la comarca també hi foren presents, encara que en una proporció més modesta.

4.2.2. La redempció de censos o segona desamortització.

En aquest mateix capítol, en parlar de les diferents formes d'extinció dels dominis senyorials a la comarca hem encetat la qüestió, no resolta satisfactòriament en la historiografia contemporània, de la redempció dels censos. Hem constatat com l'origen dels censos era molt divers i com aquest fet dificultà l'elaboració d'una legislació que els englobés tots, tant de cara a llur pervivència o bé de cara a llur redempció o abolicció.

La inestabilitat política del XIX, conseqüència de la feblesa amb què es realitzà la revolució burgesa, féu que la implantació del nou marc legislatiu de caràcter lliberal es fes de manera lenta i contradictòria. Pel que afecta als censos emfitèutics podem afegir-hi que, a més de contradictòria i lenta, la legislació del XIX és ambigua i confosa. I si tenim present que els primers estudis sobre el tema vénen del camp de la història i no del món del juristes conpondrem, encara millor, la situació de desorientació i les notables errades en la interpretació de les lleis referides a censos en què alguns prestigiosos historiadors han caigut (77).

Fins a cert punt, aquesta situació envitricollada fou fomentada conscientment per alguns legisladors del XIX amb l'objectiu de protegir el cens emfitèutic (Llei de 1837 i Codig Civil de 1889), però bona part d'aquesta complexitat rau en la naturalesa tèrbola i llunyana de nombrosos censos (78). Aixó féu que la jurisprudència decimonònica es veiés obligada a tipificar els censos

en: consignatius o sobre un préstec de diners; reservatius on el censalista rep únicament una renda anual per un bé del qual no té cap reserva de domini i emfitèutics que s'estableixen sempre sobre un bé immoble amb desdoblament de domini, el censalista té el domini directe i percep una pensió anual o cens i el censatari, que paga cada any aquesta pensió, es reserva el domini útil del bé, que habitualment és un tros de terra (79). Aquesta tipologia facilità la perpetuació del cens emfitèutic mentre que progressivament els censos reservatius i els censos consignatius o crèditicis, que en la documentació del XIX es confonen sovint amb els censals, anaven redimint-se i abolint-se.

Al manifest anti-redempcionista de 1847 que ja hem analitzat es lliurava una batalla a favor dels censos emfitèutics i la mateixa signatura del document "propietarios de censos y dominios directos" ens situa davant de l'evidència que no únicament la senyoria mitja o grans emfiteutes anti-redempcionistas, com sovint s'ha dit, era la beneficiària del control del domini útil sinó també senyors directes, és a dir, censualistes en primer grau. La pressió enorme que aquest bloc social beneficiari del cens emfitèutic, o cens agrari segons la terminologia de B.Clavero (80), exercí féu retrassar durant dècades la redacció definitiva del Codi Civil, on s'havia de regular tan espinosa qüestió. Finalment la batalla fou guanyada pels anti-redempcionistas i en el Codi Civil de 1889 el cens emfitèutic fou respectat i separada la seva problemàtica de la rabassa, convertida aquesta en un contracte de durada temporal com ja s'havia intentat fer al 1851 i fins i tot a finals del XVIII.

La perpetuació dels cens emfitèutic i la temporalitat de la rabassa, malgrat que en aparença puguin semblar contradictoris, eren part de la mateixa victòria: els grans emfiteutes del mas, juntament amb alguns senyors directes, havien cedit moltes terres a rabassa o havien subemfiteutat en cascada. Aquesta sol·lució ambivalent els

permetia consolidar el seu domini útil sense ni haver de redimir (als Registres de la propietat consten a tots els efectes com a veritables propietaris malgrat l'encapçalament del domini eminent o directe a nom d'un altre) i alhora podien recuperar el domini útil de bona part de les terres cedides a rabassa durant l'expansió de la vinya els segles XVIII i XIX, justament en una conjuntura crítica del vinyar català atacat per la fil·loxera.

De tot aquest procés una primera reflexió resta clara: en l'anàlisi de la legislació decimonònica relativa als censos emfitèutics cal anar molt en compte ja que des de 1805 es formula un principi abstracte de redempció, que no dona lloc a cap procés de redempció efectiu i que a més queda colapsat per la conjuntura bèl·lica i per la legislació senyorial de l'omniosa dècada, aquest principi abstracte s'ha confos sovint amb la seva aplicació, que serà molt més tardana.

En el conjunt de mesures desamortitzadores de Mendizabal es formulava novament el principi de redempció de censos i, tot i que la mesura no afectava al cens emfitèutic globalment ja que no era obligatoria, s'obria un camí per la redempció que inclogué únicament a les terres que, per via desamortitzadora, havien passat a titularitat pública; és a dir, terres en què l'Estat s'havia convertit en censualista. Tot i que aquest procés es va regular per un decret de 31 de maig de 1837 que reconeixia, a més, un dret de redempció als arrendaments agraris estables, no serà fins les mesures de 1841 de desamortització dels béns del clero secular en què formalment s'inclouran els censos entre els béns desamortitzats (81).

Després del l'aturada del procés desamortitzador haurem d'esperar fins la desamortització de Madoz per veure com es fan efectius aquests principis. Finalment, entre maig de 1855 i febrer de 1856 entraren en vigor un conjunt de lleis que permeteren tant la redempció del censos de propietat pública com el perdó de censos

impagats sempre que es procedís a la redempció (82).

Aquest darrer bloc legislatiu, de 1855-56, és el que ens ha servit per interpretar les redempcions de censos que s'efectuaren durant aquells anys en el conjunt de pobles estudiats i que no dubtem en qualificar de segona desamortització.

Com ja hem vist la primera desamortització de Mendizabal afectà ben poc al Baix Llobregat i dins el conjunt dels tretze pobles estudiats si n'exceptuem el Prat la seva incidència fou molt feble. Si això succeïa amb els béns del clero regular, la incidència del segon gran procés desamortitzador de béns propis i del comú havia de ser encara més feble ja que gairebé no n'existien, com hem vist en analitzar el paisatge agrari de la comarca a finals del segle XVIII. És en aquest context de comarca que s'escapa a les apetències dels grans compradors de béns desamortitzats, que pren importància el procés de redempció de censos que hem observat entre 1856 i 1862. Aquestes redempcions de censos es feien totes davant del representant de la Hisenda Pública en nom de l'estat (83) i es tractava de propietats del clero secular i regular. El conjunt de terres que es redimiren semblen fruit de les deixalles de la primera desamortització i de propietats del clero secular que posteriorment van passar a titularitat pública. Però el més interessant d'analitzar no és la personalitat dels antics perceptors que ja ha quedat clarament delimitada, les terres redimides eren antics censos de l'Església que pel procés desamortitzador havien passat a titularitat pública, sinó la personalitat dels censataris que redimeixen. L'anàlisi del següents quadres ens permetrà treure'n l'entrellat (84).

Quadre 4.9.

Redempció de censos Baix Llobregat (1856-1862)

ANTIC PERCEPTOR

REDEMPTOR

1856	Monestir de Junqueres	Joan Torras ,SB	2
	Pabordia Catedral de B.	" " "	1
	Abadia de Montserrat	" " "	1
	Monges de Valldonzella	" " "	1
	Monestir de Sant Cugat	Antoni Oliver ,P	1
	Convent Monges Ensenyança	Josep Ricart ,SF	1
	Enfermeria C.S.Just B.	" " ,SF	1
1857	Carmelites Desgalces Gràcia	Antoni Oliver ,P	1
	Sacristia de la Catedral B.	José Manso ,C	1
	Obra Pia	Magí Jansana ,SAB	1
	P.Sta.Mª de Castelldefels	M. de Moragas,CF	1
	Jesuites de Barcelona	M. de Moragas,G	1
	Capítol Catedral de B.	Josep Ricart, SF	1
	Comunitat de Sant Just B.	" " , "	1
1860	Causa Pia Juan Roca,CF	Rosa Nicolau de Bou,V	1
1861	Rector S.Miquel Castellví R.	J.A.Buxeres ,B	1
	Prior M.S.Genís de Rocafort	" "	1
	Presbítors Martorell	" "	1
1862	Presbítors Martorell	Magí Jansana,SAB	1
	Rectoria Castelldefels	Joan Presas,CF	1
	Abadesses Ensenyança	Baudili Soler,SB	1
	Rectoria Gavà	Antoni Guinot ,G	1
	Benefici S.Trinitat C.B.	Josep Salvador ,SB	1

L'anàlisi i comentari conjunt d'ambdós quadres (4.9) i (4.10) ens permetrà copsar la importància del fenomen a la comarca i la seva intensitat durant els anys 1856-57. Des d'un punt de vista cronològic

fou entre setembre de 1856 i juliol de 1857 quan es realitzaren la majoria de les redempcions (68,75% sobre el total), almenys pel que fa referència als tretze pobles estudiats que són els únics que s'han tingut presents en elaborar el segon quadre (85). De fet els tretze pobles estudiats tant per la proximitat a Barcelona com per la qualitat dels seus terrenys era lògic que es redimissin amb més celeritat. Pel lloc on estaven ubicades les terres o béns que es redimien sobresurt l'àrea del delta i de la riba dreta (3 Castelldefels, 2 Gavà, 7 Sant Boi), però també se'n realitzen a la riba esquerra (4 Sant Feliu). Quan el valor de les redempcions, els dos primers anys s'havia redimit per un valor que era equivalent al 70% del total (19327 rals).

Quadre 4.10.

Redempció de censos Baix Llobregat (1856-1862)

DATA	LLOC	TIPUS	Nº DE CENS	VALOR REDEMPCIO
Setembre-1856	SB	C	5	11907 R.
Novembre-1856	SF	C	2	2800
Abril-1857	CF	C	1	129
Abril-1857	G	C	1	490
Juliol-1857	SF	C	2	4012
Marc-1860	CF	Ce	1	1970
Marc-1862	CF	C	1	4400
Marc-1862	SB	C	1	1472
Maig-1862	G	C	1	256
Juliol-1862	SB	C	1	---

Totals			16	27425

Qui eren els qui redimien? Amb quines condicions ho feien? En el quadre 4.9 hem recollit el seu nom per tal d'avançar a poc a poc en la

identificació. Quan hem pogut identificar la personalitat del censalista hem inclòs també redemptors de Sant Andreu de la Barca i de Barcelona. Per aquest criteri hem inclòs en Josep Manso, heroi de la Guerra de la Independència a la Comarca i que per aquest mèrit rebé el títol de Comte del Llobregat, que era un gran propietari de Cornellà domiciliat a Barcelona (més tard a l'amillament de 1862 consta residenciat a Madrid) i que gairebé segur que les terres que allibera de cens, de la Sagristia de la Catedral de Barcelona, eren del terme de Cornellà.

Els altres dos redemptors domiciliats fora de l'àmbit dels tretze pobles estudiats són: J.A.Buxeres, resident a Barcelona, i Magí Jansana, de Sant Andreu de la Barca.

D'en J.A.Buxeres sabem que es presentà a les eleccions per diputat i que l'any 1870 comprà el dret a cobrar els censos dels Marquesos de Vilafranca a la comarca. A l'analitzar la llista de compradors de béns desamortitzats hem vist que el seu pare, Antoni Buxeres, havia participat en la desamortització del clero regular adquirint terres dels Carmelites de Martorell. Situació curiosa la d'aquest il.lustre advocat barceloní Josep Anton Buxeres, amb interessos territorials a Martorell, que redimia antics censos de la Rectoria de S.Miquel de Castellví, del Priorat de Sant Genís de Rocafort i dels Presbítors de Martorell convertint-se en propietari absolut d'aquestes terres i uns quans anys després es convertia en perceptor de censos (86).

D'en Magí Jansana sabem que era propietari a Sant Andreu de la Barca i que un familiar seu fou un notable agrarista que es presentà durant la Restauració a diputat: Anton Jansana (87).

Els altres redemptors de censos pertanyien, la majoria, a sectors benestants de la pagesia de la comarca. De fet al no arribar a subhasta els béns que es redimien es lògic que els protagonistes de

les redempcions fossin els pagesos de la comarca ja que eren ells qui, des de temps immemorial, anaven pagant les pensions dels censos. És versemblant que amb el canvi de titularitat del censalista i davant la generalització de mesures desamortitzadores una bona part dels censos que ara es redimien s'haguessin deixat de pagar i que, per tant, l'Estat com a perceptor frustrat veiés amb bons ulls la redempció dels censos ja que era una manera d'obtenir liquidesa. Sigui com sigui, quasi tots els altres redemptors són pagesos benestants de la comarca.

En Joan Torras consta a l'"Amillarament" de Sant Boi de 1861 com a propietari de 10 mujades i 1 mundina (4,92 hect.) i, malgrat que no es tracta d'una gran extensió, són dedicades totes a cereals de primera, de manera que té un líquid imposable de rústica molt superior a la renda mitja rústica del poble (88). Però, a més, era propietari de dos bous, una mula i una ase i d'una casa bastant espaiosa i bona (89). Aquest pagès de Sant Boi tingué cura de redimir cinc censos que gravaven les seves terres i els capitalitzà per un valor de 11907 rals.

N'Antoni Oliver i Font que redimeix 3 censos del Papiol no consta a l'Amillarament de 1863 però en canvi hi hem trobat un germà seu en Joan Oliver Font que és parcer d'una vinya no gaire bona (90). De N'Antoni Oliver Font no hem trobat referències directes i personals, però les dades del seu germà ens fan pensar en què possiblement era el redemptor d'extracció social més humil. Tanmateix té capacitat econòmica per redimir tres censos per un valor de 3886 rals.

En Josep Ricart era un gran propietari de Sant Feliu de Llobregat, de la seva família sortiren alcaldes i es presentà ell mateix a diputat. Cotitzava fiscalment per una extensió de 11,62 hect al 1864 (91), moltes d'aquestes terres eren de regadiu i dedicades a cereals. Però tenia també vinyes al secà cedides a parceria, el domini útil de les quals recuperà arran del desastre de la fil·loxera com veurem al capítol vuit (apartat 8.3.5.). El valor total de les quatre

redempcions que féu assolí els 6812 rals.

En Manuel de Moragas possiblement era germà o fill d'en Ferran de Moragas que pertanyia al grup de compradors de béns desamortitzats del Servites de Gavà d'entre 1839 i 1847 que ja hem analitzat. Redimeix dos censos un de la parroquia de Santa Maria de Castelldefels i l'altra dels Jesuites de Barcelona, a Gavà, per un valor de 608 rals.

Na Rosa Nicolau de Bou, de Viladecans, pertanyia també a la pagesia mitja. Ella tenia pocs béns però el seu marit era el propietari de moltes terres a Viladecans (2,14 hect), Gavà (29,74 hect.) i a Castelldefels (158,9 hect) (92). Aquest pagés ric, titular d'una masia de muntanya a Castelldefels, ja havia descobert la possibilitat d'engrandir el patrimoni durant el primer període desamortitzador comprant terres dels Servites de Gavà.

Dels quatre que resten per analitzar, sabem que en Baudili Soler i els hereus d'en Josep Salvador de Sant Boi tenien rics patrimonis (93), en canvi les propietats d'Antoni Guinot, de Gavà, aren més pobres (94). El darrer redemptor que ens manca analitzar és en Joan Preses de qui únicament sabem que era barceloní i que consta com contribuent de Castelldefels per una extensió de 5 mundines (0,15 hect.) i per una casa (95).

A zones com el Baix Llobregat a causa de la proximitat amb Barcelona la pressió sobre el control de la terra que s'exercia des d'antic feia que no existissin terres de propis ni de comuns i que les propietats del clero regular tinguessin poca importància si n'exceptuem algun cas. Per aquestes raons el segon procés desamortitzador, promulgat pel lliberal Madoz, adquireix més importància del que en principi hom li ha atorgat en la forma de redempció de censos d'antigues propietats del clero secular i que ben bé podríem titllar de desamortització d'horts de rector o segona desamortització.

Així arran de la segona onada desamortitzadora s'encetà a la comarca un procés de redempció de censos, però aquest afectà únicament als antics censos de terres que havien estat propietat del clero secular i que amb les lleis de 1855-1856 passaren a titularitat pública. Per tant, globalment els censos emfitèutics restaren invulnerables al procés redempcionista.

De l'anàlisi de l'extracció social dels qui participaren en el procés redemptor podem concloure que, en aquesta segona desamortització, la participació de pagesos de la comarca fou més important que a la primera. En canvi, en aquest segon procés endegat al 1856, un conjunt de factors afavorí l'accés ple a la terra dels pagesos benestants baixllobregatins: el tipus de béns que es desamortitzaven (petites propietats de parròquies), el fet de no realitzar-se cap subhasta pública del bé (era el censatari qui tenia dret prioritari en el procés), el sistema de capitalització favorable al censatari (100 per 8 o per 10), així com la forma de pagament en quinze terminis dels quals, en un primer moment, només se n'havia de disposar d'un. També hi participà algun especulador barceloní, advocats o comerciants amb interessos territorials a la comarca, i algun pagès modest de la comarca. Per tant, socialment parlant, aquest segon procés desamortitzador que aparentment tingué poca repercussió al Baix Llobregat, gràcies al procés de redempció de censos afavorí la pagesia baixllobregatina, sobretot al sector benestant i alguns propietaris barcelonins.

Els censos redimits no creiem que fossin sempre un antics censos agraris. Alguns indiquen indirectament el seu origen creditici, fet coherent si tenim present que l'Església era un creditor actiu durant l'edat mitjana, malgrat les prohibicions que feia de l'usura. Per exemple, un dels redimits per Josep Ricart a Sant Feliu sobre béns de la Comunitat de Sant Just de Barcelona ens situa davant d'un origen

del cens llunyà i incert. Molt possiblement sigui un cens consignatiu, és a dir per préstec de diners o el que correntment coneixem com censal, diu "afecto a la generalidad de bienes que el infraescrito redimenta por ignorarse la finca sobre la que radicaba pues solo sabe la prestaba por razón de recibos a favor de sus antepasados librados" (96). Aquesta fonamentació del cens la podem interpretar com una antiga càrrega hipotecària no cancelada, és a dir un censal, però pot també interpretar-se com a pensió derivada d' un cens agrari. En diverses ocasions ,sobretot en redempcions d'Esparreguera i Martorell de 1862 que no hem inclòs al quadre, surt clarament explicitat que es tracte d'un censal, però en la majoria de les redempcions analitzades l'origen com a cens emfitèutic o sobre un immoble és quasi segur, però confós. Pels tretze pobles estudiats, únicament en el cas de Castelldefels hem trobat una menció explícita a l'origen creditici d'un cens redimit (març,1860), però és molt possible que de les pensions redimides que es pagaven en concepte de cens algunes més tinguessin aquest origen hipotecari.

Un altre element que ens fa pensar en l'origen creditici d'alguns d'aquests censos és la forma de pagament: s'efectuaven gairebé tots en metàl·lic. Tanmateix, això no ens indica gran cosa perquè a Catalunya, a diferència del que succeïa a Galícia on els foros es pagaven en espècies, moltes velles emfiteusis d'origen medieval es pagaven en metàl·lic. Possiblement si l'origen hagués estat majoritàriament en censos agraris, haguéssim vist reflectida en la documentació censos com "sis quarteras d'ordi i set gallines", "una quartera d'ordi" o "tres quarteres 4 quartans de blat" que dins un conjunt total de 48 censos analitzats son els tres únics pagaments en espècies ressenyats i que a més en els dos últims casos es complementen amb un pagament en metàl·lic.

Les conclusions que podem extreure de l'anàlisi d'aquestes

redempcions de censos és que únicament afectaren terres del clero, majoritàriament secular, en què el titular havia esdevingut l'Estat arran de les lleis desamortitzadores de 1855-56 (97). En aquesta segona desamortització que adopta la fórmula de redempció de censos, hi participaren membres destacats de la pagesia benestant de la comarca juntament amb alguns propietaris barcelonins, membres de professions lliberals o comerciants, en canvi durant la primera onada desamortitzadora el pes d'aquests barcelonins fou molt més important. La fórmula emprada de redempció directa sense passar per subhasta i, en general, les favorables condicions de financiació feren possible la participació dels antics censataris, pagesos de la comarca.

Tanmateix, el cens emfitèutic globalment restà invulnerable al procés redempcionista i a diferència del que succeí a Galícia on al 1926 es promulgà una llei de redempció dels Foros (98). A Catalunya en canvi fins després de la guerra civil, amb la llei de 31 de desembre de 1945 (99), els censos emfitèutics no s'hagueren de redimir, però la llei tot i que en coneixem casos concrets de la seva aplicació, arribà a deshora i això féu que encara en l'actualitat restin moltes emfiteusis sense redimir.

4.3. Conclusions.

A finals del segle XVIII, a la comarca del Baix Llobregat, hi havia nombrosos municipis que estaven sota dominació senyorial malgrat la proximitat a Barcelona, d'altres compartien el domini senyorial i el reial, i, finalment, una minoria estaven sotmesos únicament a la dominació reial. La crisi de l'Antic Règim va ser la causa que entre 1765 i 1824 l'àrea de dominació compartida i l'àrea de dominació reial tendessin a créixer.

La tipologia dels conflictes senyorials analitzats, de caràcter jurídic o econòmic, reflectia en part al grau d'intensitat de dominació senyorial existent a una àrea. Els conflictes jurídics, com ara els enfrontaments amb els apoderats del senyor pel nomenament de càrrecs, eren més estesos a la zona on la dominació senyorial era més feble com succeïa a les terres dels dominis dels Marquesos de Vilafranca. En canvi, els conflictes econòmics, que com els jurídics es donaven arreu eren especialment intensos a les zones on el règim senyorial era més viu, com per exemple a les terres de la Baronia de l'Eramprunyà.

Quan a la cronologia de la conflictivitat senyorial sembla que es manifestaren més aviat els conflictes jurídics que els econòmics de manera que, a inicis del segle XIX, els conflictes econòmics eren importants i, per contra, no trobem cap manifestació dels jurídics.

A les zones més pobres i més allunyades de Barcelona, al delta de ponent i a la riba dreta, les supervivències del règim senyorial eren més arrelades, però, en iniciar-se el segle XIX, la presència dels antics dominis feudals encara es feia sentir arreu. La pervivència d'aquests dominis fou més forta a les zones on la dominació senyorial estava recolzada en els drets econòmics o drets sobre la propietat de la terra, com és el cas de les terres de la baronia de l'Eramprunyà. En canvi, a les terres on l'origen del domini era jurisdiccional, com ara els dominis del Marquesos de Vilafranca, el règim senyorial trontollà més aviat.

Durant la primera meitat del segle XIX, la construcció del Estat liberal comportà un canvi de marc jurídic que es concretà en el procés de dissolució dels dominis senyorials i en la conflictivitat que desencadenà, especialment la llei de 1837. A partir d'aquesta data el procés de desamortització, primer de Mendizábal i més endavant adoptant la forma de redempció de censos, continuà el camí de

desvincular terres. Tanmateix, la desamortització incidí poc en l'estructura agrària baixllobregatina, no tingué efectes en una millor distribució de la propietat, els pagesos en quedaren al marge i únicament va comportar el canvi de mans de les grans propietats eclesiàstiques dèltiques que passaren a ser propietats de burgesos barcelonins.

La redempció de censos, que també anomenem segona desamortització, tema poc conegut i del qual és arriscat formular hipòtesis, adquirí a la comarca uns trets específics que la diferenciaren de la desamortització. Els censos que sortien a redempció eren petites propietats de titularitat pública, d'origen eclesiàstic. Els beneficiaris d'aquest procés foren majoritàriament pagesos de la comarca gràcies a que com a cultivadors de la terra podien accedir a la redempció i a la forma de pagament. D'aquest procés redempcionista els censos emfiteùtics en quedaren exclosos.

En resum, les característiques que la dissolució del règim senyorial adoptà al Baix Llobregat responen a l'ambivalència de la situació de partida: coexistència de zones reials, pròpies de les àrees veïnes a la ciutat, amb zones on el règim senyorial era ben viu en arribar el segle XIX. La càrrega antisenyorial que comportà la Guerra del Francès féu trontollar el que restava dempeus del règim senyorial baixllobregatí: primer caigueren els dominis més febles però finalment, a la segona meitat del segle dinou, el domini senyorial esdevingué únicament una carcassa jurídica buida de poder real fins i tot a les zones on el domini senyorial havia estat més fort gràcies a detenir també els drets territorials. A la dissolució dels dominis seguí la desamortització de les grans propietats eclesiàstiques que, exceptuant el municipi del Prat de Llobregat, quasi no afectà a la comarca. Finalment, la redempció d'antics censos aclesiàstics, afavorí a la pagesia mitjana baixllobregatina que, encara que adquirint molts petits

terrenys, pogué accedir a la plena propietat de part de les terres que cultivava.

NOTES

1. Al Col·loqui d'Historiadors que se celebrà a Barcelona el maig de 1974, E. GIRALT RAVENTOS en la seva ponència apuntava la peculiaritat i la complexitat del procés a Catalunya "Principals problemes de la història agrària". La transformació dels antics dominis senyorials en propietat absoluta estigué condicionada per la presència de l'emfiteusi que dificultà la consolidació en una sola titularitat dels dos dominis característics de la propietat feudal: el domini directe i el domini útil. A Catalunya la cessió del domini útil a perpetuïtat per mitjà de l'emfiteusi que des de l'edat mitja es generalitzà convertí en particularment difícil el procés. Des d'aleshores el tema ha estat objecte d'estudi per part de nombrosos investigadors, tant a Catalunya, com al País Valencià i a Galícia on es donen certes similituds en el procés. Alguns treballs de Mariano Peset, Pedro Ruiz Torres, Jesus Millan, Ramon Villares, J. Fontana o de Ll. Ferrer en són una mostra.
2. Els dominis de la Baronia de l'Eremprunyà estaven constituïts fonamentalment per terres de Begues, Gavà i Castelldefels. L'excés de sorra a la major part de la terra plana de la marina i els greus problemes de desguas dificultaren i retardaren, fins ben avançat el segle XIX, la conversió en sòl agrícola de bona part d'aquests termes.
3. F. DURAN CAÑAMERAS "Els drets dels Marquesats de Vilafranca i dels Velez que s'extenen sobre els termes de Sant Esteve de Sasrovina, Molins de Rei, Sant Andreu de la Barca, Castellbisbal, Castellví de Rosanes, Martorell, Santa Creu d'Olorde, Vallvidrera i Abrera, Barcelona, 1922, p.12, diu que els drets a nomenar batlles a tots els seus dominis fou reclamat pels Marquesos fins al 1810.
4. A. COTS CASTAÑE Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya, 1751-1837, Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1984, p.408 i 409.
5. I. CLOPAS BATLLE Resumen histórico de Martorell, relacionado con la historia de Cataluña, Martorell, 1944.
6. J. TORT MENSA Breu història de Molins de Rei, Molins de Rei, 1981, p.30 a 36. L'intent de mantenir-se com a vila reial està més ben explicat a F. DURAN CAÑAMERAS, op.cit., p.5, vegeu nota 36.
7. Interrogatori de Zamora, Respostes de Molins de Rei, pregunta n92, fol 355.
8. Ibidem, pregunta n913, fol.356.
9. La comparació entre l'amillament posterior de Molins de Rei (1863) i el de Gavà (1861) és encara més radical, ja que al 1863 els Marquesos de Vilafranca ni hi consten, tot i que per documentació diversa sabem que hom els considerava els propietaris del Palau i de l'hort annexe; en canvi al doc. de 1861 els Barons de l'Eremprunyà consten com a propietaris de més de 280 hectàrees.
11. S. MOXO La disolución del régimen señorial en España CSIS, Madrid, 1965, p.157-158, opina que la llei de 1837 adopta un sistema eclèctic "mientras reconoce la necesidad de la presentación de los títulos legítimos, exime de esta obligación a los señorios solariegos y otorga un plazo para tal exhibición a los

jurisdiccionales".

11. ABE. Lligall 11, Gavà, Leonci Sanmartí, apoderat de la Baronia, en una memòria que fa l'any 1877 era molt explícit quan escrivia "Les recents lleis desamortitzadores publicades al 1855, comprenen en esperit, la dita redempció de servituds com l'expressada. Però d'una manera terminant ho diu la llei del 15 de juny de 1866. Proposo sol·licitar la redempció i vendre la propietat".
12. AMG .La resolució del pleit del 6 de febrer de 1818 entre l'Ajuntament de Gavà i les Baronesses de l'Eramprunyà reconeix el ple domini territorial de la Baronia sobre les terres no cultivades, malgrat que obliga a la Baronia a concedir certes servituds com les de llenyejar, pasturar o agafar pedres pel seu us.
13. Elaboració pròpia a partir de les respostes municipals al interrogatori de Zamora relatives a jurisdiccions (Columna de 1789) i de la informació que facilita V.FRIGOLA pel 1824 a "Relación de los pueblos de que consta el Principado de Cataluña". Les dades de la primera columna (1765) són extretes dels apèndixs de la tesi de llicenciaturad'A.COTS CASTAÑE "Aproximació a l'estudi dels conflictes senyorials a Catalunya 1751-1837". Universitat de Barcelona, 1984, p.457 i 458. Cots Castañé no inclou Gavà, Castelldefels i Viladecans que eren de dominació senyorial.
14. A.COTS CASTAÑE "Conflictes senyorials a Catalunya" Estudis d'Història Agrària, nº6, p.244 ,per les dades de 1765 i E.GIRALT RAVENTOS "La propietat i l'explotació de la terra durant el segle XIX" Història de Catalunya, Ed.Salvat, Barcelona, 1983, Vol.5, p.40.
15. Elaboració pròpia: les dades de la primera columna (1708 ?) corresponen a la "Descripción de los pueblos de la diócesis de Barcelona" s.d., que hom a atorgat a Ignaci Dalmases i que cronològicament se situa a les primeries del segle XVIII, manuscrit nº5085, Fullets Bonsoms, B.C.. Les de 1799 corresponen a la resposta nº2 del qüestionari de Zamora i, finalment, la darrera columna de l'any 1824 l'hem elaborat a partir de les dades de V.Frigola.
16. Interrogatori de Zamora, Respostes de Sant Boi de Llobregat.
17. A.COTS CASTAÑE , "Conflictes senyorials...." a Estudis d'Història Agrària, nº6, p.248, nota 29. Cal recordar aquí el que ja hem apuntat a la nota 12 sobre el plet del 6 de febrer de 1818 que possiblement era continuació de la Junta General convocada a Gavà al 1795, precedida per un expedient de demarcació de pastures del 13 de novembre de 1793 (ABE) i que tot plegat sembla tenir el seu origen en una Setència Arbitral de 1327, que es citada com antecedent del plet de 1818.
18. Biblioteca del Palacio de Oriente ,Madrid, Manuscrit nº2469, Respostes Municipals a l'interrogatori de Zamora. La major part de les informacions que ens han servit per analitzar els dominis jurisdiccionals procedeixen d'aquestes respostes però no les citarem poble per poble per no fer-nos reiteratius.
19. Vegeu nota 12 i a més recordeu la sol·licitud de Junta General de 1795 i l'expedient de demarcació de pastures de 1793 de Gavà.
20. A.COTS CASTAÑE Aproximació ..., Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1984 i "Conflictes senyorials ..." Estudis

d'Història Agrària, nº6, pp.241-268.

21. Vegeu nota 1 d'aquest capítol.
22. M. PESET, V. GRAULLERA i M. F. MANCEBO "Flets, senyories i propietat a la València del segle XVIII" *Estudis d'Història Agrària*, nº6, p.205.
23. R. VILLARES "La propiedad de la tierra en Galicia 1500-1936", Madrid, Siglo XXI, p.252.
24. M. PESET i altres, op.cit., p.217-220.
25. R. GARRABOU a "El camp català als segles XIX i XX", *II Curs d'Història de Catalunya*, Barcelona, Institut Municipal d'Història, Barcelona, 1978, p.72, ja havia indicat l'opció antiredempcionista d'Erasme de Janer i de Gònima.
26. E. GIRALT i RAVENTÓS a "Familia, afers i patrimoni de Jaume Cortada, mercader de Barcelona, Baró de Maldà", *Estudis d'Història Agrària*, nº6, pp.271-318, explica com durant el segle XVII es formà el patrimoni territorial del Baró de Maldà a pobles com Hospitalet, El Prat i a Esplugues, però al XIX tenien també terres a Sant Feliu de Llobregat i altres pobles de la comarca.
27. "Amillaraments" Sant Joan Despí-1862 i Sant Boi-1862, ACA, Fons d'Hisenda Ter-1, doc. nº1865 i 1273.
28. Exposición al Congreso de Señores Diputados por la Comisión Directiva de la Asociación de Propietarios de la Provincia de Barcelona contra el proyecto de ley sobre reforma de laudemios presentado por el Sr. D. José Manuel Planas y otros SS. Diputados en la sesión de 4 de marzo de 1847. Fullets Bonsoms, nº8099, B.C.. Els altres signants d'aquest document eren: Joan Catà de la Torre, El Baró de Vilagayà i Ramon Busanya.
29. Exposición dirigida a las Cortes por algunos propietarios de censos y dominios directos radicados en Cataluña contra el proyecto de ley sobre reforma de laudemios presentado y firmado por el Sr. Planas y otros Señores Diputados en la sesión de 4 de marzo de 1847. Fullets Bonsoms, nº8099, B.C., p.5.
30. *Ibidem*, p.12.
31. *Ibidem*, p.13 "¿Que es lo que más conviene a la nación en general y a los enfiteutas en particular, que el censo sea módico y alto el laudemio o viceversa? Nadie que sepa podrá desconocer la utilidad de que sea módico lo que continuamente grava y alto lo que grava muy raramente."
32. La informació per elaborar el quadre l'hem extreta de A. COTS CASTAÑE "Aproximació ..." pp.99-210, però també de les respostes municipals de l'Interrogatori de Zamora (Pallejà), de l'AMC (Cornellà 1803-1806), de AMG (Gavà 1793-1795-1818) i de F. DURAN CAGAMERAS, op.cit., p.12 (identificació conflicte Molins de Rei 1801).
33. A. COTS CASTAÑE, "Conflictos ..." *Estudis d'Història Agrària*, nº6, p.250.
34. El que no significa que no n'existissin sinó que solament no en tenim constància, ara bé l'aplicació de la llei de 1811 segur que va

fer disminuir els conflictes d'origen jurídic.

35. Elaboració pròpia a partir de les dades citades a la nota 32.
36. F. DURAN CAÑAMERAS, op.cit., p.5 i 14, explica com la vila de Molins de Rei tenia la promesa reial de Alfons Vè de que mai seria separada de la Corona i concedida a un senyor (1er. d'abril de 1419). Pel que sembla uns anys després Tomas Camps i dos veïns més, dient-se apoderats del comú, renunciaren al privilegi. Uns setmanes més tard (28 de juny de 1430) el Rei concedí Molins de Rei a Galcerà Requesens "amb totes ses fortalezes, imperis, potestats, superioritats, drets de comís, termes, territoris, poblacions, feudataris i vassalls, amb els jueus i moros que en la vila i baronia vivien o en avant visquessin amb tota la jurisdicció, mer i mixt imperi i qualsevol altre: alta i baixa, civil i criminal, escribanies i altres oficis i amb totes les regalies i facultant a Requesens i als seus successors per a que poguessin aixecar forques i altres signes d'imperi i jurisdicció i castigar fins amb la pena de mort", però el comú de Molins de Rei se sentí trait per la renúncia de Camps i no acceptà mai de grat la dominació jurisdiccional dels Requesens que a finals del XV ja s'havien entroncat amb els Marquesos de Vilafranca. El cas de Martorell és semblant, però la cessió en aquest cas es feu a causa d'un deute contractat pel rei durant la guerra civil del XV venent la vila i baronia de Martorell a carta de gràcia, venda que fou estipulada a Molins de Rei a favor de Requesens de Soler el 15 de març de 1474. Al mateix any, però, la venda ja fou consolidada a favor dels Requesens amb "tots els feus, feudataris, subfeudataris, rèdits dels feus, potestats, empanes,...vassalls, jurisdicció criminal, mer i mixt imperi i qualsevol altre".
37. AHMMR-Llibre d'Actes ,30-XI-1868 "la mayor parte de los censalistas de esta Villa para el objeto de acordar lo mas conveniente acerca del Pleyto seguido por el Sr.Marqués contra el Ayuntamiento de esta Villa que en el grado apelación ha perdido ante la Real Audiencia del territorio, por si es conveniente interponer recurso de casación de la citada sentència proferida en segunda instancia y después de haber tomado la palabra para proponer lo más conveniente acerca de los intereses del Ayuntamiento y de los censalistas, todos unánimes i conformes deliberaron se nombrara una Junta de Abogados para que se resolviera si era o no conveniente interponer el expresado recurso de casación".
38. AHMMR-Llibre d'Actes,7-IV-1842,éssent Josep Almirall alcalde amb tres quarts d'hora de retard i amb molts dels convocats que no hi assistiren es prengué la decisió següent "excluir los 64 r. de censo que presta todos los años el comun de la Villa al objeto de que con el capital de otra misión pudiera proveerse de la madera que se necesita indispensablemente para continuar la obra de la escuela pública de esta villa a lo que unanimemente contestaron por la afirmativa".
39. F. DURAN CAÑAMERAS, op.cit., p.14 i 15.
40. F. DURAN CAÑAMERAS, op.cit., p.15.
41. RPSFLL,T-22 I ss., Al 1925 s'efectuaren redempcions de censos de terres que pertanyien al domini eminent dels Vilafranca, a la família Maspons i Anglasell per part d'un ric hisendat de Molins de Rei Vicenç Castellví.

42. RPSFLL, T-23 i ss., redempció de censos al 1948 del domini eminent dels Vilafranca a la família Maspons i Anglasell per part del propietari més important de Molins de Rei M.Roca.
43. AMG, Setència de la Reial Audiència (6-II-1818). Com ja hem dit aquesta setència reconeix el dret a llenyejar i pasturar bestiar propi a les terres del Castell de l'Eramprunyà únicament als veïns de Gavà i a les terres no cultivades, prohibint taxativament el tallar llenya per la venda. Al mateix temps, la Baronia pot establir les terres ja sigui per cultiu o per edificar, és a dir, en aquest cas el domini eminent no està gaire lluny de l'útil i quan convingui es podrà assimilar en un sol i únic domini i transformar-lo en plena propietat. A la Memòria que l'any 1877 fa l'apoderat de la Baronia hom es recolza en aquesta situació i en la legislació lliberal desamortitzadora per tal de convertir en un únic domini la dissociació entre el domini directe i domini útil característic de la propietat feudal.
44. Veure nota anterior i annexes a aquest capítol.
45. S.MOXO, op.cit., p.13, resumeix les conclusions dels Fiscals del Consell de Castella de 1817 que en el seu punt 82 semblen inspirar la Setència que la RA dicta el 6 de febrer de 1818 en relació a les servituds de llenyes i pastures dels dominis de l'Eramprunyà "Prohibición de adehesar sus heredamientos y tierras con privación de pastos comunes, una vez alzado el fruto".
46. Sentència de la Reial Audiència del 12 de setembre de 1818, per la qual els Barons podien readquirir bona part d'una cessió emfitèutica de 3000 mujades feta al 1721 als termes de Castelldefels i Gavà. Les primeres dècades del segle XIX s'atorgaren noves emfiteusis en part d'aquests terrenys readquirits. Fins l'any 1837 es feren 20 establiments emfitèutics, però durant aquest any s'en feren 200. Vegeu G.TRIBO "La propietat agrària a Gavà (s.XVIII-XX)" L'Avenc, nº68, p.76.
47. F.SIMON SEGURA "La desamortización en la provincia de Barcelona" Moneda y Crédito, nº98, Madrid, 1966, p 121-141, interpreta aquest percentatge com "resultado del elevado valor de las fincas y de la excelente cotización que alcanzaron -309 por 100-, muy por encima de la media nacional -226- y solamente superado por otra provincia :Sevilla, que desde todos los puntos de vista, sería la reina de la desamortización".
48. La llei del 1 de maig de 1855, que posa en venda els béns desamortitzables i la del 11 de juliol de 1856 (que aclareix alguns punts concrets de la de 1855) són prou explícites: (1-V-1855) Art.10 Se declaran en estado de venta con arreglo a las prescripciones de la presente ley y sin perjuicio de las cargas y servidumbres á que legitimamente estén sujetos, todos los predios rústicos y urbanos, censos y foros pertenecientes: al Estado, al clero, a las Ordenes Militares de Santiago, Alcántara, Calatrava, Montesa y San Juan de Jerusalén, a cofradías, obras pías y santuarios, al secuestro del exinfante de D.Carlos, a los propios y comunes de los pueblos, a la beneficencia, a la instrucción pública y cualesquiera otros pertenecientes á manos muertas, ya estén ó no mandados vender por leyes anteriores.
49. F.SIMON SEGURA ,op. cit., 125-126.

50. E.BADOSA COLL "La desamortización de Mendizábal en las comarcas del Llano de Barcelona y Bajo Llobregat", Tesis de Llicenciatura, juny 1971, Universitat de Barcelona.
51. I.FABRO YAGUE, M.GOMEZ INGLADA i A.RODES INES "La desamortització al Prat de Llobregat (1840-1878)", mecanografiat inèdit, s.d.
52. Quadre elaborat a partir de les dades extretes de E.BADOSA, op. cit, p.95-99.
53. F.SIMON SEGURA ,op.cit., p.122-123.
54. Quadre elaborat a partir d'informació que dona E.BADOSA, op. cit., p.56-67. El total de terres de cultiu d'aquest quadre ha estat elaborat sense les 184,1 Ha. de Castellví de Rosanes, ja que no es donaven per desglossat els cultius sino que simplement s'indicaven de manera genèrica (hort, vinya, cereals, erm, bosc). Haguéssim pogut fer un càlcul aproximat però només ens hem atrevit a fer-lo quan les indicacions eren clares (1/3 per algunes finques del Prat i 1/2 per Sant Boi). La propietat de regadiu de Sant Vicenç és el terreny on hi ha el molí.
55. La informació per confeir aquest quadre ha estat extreta de F. SIMON SEGURA, op.cit., p.131-132. Els càlculs de la columna B els hem fet nosaltres; A=percentatge sobre el total del valor en venda del Baix Llobregat ; B=percentatge sobre el total del valor en venda provincial.
56. El quadre dels valors i els percentatges corresponents dels cinc municipis que pertanyen als tretze estudiats en la present tesi és el següent :
Castelldefels	145000	rals.....	3,31
Gavà.....	169700	"	3,87
Molins de Rei.....	134200	"	3,07
El Prat.....	3792010	"	86,64
Sant Boi.....	136130	"	3,11
TOTAL.....	4377040	"	100
57. Quadre elaborat a partir de les dades de E.BADOSA, op.cit, p.89-90; (A) Total d'Hectarees desamortitzades per poble; (B) Index mig de taxació sobre el preu inicial de venda.
58. I.FABRO i altres, op. cit., el total de terres a desamortitzar era molt alt a el Prat sobretot durant la primera etapa desamortitzadora (1840-45). Les terres posades en venda dels Dominics, els Mercedaris i Les Jonqueres sumaven 247 hect. 27 a. en total.
59. Com veurem encara que petita la presència d'industrials barcelonins no es pot despreciar i qualitativament és molt significativa. Precisament per què fa una afirmació rotunda en la relació a l'absència d'interessos industrials entre els compradors de bens desamortitzats a la província de Barcelona F.SIMON SEGURA no sap com explicar-se que es construeixen indústries en antics convents desamortitzats, op.cit, nota 29, p.131.
60. E.BADOSA, op.cit., p.92.
61. "Amillament" Gavà 1861. ACA, Fons Hisenda Ter-1, doc.nº578. Contribuents nº122 Josefa Planas de Gavà que té una mujada d'erm de primera.

62. "Amillarament" Gavà-1861, ACA, Fons Hisenda, Ter-1, doc. n^o578. El contribuent n^o86, Hereus de Planas i Creuhet, té de líquid imposable de rústica és de 3777,20 i el d'urbana 2265 i les mitjanes corresponents del poble eren respectivament al 1861, 704 i 406.
63. L'"Amillarament" Castelldefels-1861, ACA, Fons Hisenda, Ter-1, doc. n^o354 consta que Llorenç Bou té 39 parcel·les en les quals majoritàriament es cultiva vinya, i amb molt poca presència de cereals, erm i algun garrofer. Té però propietats a Gavà i Viladecans, però és a Castelldefels on és propietari d'un gran mas de muntanya. Llorenç Bou havia estat una anys abans alcalde de Gavà.
64. F.SIMON SEGURA, op.cit, p.128.
65. F.SIMON SEGURA, op.cit., p.130 "Pedro Solana, Fernando Moragas y Francisco Riera, que compran conjuntamente una gran finca en Tiana por 4207000 reales".
66. El cognom ens fa pensar en una possible relació amb la família de Santiago Rusiñol, però s'hauria de comprovar. El segon cognom Casadevall és de la Plana de Vic i per tant podria ser un oncle d'en Rusiñol.
67. "Amillarament" -Gavà 1861, contribuent n^o118 Rosa Vilardaga 34,85 hect (terres cerealícoles molt bones erm, vinya, bosc-fagina, garrofers i tarongers) i una casa, antic Can Glòria, lloc on hi havia hagut un convent, per la toponímia hom diria que la propietat Vilardaga és fruit de l'annexió de C.Guinot rust. 7771,32, urb. 675; contribuent n^o65 Ferran Moragas 1,77 hect i líquid imp. rust. 474,5; contribuent n^o66 Manuel Moragas 4,07 hect i líquid imp. rust 912,2 i 1 casa 270.
68. Gran Enciclopèdia Catalana, Vol.4, p.40.
69. "Amillarament" Sant Boi de Llobregat-1861, ACA, Fons Hisenda- Ter-1, doc n^o1273. Don Joaquin Fla, contribuent.
70. E.BADOSA, op.cit, p.89-91; el treball de El Prat també es parla de l'activitat d'en Ramon Llor com a testaferro de Joan Canadell i ens diu que era un industrial cotoner.
71. F.SIMON SEGURA, op.cit., p.128, ens diu que en total compra finques rústiques per un valor de 3.720.000 rals.
72. Gracies al treball sobre la desamortització al Prat coneixem la important participació en el procés desamortitzador d'A.Monmany que fou advocat i escriptor científic de la primera meitat del XIX i que no es cita per E.BADOSA ni per F.SIMON SEGURA.
73. I.FABRO i altres, op. cit.
74. F.SIMON SEGURA, op.cit., 126-130, que possiblement confon amb Bonaventura Vidal, creador d'una finca dedicada a planter a Sant Joan Despí.
75. Si exceptuem les grans propietats del clero regular femení i de les institucions benèfiques que eren importants sobretot al Prat, la major part de terres que es desamortitzaren eren petites propietats del clero secular, ja que terres de propis i del comú ben poques

n'hi havia com es desprèn de l'anàlisi de l'interrogatori de Zamora que hem fet en un capítol anterior i les terres d'Ordres militars eren inexistents.

76. A partir del treball del Prat i del que hem investigat sobre la redempció de censos hem identificat bastant bé qui eren els compradors o els testaferros de les últimes dècades del XIX: el cas del Prat és prou clar, petits pagesos com en Valentí Xirinachs (que compra per en Pere Batllori, ric hisendat de la comarca) o en Onofre Tubau, que adquireix Can Traginer, i en Pau Puig Ginabreda, que compra la Casa Comas, ambdós pagesos del Prat, participen activament en el trasvas desamortitzador durant els anys 1873-1878.
77. B. CLAVERO "Foros y Rabassas. Los censos agarios ante la revolución española" (primera parte) Agricultura y Sociedad, nº16, Madrid, 1980, fa notar que historiadors com A. Domínguez Ortiz o bé Joaquín del Moral Ruiz cauen en l'error d'interpretar la llei de 1805 com la que permeté la redempció de tots els censos emfitèutics i dels foros -p.44, nota 26 i p.49, nota 33-, hom podria dir que confonen la llei amb l'aplicació i efectivitat de la mateixa.
78. B. CLAVERO en la segona part del treball citat -nº18 de mateixa revista- intenta avançar en la interpretació de la legislació del XIX relativa a censos. En alguns punts pensem que B. Clavero és un xic confós: en diverses ocasions utilitza el concepte rabassa com equivalent al foro galleg i com a forma de cens dominant a Catalunya -p.28 i p. 31 de la 1ª part-. En la mesura que avança en la reflexió comença a emprar el concepte cens emfitèutic que segons el nostre criteri és el que hagués hagut d'utilitzar de bon començament, donat que la rabassa és una forma particular de cens emfitèutic. Si així ho hagués fet possiblement la formulació de la rabassa com a contracte temporal, que intentà fer-se en la redacció de projecte de Codi Civil de 1851 -que havia començat a formular-se a finals del XVIII i que a mitjans del XIX era l'opció dels "terratinens", senyors directes o controladors de domini útil- i que es contemplà diferentment del cens emfitèutic, li hagués estat més antepedora. La causa d'aquesta situació crec que es deu a que Clavero en la seva anàlisi emfatitza l'aspecte jurídic però descuida l'aspecte social. Potser si hagués partit d'un coneixement més profund de les relacions d'explotació de la terra a Catalunya no hagués caigut en un abús del concepte rabassa com el que hem observat i tampoc hagués fet la crítica frívola que fa a J. Fontana, p.50, nota 34.
79. J. ESCRICHE Diccionario Razonado de Legislación y Jurisprudencia, Madrid, 1874, Vol 2, p.258 a 263, ens ha servit de base per elaborar aquestes definicions sintètiques.
80. B. CLAVERO hauria de matisar en el seu treball perquè identifica cens agrari amb emfiteusis. En l'actualitat existeixen suficients treballs d'investigació, com el de M. Tatjer sobre la Barceloneta o el de LL. Ferrer quan parla del creixement de Navas, que posen de relleu que l'emfiteusi també fou una eina jurídica emprada en el creixement urbà dels segles XVIII i del XIX.
81. B. CLAVERO, op.cit., 1ª part, 55 i 56.
82. J. ESCRICHE, op.cit, Vol 2, p.262.
83. Fins al 1860 davant de "D. Gregorio Alvarez, Juez de Hacienda de la Provincia de Barcelona a nombre de la Nación Española" i a partir de

1862 José Mâde Iparraguirre-ACA, Fons de Protocolos Sant Feliu de Llobregat llibres 109-110-111 i 114.

84. Els dos quadres els hem elaborat a partir de dades extretes del documents citats en la nota anterior.
85. Si haguéssim inclòs els pobles de la part alta de la comarca com Esparraguerra, Martorell o Castellví de Rosanes l'any amb un nombre més elevat de redempcions esdevindria 1862, però en el cas d'aquests tres pobles es tracta majoritàriament de redempció de censals ja que així s'explicita.
86. En J.A. Buxeres es convertí en defensor del dret civil català i es preocupà també de qüestions agrícoles. Al 1871 publicà "Apuntes al "Fomento de la població rural" de Fermin Caballero" i al 1882 "Exposició que adreça a les Corts ... en súplica de que es conservi al Principat son dret civil especial". Durant la Restauració es convertí en defensor del Regionalisme (GEC, Vol.4, p.40).
87. Anton Jansana fou un notable agrarista fill de Sant Andreu de la Barca, membre actiu del IACSI, que fou diputat pel districte de Sant Feliu a principis d'aquest segle i que juntament amb P. Girona i J.M. Boix va escriure "La rabassa morta. Informe al Instituto de Reformas Sociales, IACSI, Barcelona, 1923". Aquest llibre és una mostra més de la polèmica juridico-social que durant aquella existia a Catalunya entorn de la rabassa morta i els censos emfitèutics.
88. La renda mitja de rústica de Sant Boi és de 753 rals i en Joan Torres té un líquid imposable de rústica de 1432, el podem considerar, per tant, un pages benestant malgrat que la seva propietat no arribi a 5 hect.
89. Per una sola casa té un líquid imposable de 1095 quan la renda mitja d'urbana és de 440 rals i de ramaderia té un líquid de 190 éssent la mitja de 67.
90. Té una vinya propietat d'en Canals de 2 muj. 3 mud. a una parceria a 1/4 deduida la part que li pertoca al propietari -44 rals- té assignat un líquid imposable de 133 rals.
91. A l'"Amillament" Sant Feliu de Llobregat-1863 els líquids imposables de rúst. i d'urb. corresponents a Josep Ricart eren respectivament 7632 i 1500, ambdós molt per sobre de la mitja de Sant Feliu -1817 i 674-. Sabem també que Josep Ricart que fou alcalde de Sant Feliu i es presentà a Diputat pel Districte de Sant Feliu.
92. En principi creiem que es tracta del mateix Llorenç Bou que compra terres desamortitzades i del qual ja hem parlat a la nota nº 63.
93. "Amillament" Sant Boi -1861: Josep Salvador 6645 rúst.-25,52 hect.- i Boi Soler 4101 rust -10,95 hect.- sent la renda mitja de rústica de 753 rals.
94. A. Guinot per 4.43 hect. secà té un líquid imposable de rust. 622,99 sent la renda mitja de rust. de Savà de 704. La propietat Guinot sembla que s'ha desgregat i enxiquit ja que part del patrimoni Vilardaga està integrat per terres del mas Guinot.
95. D'urbana té un liq. imp. de 30 i de rústica 10, éssent la renda

mitjana d'ambdós conceptes per Castelldefels-1861 118 i 445.

96. ACA-Comptaduria Hipoteques. Fons de Protocols de Sant Feliu de Llobregat-llibre 114 fol.14.
97. Al costat d'un cens redimit del Papiol (ACA-CH-FPSFLL-llibre 114-fol.109) ho trobem clarament expressat "el cual se prestaba antes al suprimido Convento de las Carmelitas Descalzas de Garcia, cuya redención fue aprobada por la Junta de Ventas de bienes Nacionales de la Provincia en sesión de 26 de julio de 1856". A més com ja hem indicat a la nota nº83 la redempció sempre es feia davant del Jutge d'Hisenda de la Provincia de Barcelona en nom de la nació espanyola.
98. Els juristes catalans però no tenien una opció unitària en defensa de la invulnerabilitat del dret civil català. F.Duran Cañameras prengué una posició ben diferent a la de Maspons i Anglasesell en acceptar la vigència l'article 1620 a Catalunya sobre la prescripció de censos. Molt possiblement la seva posició convergia amb la dels juristes gallecs, com Basilio Alvarez que, des d'una posició de nacionalisme d'esquerres, estaven per una anul·lació dels foros gallecs i dels censos catalans durant els anys 1922-23. Aquest moviment, hereu de l'estat d'opinió redempcionista creat durant el XIX pels republicans federals, tindrà un fruit concret a Galícia on el 26 de juny de 1926 es promulgà una decret llei de redempció de foros, en plena Dictadura de Primo de Rivera (ARTIAGA REGO.A. La renta foral en Galícia a finales del siglo XIX Agricultura Y Sociedad, nº30 Madrid, 1984, p.207-244). La raó per la qual a Catalunya no es promulgà una llei similar fins al 31 de desembre de 1945 potser s'hauria de cercar en el recol·liment que la burgesia catalana donà al règim dictatorial de Primo de Rivera, i així un règim que intentà destruir l'obra de la Mancomunitat fou alhora respectuós amb el dret civil català.
105. B.CLAVERO critica a la nota 21 de la 2ª part del seu treball a L.PUIG FERRIOL i a E.ROCA TRIAS per la interpretació que a la seva obra Fundamentos del Derecho Civil de Cataluña fan de la via redempcionista obreta per Codi Civil de 1889, segons CLAVERO aquesta via és inexistent i a més els casos que aporten ells mateixos de redempcions de censos a Catalunya són tots posteriors a la llei de 1945. Tanmateix, tot i que estem d'acord parcialment amb Clavero,ensem que cal investigar molt sobre el procés de redempció de censos a Catalunya i la polèmica que generà. En aquest mateix treball hem mostrat l'existència de redempcions del mateix domini en dades molt disperses.

ANNEXOS CAPITOL 4

4.1.Reclamació de delme.

El Duc de Medinaceli i el Convent dels Mínims de Barcelona reclamen el pagament del delme a Felip Mercader, al 1803. Arxiu Històric Municipal de Cornellà -Fons Can Mercader.

"A D. FELIPE DE MERCADER

El Excelentísimo Señor Duque de Medinaceli, y de Santistevan, y el Convento de PP. Mínimos de esta Ciudad, en la Causa que siguen en la Real Audiencia contra de V. y otros terratenientes sobre pago de Diezmo, o sobre comprehensión de la tierras de V. en el distrito del antiguo Castillo de Port, obtubieron sentencia favorable en trece de Octubre del año de 1775, y aunque por la naturaleza del asunto, y el número de los contradictores se haya dilatado la confirmación, con todo, la Justicia, y la constancia de los Actores hará que por último se verifique, en cuyo caso, será en tanto mayor el daño de V. en quanto habrá crecido mas la cantidad que por frutos devengados deberá satisfacerse toda a un tiempo.

Quando las tierras de V. estuviesen fuera del distrito de dicho Castillo, y fuesen exentas del pago de Diezmo, deberían entonces contribuirlo a S.M. en virtud de la Bula Pontificia de 10 de Febrero de 1801, que le concede este subsidio: en cuyas circunstancias no podemos mirar con indiferencia, que dexé V. absolutamente de pagar: y al mismo tiempo que reconocemos en S.E. y en el Convento, la mayor disposición para usar a favor de V. y de los demas cosecheros, y terratenientes de toda la equidad posible, y conciliable con su derecho, y la seguridad de Vmds. mismos; debemos manifestarle que si V. no se sujeta al pago á la cuota pedida, ú otra razonable que amistosamente se transija, instarémós luego, poniendonos de acuerdo con el comisionado para la exacción de Diezmos de exentos, que se seqüestren los frutos del que deben Vmds. siempre contribuir, ó bien á S.E. y Convento, ó bien á S.M.

Se lo avisamos a V. advirtiendole que nada en el particular instarémós hasta fin de Febrero próximo, pero que finido este mes, solicitarémós el seqüestro contra todos los posehedores de tierras sujetas al Pleyto, con quienes no hayamos transigido, ó quedemos convenidos.

Dios guarde á V. muchos años. Barcelona, 30 de enero de 1803."

(....)

Al 1806 encara continuava el conflicte del delme entre els Sadurní i el Duc de Medinaceli i el Pares Mínims de Barcelona.

" sobre pagadors delme a la cota de tretza ? en cas de no percibir-lo lo Rey, (de las terras que poseeix en lo terme de Hospitalet i Port) y de estar ells a la evicció de toto y de perdonar los delmes atrasats deguts y judicats ab sententia en lo Plet, que en segona instancia portan los Duchs y convent, contr los possessors de ditas terras".

Consta en poder dels Notaris Mariano Llobet i Josep Ignasi LLuch. 4 de juny de 1806.

4.2.Conflicte entre el comú de Gavà i la baronia

Sentència de la Reial Audiència, de 1818, sobre els drets de

boscós i de pastures dels dominis de la baronia de l'Eramprunyà.
Arxiu Museu de Gavà.

"D. Bruno Rigalt Canciller Registrador por S.M. en esta Audiencia Territorial

Certifico: Que en el fol. treinta y siete vuelto del registro de sentencias de mi cargo; correspondiente al año mil ochocientos diez y ocho se halla confirmada la sentencia siguiente.

El Ayuntamiento del Lugar de Gavà contra
Las Baronessas de Arampruña
Relator - D - D. José Victoriano Gibert
Actuario - Miguel Serra Ponsiach

En el pleyto pendiente en esta Real Audiencia y Sal que preside el noble Señor D. Jacobo de Villa Urrutia, ahora entre partes de las Baronessas de Aramprunyà de una y el Ayuntamiento de Gavà de otra, sobre servidumbres, discutiendo ambas partes acerca de la inteligencia o espíritu de lo declarado en la Sentencia Arbitral proferida en cinco de las calendas de agosto de 1327, en cuyo pleito ha pretendido el Ayuntamiento y particulares de Gavà la porción y facultad de leñar y apacentar el ganado en todas las tierras del territorio del termino del Castillo de Aramprunyà y los regidores de Gavà la de prohibir consiguientes usos a los forasteros y prohibir a particulares del término como forasteros el cortar árboles y hacer leña para vender todo con arreglo a dicha Sentencia Arbitral, por el contrario las Baronessas de Arampruña pretenden la libertad de conceder en establecimiento y enegenació para cultivo el termino de Gavà y que se declare que ellas tienen esta facultad y que no deben prestar tales servidumbres a los pobladores de Gavà levantandose los embargos y mandatos que resultan de autos: visto todo cuanto era digno de verse y atendidos los méritos resultantes de los autos. Su Exâ siguiendo la conclusión hecha en la Real Audiencia y sala predicha Sentencia, Pronuncia y Declara sobre las dichas pretensiones los puntos siguientes,

1º en primer lugar que las servidumbres de leñar y apacentar ganado en el término del Castillo de Arampruña y la de sacar piedra de el con arreglo a la Sentencia Arbitral proferida en cinco de las calendas de agosto de mil trescientos veinte y siete no dan derecho al pueblo de Gavà para impedir que los Señores del castillo de Arampruña concedan en establecimiento las tierras propias, ni por consiguiente para prohibir que se hagan edificios y se cultiven las heredades como mejor parezca a sus dueños,

2º en segundo lugar declara que de dichas servidumbres solo pueden usar los vecinos de Gavà en las tierras en que no se cultiven y que en las tierras cultivadas pueden apacentar sus ganados propios y no otros alzado el fruto segun fuere costumbre del apís, y arreglandose a la misma y a las leyes donde hubiere plantio,

3º en tercer lugar declara que el uso del derecho de los habitantes de Gavà de leñar y sacar piedra de las tierras que no se cultiven del término de Arampruña sea solo en quanto fuere necesario para sus propios usos sin que puedan vender a otras personas de fuera lo tomaran en uso de su servidumbre arreglandose también en el uso de la facultad de leñar y de sacar piedra a las leyes y costumbres del país sin devastar los plantios.

Y finalmente declara que del mismo modo deberan usar reciprocamente los habitantes del término de Arampruña con arreglo a la citada Sentencia Arbitral de los Derechos que cita les declara sobre el termino de Gavà: que cada una de las partes pague sus costas y por los adelantados se haga la exención de estilo. Jacobo de Villa Urrutia, Estevan Gonzalez Varea, Francisco Antonio Calbet y...? Francisco de Arin. Narcelona febrero seis de mil ochocientos diez y ocho. Esta Sentencia fue leida y publicada el dia de hoy por mi el infraescrito escribano de Camara, doy

fe. Jaime Just.

Y para que conste en virtud de los mandado por S.E. la Sala de gobierno con providencia de veinte y cinco del último abril comunicada en cuatro del actual libro la presente en estos dos pliegos del Real Sello segundo, escritos de mano ajena que firmo de la propia y sello con el de esta Audiencia en barcelona a ocho de mayo de mil ochocientos sesenta.

Bruno Rigalt.

4.3. Estimació dels béns de la Baronia.

Memòria de l'apoderat de la Baronia de l'Eramprunyà, Lleonci Santmartí, de 1874, relació global dels béns de la Baronia. Arxiu de la Baronia de l'Eramprunyà.

"Dues muntanyes, en el terme de Gavà, denominades Bosch del Castell (de l'Eramprunyà) i Pla de les Basses, i una casa de pagès de bastant capacitat i en molt bones condicions en el mateix poble de Gavà.

Un petit turó amb el seu castell a Castelldefels.

Una altra muntanya, de gran extensió, en el poble de Begues.

Una gran extensió de terreny denominat "les Marines", que abraça els termes municipals de Gavà i Castelldefels." (...)

La casa de Gavà és bona i de sòlida construcció i de molta capacitat i a propòsit per a la recolecció de la gran quantitat de fruits i caldos que abans de l'extinció dels delmes percibien els senyors de la Baronia. Està arrendada i se satisfà del lloguer 1 280 rals.

Els preus són relativament baixos donat el valor de l'edifici cedit en arrendament; però tenint en compte l'escassa importància del poble podem creure que són els vertaders tipus de renda assolibles, per la qual cosa cal considerar ajustat el lloguer (...)

En aquesta casa hi ha un local destinat a presó, el qual utilitza avui el poble. Amb aquest objecte i en remuneració d'aquest servei prestat al comú es troba exempta de contribucions.

Pel que fa al Bosch del Castell, al cim del qual hi ha el Castell de l'Eramprunyà quasi arruïnat, hi viu una família des de temps immemorial i amb el propòsit que no l'abandoni s'hi han fet recentment algunes obres relativament d'importància. Prop del Castell hi han alguns camps de cultius a càrrec del casteller; per tot lo qual satisfà anualment el lloguer de 300 rals.

Aquest mont produeix bosc baix i només intercal.lats hi trobem alguns pins. Sobre aquest bosc, la municipalitat de Gavà diu tenir la servitud de llenyes a favor dels veïns, només per a llur consum, i el sobrant és el que poden disposar els propietaris.

Per evitat abusos l'Ajuntament ha procurat que els veïns deixessin de sol.licitar tallar llenya o el menys possible, i suposat que resti sobrant aquest és venut per l'apoderat del propietari. La meitat del producte se lliura a l'Ajuntament per atendre les obligacions del municipi. Aquest paga la tercera part de la contribució per bé que no consta.

El Pla de les Basses serveix per a pastures, però situat a l'extrem del terme municipal i limitant amb les muntanyes de Begues se n'aprofiten aquells veïns ... puix que a Gavà a penes existeix la ramaderia.

Les Marines és una extensió bastant regular de terreny. Una petita part es troba plantada de pins marítims, els quals s'han desenrotllat molt bé.

Part de la Marina es troba dada ja a censos des de primers

d'aquest segle, per ve que des d'aleshores ha sofert moltes variacions. Darrerament s'ha establert una concòrdia amb la casa Carreres encaminada a la distribució del dret de percebre censos i precisar l'extensió del terreny que encara no havia estat establert.

Els límits establerts per l'escriptura atorgada amb en Carreres foren fixats per mitjà de les corresponents fites, però amb els excessos portats a cap dels pobles després de la revolució del 1868 foren arrendades i trencades i es repartí el terreny entre els veïns, per la qual cosa s'ignora el veritable estat en que avui dia es troben. Actualment de drets reials gairebé no se'n perceben. Cal redimir, així mateix, el gravamen que sobre els béns pesa en virtut de la servitud de pastures i llenyes.

Les recents lleis de desamortització publicades el 1854, comprenen, en esperit, la dita redempció de servituds com l'expressada. Però d'una manera terminant ho diu la llei del 15 de juny de 1866. Proposo sol·licitar la redempció i vendre la propietat. A l'ensem caldrà formular judici contra els ocupants de marines i expulsar-los d'allí perquè serveixi d'escarment."

5. LA POBLACIO.

5.LA POBLACIO.

5.1.El punt de partida: el món antic i medieval.

5.1.1.El món antic.

Fins fa pocs anys les investigacions d'història antiga i arqueologia plantejaven l'estudi de la romanització a partir exclusivament de Barcino. Aquesta és la causa que sapiguem ben poques coses sobre la història antiga d'una comarca com el Baix Llobregat. En l'actualitat la revifalla de les recerques arqueològiques, sovint protagonitzades per grups d'estudiosos locals, han posat de relleu l'existència d'una forta romanització a indrets on es desconeixia la presència romana i, fins i tot, s'han descobert jaciments neolítics d'extraordinària importància, com ara el de Can Tintorer, a Gavà (3400-2360 a.C.), el qual, a més de situar-nos davant d'un complex miner de calaita fins ara desconegut, ens situa també davant de l'evidència de l'hàbitat neolític a la zona (1).

Tanmateix, el que ací volem ressenyar, a manera d'introducció al poblament a la comarca del Baix llobregat, és l'abundor de restes iberes als turons i l'existència de "villae" romanes a la zona plana, així com la funció portuària de bona part de la costa dèltica.

La presència ibera està localitzada normalment dalt de petits pujols que van des del poc elevat, però amb molta visibilitat i capacitat defensiva, del Calamot a Gavà a altres jaciments mig amagats pel fet de no comptar amb prou defenses naturals com succeeix als jaciments de Molins de Rei o al de la muntanyeta de Sant Boi.

El jaciment ibèric més antic de la província de Barcelona es troba precisament al Baix llobregat i és datat dels anys 550-500 a.C.. Aquest jaciment, situat a Sant Just Desvern és el poblat de la Penya

del Moro i el seu estudi continuat ha estat molt útil per al coneixement del món ibèric a Catalunya. Totes les altres troballes ibèriques de la contrada les hauriem de situar en un moment més avançat de la civilització ibèrica.

En relació a la romanització, avui dia coneixem les restes de diverses explotacions agrícoles o "villae" a molts pobles de la comarca: Can Valls del Racó (Gavà), Santa Maria de Sales (Viladecans), Can Miano (Sant Feliu de Guírdol), Can l'Esplugues (Pallejà), El Pla de les Bruixes (Molins de Rei), etc. Altres testimonis arqueològics com les termes de Sant Boi ens confirmen la presència romana a la zona, així com l'existència de topònims d'arrel clarament llatina com Cornellà, Gavà, etc. (2).

De fet els pobles del Baix Llobregat que es troben ubicats en les planes al·luvials o a les terrasses quaternàries deuen, la majoria, el seu primer habitat a "villae" romanes, ja que la fertilitat d'aquestes terres les feia llocs idonis per a l'agricultura. Els assentaments ibèrics situats a llocs alts baixaren aleshores a la plana, eren els anys de la llarga "pax" romana.

Algunes troballes d'àmfores al llit del Llobregat a l'altura de Molins de Rei semblen indicar que el vi que hom produïa era objecte d'exportació per la via fluvial.

La funció portuària de la zona deltaica ha estat evindenciada gràcies a gran quantitat de ceràmica romana, sobretot àmfores, que s'ha descobert prop del camí ral que travessa el delta, indret on es trobava la línia de la costa en temps dels romans. L'explotació d'àrids exorbitada d'aquests darrers anys ha posat al descobert nombroses peces de ceràmica romana. M. Tarradell sosté que la presència d'aquesta ceràmica s'explica per la funció portuària de la zona deltaica, funció que hom no pot limitar únicament al port estricte, al peu de Montjuïc, sinó que s'allargassa per tot el litoral del Delta del Llobregat fins

al Garraf (3).

El món romà al Baix Llobregat, barrejat i sobreposat als "oppida" ibèrics, començà a dibuixar una dualitat de poblament. Des d'un punt de vista agrícola, a partir del segle I al costat de petits poblats d'origen ibèric, hi trobem ja població disseminada: els típics establiments agrícoles romans, les "villae" (4).

5.1.2. El poblament medieval.

Els segles que segueixen a l'enfonsament de l'Imperi són foscos i mal coneguts. Alguns testimonis arqueològics com els sepulcres antropomòrfics de Caçagats o bé els del costat de l'ermita de Sant Miquel, ambdós a Gavà, ens indiquen una continuïtat d'habitat entre el món antic i el món medieval. Però l'Alta Edat Mitjana és encara un període molt desconegut.

La bibliografia sobre el món medieval al Baix Llobregat ha crescut ben poc aquests darrers anys, de manera que molt sovint hem d'acudir encara a clàssics del positivisme històric (5). Tanmateix, darrerament el panorama ha començat a canviar, els treballs de Montserrat Pagès i Pareta sobre les esglésies en el trànsit del món antic al món medieval a la comarca (6) i, recentment, la tesis de llicenciatura sobre "El Pla de Llobregat al segle X" realitzada per Jordi Garcia Pardo, en són una prova. També hi hauríem d'afegir les publicacions dels germans Fernández Trabal tot i que s'ocupen d'una època més tardana (7).

El Baix Llobregat, durant aquells segles, era una comarca a cavall entre la Catalunya cristiana i la Catalunya musulmana i per tant serà una zona que participarà de trets de les dues Catalunyes. La riba esquerra del riu es deslliurarà ben aviat de la dominació àrab, al mateix temps que la ciutat de Barcelona (801), i s'hi aniran

consolidant nuclis urbans d'origen reial. L'altra banda del riu serà zona de frontera o quasi-frontera, amb poblament dispers als territoris infeudats pels comtes de Barcelona en l'avangada cap a la Catalunya Nova o zona de ponent de la comarca. Els castells de la riba dreta en són testimoni. Com és prou conegut els tres castells termenats més importants de la comarca -Eramprunyà, Cervelló i Castellvi de Rosanes- s'ubiquen tots a la riba dreta.

El cas que més coneixem és el del Castell de l'Eramprunyà, que fou reconstruït entre el 912 i el 945 coincidint amb nombroses donacions de terres al seu territori registrades al Cartolari de Sant Cugat. Aquestes donacions i la mateixa reconstrucció del castell marquen l'inici d'una nova etapa en la qual al voltant del castell, fortalesa militar avançada de la Catalunya cristiana, s'hi anaren instal·lant famílies pageses que asseguraren l'explotació dels masos de muntanya. Aquesta colonització pagesa de la muntanya propera al Castell es farà des de finals del segle IX sota la fórmula de petita propietat lliure o "alou". Però moltes d'aquestes famílies pageses aloueres esdevindran en el transcurs dels segles següents focs remenses, seguint el ritme de feudalització general que s'accentuà a mitjans del segle XI sobretot en zones que estaven sota el domini d'un gran castell termenat. En el cas de l'Eramprunyà el procés sembla que fou particularment intens: Mir Giribert ocupà el castell el 1041 tot encapçalant la revolta contra el comte de Barcelona (8).

A aquesta doble tipologia de poblament, petita propietat lliure dispersa i primers nuclis concentrats, originada per raons socio-polítiques (el Baix Llobregat convertit en zona de separació o frontera entre dos dominis), hom hi ha de sumar les diferents tipologies agràries derivades d'elements naturals. El riu fa possible que alguns pobles puguin gaudir de petites extensions de regadiu i això facilita el poblament concentrat. A les zones de muntanya, en canvi, el

mas isolat enmig de les clarianes del bosc serà el tipus d'explotació agrària que s'imposi. Això explicaria, en part, el poblament concentrat dels primers nuclis urbans de la riba esquerra enfront de les masies disperses que es comencen a localitzar a les muntanyes de Collcerola (nucli de Molins de Rei / masies de Santa Creu; nucli de Cornellà / masies d'Esplugues, etc.). Un fet és inqüestionable: a les zones de muntanya i a les zones dèltiques la família pagesa necessitava més terra per a subsistir i, per tant, la masia isolada era preponderant.

Als exemples esmentats de Santa Creu o Esplugues hi podríem afegir les masies de muntanya que miren al Delta de Gavà i Viladecans i, fins i tot, alguna masia ubicada, més avançats els temps, en plena maresma dèltica. Així doncs, aquesta dualitat de poblament agrícola a la comarca ve d'antic i, en alguns pobles, s'ha mantingut fins l'actualitat.

Ara bé, durant els segles IX i X l'emplaçament de l'habitatge era a la muntanya, com sol succeir sempre en època de trasbalsos i agitacions. Segons Montserrat Pagès aquest fet és comprovable al Baix Llobregat "Normalment les esglésies del pla són anteriors als àrabs i, amb posterioritat a aquests, s'abandonen, es refan o reutilitzen, segons els casos, ben aviat o al cap d'una llarga temporada d'abandonament" (9). Hi ha pobles que refan l'església de seguida, com és el cas de Cornellà, cosa que ens indica una precoç recolonització de les terres més fèrtils de la plana; d'altres ho fan més tardanament com Martorell, però Martorell era un indret molt castigat per les razzies sarraïnes ja que la seva situació geogràfica el convertia en la porta de la Catalunya interior.

El treball ja esmentat de Jordi Garcia Pardo ve a confirmar algunes de les hipòtesis suara esmentades. El model d'anàlisi emprat per Garcia Pardo és deutor del de Pierre Bonnaissie (10). La petita propietat pagesa lliure és la protagonista de la colonització del Pla

del Llobregat al segle X. Però, segons l'autor, aquesta micropropietat pagesa lliure no frenà el procés de feudalització "els alous pagesos no constitueixen cap impediment per la formació dels grans dominis senyoriais, els quals, progressivament, aniran absorbint-los" (11). És a dir que el poblament lliure dels primers anys de la colonització pagesa s'anà convertint en poblament remensa en la mesura que els pagesos anaven acceptant el domini del senyor a canvi de protecció. Però com que es tractava de terrenys de frontera, és a dir zona de perill, i com que encara hi havia terres ermes es retardà la cronologia de feudalització a la comarca. Segons apunta Garcia Pardo dels tres territoris castellans més importants el que més aviat assolí una total privatització dels drets públics fou el de Cervelló, arribant a absorbir molt precoçment tots els drets jurisdiccionals. Cap a l'any mil la petita propietat lliure era encara important, tot i que el procés de demanda de protecció, a canvi de l'explotació de la terra, fos intens i que els grans senyors feudals, que no desitjaven terres ermes, concedissin terres a precària o amb contracte de complantatio.

Què s'hi collia al Baix Llobregat durant aquells segles? En parlar de les terres dèltiques Garcia Pardo assenyala que l'explotació agrícola es dona a les parts menys salabroses i menys inundables i que, malgrat que hom busqués les terres més idònies, les collites sempre eren minses. De la segona meitat del segle X ens dona dades que parlen d'un intent de colonització dèltica (965,987,1000,...), però conclou dient que "la principal utilitat del delta el segle X és en funció de la seva capacitat de proveir farratge natural per al bestiar dels pagesos veïns" (12). Tanmateix, per les informacions que ens dona l'esmentat autor, sembla que l'explotació pagesa, abocada a l'autosubsistència, a més de en altres productes estava fonamentada en els cultius bàsics: els cereals i la vinya. Es desconeix l'existència de regatge col·lectiu però sí que es tenen notícies sobre

l'aprofitament d'aigües i de l'existència de rescloses i molins. Fins i tot en pobles de muntanya com Torrelles s'arribà a construir un pou per tal de solventar la manca d'aigua.

En relació a la diferent tipologia de poblament que hem apuntat més amunt, Garcia Pardo ens diu el següent "Tot i havent constatat la importància de l'hàbitat comunitari seria també erroni considerar-lo com l'únic tipus d'hàbitat; paral·lelament a l'avang dels artigaments és també prou nombrosa la presència de cases isolades, a vegades situades en indrets de difícil cultiu, com les maresmes del delta, a partir de les quals nous peoners encetaren la conquesta de les vessants" (13).

En resum, durant l'etapa medieval es van dibuixant els trets del poblament modern marcant ja clarament la dualitat assenyalada: els nuclis urbans o viles, sovint de caràcter reial, van prenen importància al costat d'un hàbitat de muntanya, caracteritzat per la masia isolada i fill dels primers alous lliures, hàbitat que és més important a les zones de dominació senyorial però que també té una presència notable a les muntanyes que voregen les viles reials.

I, finalment, per cloure aquesta reflexió sobre el poblament medieval a la comarca voldria apuntar alguns suggeriments a l'entorn de la feudalització al Baix Llobregat. Les zones englobades en els grans dominis feudals dels castells tremenats, situades majoritàriament a la riba dreta i al delta de ponent (excepció feta de la Quadra de Sant Feliu que és a la banda esquerra del riu), viuran possiblement un feudalisme amb més càrregues i servituds, i amb una presència notable de focs remenses. A les zones de domini reial -on quasi no s'extengué la remensa i on, aparentment, el feudalisme deuria ésser menys intens- els senyors feudals veïns intentaven d'exercir la jurisdicció sobre les terres reials. Sabem, per exemple, que durant el segle XIII els senyors de l'Eramprunyà i de Cervelló intentaren d'exercir jurisdicció sobre

Cornellà (14).

Així doncs, a les zones reials de la comarca la presència propera de senyors feudals feia difícil el manteniment de les llibertats, tal i com succeïa arreu de Catalunya durant els segles cabdals del feudalisme. L'única diferència jurídica notable entre un pagès que visqués en zona de jurisdicció reial i un altre que visqués en zona de jurisdicció senyorial era que el primer podia acudir al batlle reial per a defensar-se de les arbitriarietats dels senyors feudals veïns i preservar la seva llibertat. En canvi un pobre pagès sotmès a jurisdicció senyorial ho tenia força malament per defensar-se de les apetències del seu senyor perquè solament podia acudir al batlle, que havia estat nomenat pel mateix senyor. Aquesta diferència no ens ha de fer oblidar les similituds entre els pagesos d'ambdues zones. Servituds personals i parts de la collita, i ja al món modern censos en diners, eren obligacions que tenien tots els pagesos. Els pagesos de les zones reials, on la presència de la remensa no es féu notar gaire, també eren però "homes propis, solius i afocats" igual que els pagesos de les zones senyorials. Les diferències jurídiques no ens han de fer oblidar les similituds socials. I encara més, a les zones reials, durant els segles XVI i XVII i gràcies a la inexistència de grans dominis jurisdiccionals, la mobilitat de la terra fou més gran que a les zones més intensament feudalitzades en un sentit jurídic. Això provocà que, a les acaballes del món modern, les espatlles del pobre pagès d'algunes zones reials estiguessin exageradament gravades pels nous propietaris burgesos, com sembla que succeí a El Prat (15) i a Cornellà (16).

Al segle XV, quan ja el feudalisme entrava en una fase de crisi, zones de tradició reial, com la vila de Molins de Rei i altres, passaren a ser zones senyorials (17). A les pèrdues demogràfiques i socials causades per la situació de crisi i accentuades per les guerres

remenses, hom hi ha d'afegir l'ampliació de les zones senyorials a la comarca (18).

5.2. Caracterització de la demografia moderna.

El Baix Llobregat modern, ja sigui en la forma de poblament concentrat a les viles o en la de masies de muntanya, era una zona agrícola basada en l'autoconsum, on tan sols als indrets molt propers a Barcelona es comença a observar, cap allà el segle XVI, una comercialització de l'excedent agrícola -fonamentalment cereals- vers la gran ciutat.

Tanmateix, el model econòmic dominant durant els segles XVI i XVII era el d'una agricultura autosuficient. El fet que cap a finals del XVI comenci a existir comercialització i augmenti la circulació monetària, reforçada per la reconversió en moneda de velles càrregues en espècies i pel procés de diferenciació pagesa accentuat al llarg del segle XVI i que portà aparellat un gran canvi de mans de la propietat de la terra, no canvia substancialment la situació. L'evolució de Cornellà dels se-gles XVI i XVII, lucidament estudiada pels germans Fernández Trabal (19), ens en forneix una prova. Ara bé, la crisi del XVII, mancada d'estudis a nivell comarcal, va fer girar les tornes: d'una pagesia local benestant que s'havia beneficiat del marc jurídic nascut arrant de la Sentència Arbitral de Guadalupe i que havia aconseguit de crear una veritable oligarquia local, es passarà, en alguns pobles, a una dependència molt forta del capital barceloní que en alguns casos com El Prat, es pot assegurar que és quasi total. En altres pobles més allunyats de Barcelona sembla que l'oligarquia local resistí.

Siguin quines siguin les implicacions socials que el trasbals del segle XVII comportà, el fet és que fins l'arribada de la

industrialització al segle XIX, i alguns pobles al XX, l'estudi del nombre d'homes és molt important ja que és un dels fonaments bàsics del creixement econòmic. En les societats pre-industrials, i és evident que el Baix Llobregat dels segles XVI, XVII i XVIII ho era, on la tècnica té un baix nivell de desenvolupament, l'estudi del nombre d'homes és un element determinant per entendre l'avenç o retrocés de la producció. L'augment de producció en les societats anteriors a la Revolució industrial, quan es dona, es fonamenta o bé en el creixement de la superfície conreuada o bé en la intensificació del treball humà, i ambdues alternatives van acompanyades habitualment d'un creixement demogràfic (20).

Per les notícies que tenim de la demografia catalana moderna, els segles XVI i XVII foren segles d'un lent creixement productiu, seguits d'una forta crisi que tingué lloc durant les dècades centrals del XVII. A finals del mateix segle hom observa de nou signes de creixement. També sabem que aquest creixement, en el seu aspecte demogràfic, és deutor d'una tímida recuperació del creixement natural de la població i de l'onada immigratòria arribada del sud de França. Hom no hagués reomplert el buit demogràfic creat pels desastres de la crisi baixmedieval a inicis del XVIII, sense l'ajut biològic dels nouvinguts a Catalunya durant els segles XVI i XVII. El cicle catastròfic iniciat amb la Pesta Negra s'agreugerà amb la situació de crispació social que viu Catalunya durant el segle XV i, únicament durant el segle XVI començarà el que hem qualificat de tímida recuperació. Quan aquesta recuperació demogràfica comenci a donar els primers fruits, a mitjans del XVII, un nou cicle crític de males collites, fams i guerra estroncaren els guanys aconseguits. Finalment, però, com dèiem més amunt, a finals d'aquest darrer segle, sembla que les bases d'una nova etapa de creixement demogràfic i econòmic estan ja establertes. El segle XVIII serà una etapa de desenvolupament de la

societat catalana en tots els sentits, segle prou conegut gràcies a l'extraordinària aportació historiogràfica de P. Vilar (21).

Aquesta precarietat demogràfica, pròpia de la demografia d'Antic Règim i que caracteritza les societats pre-industrials, la viurà el Baix Llobregat amb seqüències temporals paral·leles a les descrites per la demografia catalana. Alguns d'aquests moments catastròfics hi seran presents precoçment i amb una especial intensitat, la proximitat amb Barcelona té les seves servituds en temps de guerres.

En aquest apartat intentarem una aproximació qualitativa i quantitativa a la demografia del Baix Llobregat dels segles XVI i XVII partint de les dades que tenim per la Baixa Edat Mitjana. No es tracta, però, de fer un repàs exhaustiu dels fogatges dels segles XIV, XV, XVI i XVII, treball, d'altra banda, que ja ha estat realitzat, a nivell de Catalunya, per J. Iglesias i J.M. Pons Guri (22) tot i que manllevarem dades de les seves publicacions. El mateix farem amb els treballs que ens informen d'altres elements demogràfics que la comarca va viure, sobretot del treball de demografia històrica realitzat per J. Nadal i E. Giralt sobre la immigració francesa a Catalunya (23) i l'estudi recent que J. Codina Vilà (24) ha fet sobre el mateix tema referint-se a la nostra comarca. Finalment exposarem les línies de creixement demogràfic del XVIII.

El mateix tipus d'anàlisi farem amb la demografia del segle XVIII, segle del qual disposem de dades més desglossades i que ha estat bastant més estudiat tant en l'aspecte demogràfic com en el del creixement agrari, en el del comerç industrial i en el de l'arrencada industrial (25).

5.2.1.El cicle demogràfic antic: XV, XVI i XVII.

Els fogatges anteriors a l'època pre-estadística no reflecteixen la situació demogràfica real, ja que només recullen la població fiscal i es fa difícil calcular l'índex pel qual s'ha de multiplicar el nombre de veïns per tal d'obtenir el nombre d'habitants. La qüestió no es redueix solament, com a vegades s'ha teoritzat, a calcular el nombre d'habitants per foc; hi ha altres problemes de més difícil resolució, com ara el càlcul de les persones excloses de la documentació fiscal perquè no pertanyen a cap unitat fiscal (pobres, passavolants, immigrants nous no arrelats, etc.) que obstaculitzen la correcta conversió de veïns en habitants.

Pel que fa al Baix Llobregat el segle XV, sobretot els anys de les guerres contra Joan II, foren els moments més tràgics per a la demografia de la comarca. Tanmateix, la davallada forta deguda a la Pesta Negra ja s'havia fet sentir molt abans. A partir de les dades publicades per J. Iglesias i Fort podem donar una visió global de demografia comarcal d'aquells segles. La subestimació demogràfica que aquests fogatges representen per alguns pobles del Baix Llobregat ha estat valorada per Jaume Codina, fent referència als pobles de Sant Boi, Hospitalet i El Prat i pel fogatge de 1553, en un 35 % (26). Si hom accepta aquest percentatge de subestimació, pensem que un nivell d'ocultació similar deuria existir arreu del Baix Llobregat. Les xifres resumides sobre la densitat de població són, tanmateix útils per què ens indiquen les tendències generals d'aquells segles.

Quadre 5.1.

<u>Baix Llobregat-Densitat de població (habitants/Km²) (27)</u>				
1378	1497	1515	1553	1717
12-13	7,5-8	8-9	9	18

Segons Iglesias en el fogatge de 1378 únicament dos nuclis superaven els 200 focs. El nombre de focs era, pel conjunt de tots els pobles del

Baix Llobregat, de 1301. Tot plegat donava una densitat de població que oscil·la entre els 12 i 13 hab./ Km2. Al següent fogatge, immediatament posterior als desastres de la guerra, el nombre de focs havia baixat considerablement (866) i la densitat de població també havia davallat (8 hab./Km2). Al recompte de 1515 el nombre de focs començava a pujar sense atènyer els que existien al 1378: existeixen 996 focs amb una densitat aproximada de 8-9 hab./Km2. La tímida tendència al creixement la podem confirmar de nou al fogatjament de 1553: 1040 focs i una densitat de 9 hab. /Km2. Finalment l'última dada correspon ja al segle XVIII, la del "Vecindario de Campoflorido", en la qual hi aprofundirem en l'apartat següent, i que reflecteix un increment considerable amb un augment demogràfic que dóna una densitat de 18 hab./Km2.

Per tal de poder copsar comparativament l'evolució del Baix Llobregat en relació a l'evolució de la demografia catalana durant aquells segles oferim aquests quadres-resum.

Quadre 5.2.

Nombre de focs: Comparació Catalunya-Baix Llobregat (1378-1717).

	1378	1497	1515	1553	1717
Catalunya	92787	55541	59435	66755	103135
Baix Llobregat	1301	866	996	1040	2753

Quadre 5.3.

Creixement percentual de focs: Catalunya-Baix Llobregat (1378-1717).

	1378-1497	1497-1515	1515-53	1553-1717
Catalunya	- 40%	+ 7%	+ 12%	+ 54%
Baix Llobregat	- 33%	+ 15%	+ 4,4%	+ 165%

El segon quadre ens permet visualitzar la cronologia del comportament demogràfic baixllobregatí. Les pèrdues degudes a la crisi baixmedieval sembla que no foren tan fortes com a la resta de Catalunya

(un 33% de pèrdues enfront d'un 40%), possiblement la causa sigui que l'hàbitat predominant aleshores era la masia isolada de muntanya. A més, la recuperació posterior sembla més ràpida (15% enfront d'un 7%). Ara bé, la primera meitat del segle XVI ofereix un panorama menys alentador que el de la resta de Catalunya. Mentre que a Catalunya el nombre de focs creix un 12%, al Baix Llobregat creix solament un 4,4%. Hom diria que a la ràpida recuperació dels anys anteriors hi segueix un ritme de creixement més lent. Tanmateix, si sumem els percentatges dels intervals 1497-1515 i 1515-53 veurem que el creixement global és quasi el mateix un 12% enfront 12,9%, decantant-se un xic a favor del Baix Llobregat.

El darrer interval estudiat, 1553-1717, dóna una visió clarament positiva a favor del Baix Llobregat: un 165% enfront d'un 54% del conjunt català. Aquest fet ens fa reflexionar sobre el tipus de desenvolupament agrari que començava a donar-se a la comarca, lligat als circuits comercials i a la monetarització, i amb una preponderància creixent dels arrendaments en metàl·lic a les zones més properes a Barcelona. Ens preguntem si una agricultura avançada a la comarca va estimular positivament el creixement demogràfic. No estem en condicions per afirmar l'existència d'una Revolució agrària a finals del XVII i inicis del XVIII, però possiblement l'arrencada demogràfica del XVIII respongui ja als trets d'una agricultura que fa créixer la seva producció no tan sols a través del creixement de la superfície, sinó gràcies a l'aplicació de més treball humà a les feines agrícoles i possiblement també a causa de noves tècniques i nous cultius. Tot i que no podem encara definir aquesta agricultura avançada com una veritable Revolució agrària, sí que n'és el camí que la prepara. Tanmateix, cal que recordem les tres tipologies agràries que P. Vilar establí pel camp català durant el XVIII i que tinguem en compte que una bona part de l'agricultura baixllobregatina estava dins la més avançada, dins aquell

model on les relacions d'explotació capitalistes hi anaven triomfant (28).

L'anàlisi dels resultats dels fogatges, desglossats pels 13 pobles que estudiem (29), ens pot ajudar a entendre l'orientació que el creixement agrícola anava adoptant durant el segle XVIII.

Quadre 5.4.

Nombre de Focs Baix Llobregat (1378-1717).

	1378	1515	1553	1708	1717
C	46	32	22	27	68
SJ	52	28	38	28	64
SF	47	33	46	71	96
MR	89	39	38	63	82
STCO	29	28	21	34	39
P	33	22	27	45	56
Pj	-	-	14	26	43
SV	-	58	56	95	120
STC	-	13	13	13	25
SB	252	179	121	200	272
EP	14	37	55	46	107
V	43	31	28	60	76
G	37	-	37	68	81
CF	31	-	30	46	83

Els pobles de la riba esquerra són els que presentaven un creixement més elevat i era justament en aquesta zona on els trets d'una agricultura avançada començaren a manifestar-se al segle XVIII.

5.2.2. La immigració francesa.

No volem passar a analitzar la demografia del segle XVIII

sense dedicar una breu reflexió a la importància de la immigració francesa a la comarca. Ens interessa aquest punt perquè, pel que hem pogut comprovar a través dels treballs esmentats que fan referència al tema de l'allau d'immigrants, primer gascons i després occitans que arribaren des del segle XV al XVII, els immigrants s'inseriren dins el teixit social d'una societat eminentment rural i dins la qual s'integraren, primer, com a mossos o jornalers i, més endavant, aquells que foren més afortunats d'entre els nouvinguts, arribaren a masovers. També sembla que tingueren importància els mestres de cases i teixidors.

Estudiant la immigració francesa als pobles del Delta vam elaborar ja fa temps aquest quadre (30).

Quadre 5.5.

Professions dels immigrants occitans al Delta de Fonent (1589-1637).

	Pagesos	Pastors	Fusters	Mestres de cases	Teixidors	Treballs no especialitzats
Viladecans	25	7	-	-	-	3
Gavà	6	2	-	-	2	3
Castelldef.	13	1	2	-	-	-

De fet, aquest ventall professional reflecteix més aviat les necessitats de la societat baixllobregatina d'aquells anys que no pas una veritable especialització de la mà d'obra francesa, la qual, com que entrava molt jove al país, s'adaptava fàcilment a les demandes de la societat d'adopció.

L'estudi de Nadal-Giralt, fet amb metodologia molt rigorosa, ajuda a omplir el buit documental que, sobre qüestions demogràfiques, existeix a Catalunya entre 1553 i 1717. És cert que darrerament s'han trobat fogatges "comarcals" del XVI-XVII a alguns indrets de Catalunya (la Plana de Vic, el Solsonés,...), però, que abasteixi tot l'àmbit

català durant el segle XVI no hi ha res, i el treball de Nadal i Giralt sobre la demografia moderna catalana continua essent insubstituïble.

Darrerament J. Codina (31) ens ha obert el camí per la nostra comarca i amb gran embalum documental ens ha ofert una visió de la procedència d'origen, de la seva inserció posterior a nou pobles deltaïcs i de la cronologia de la immigració francesa al Baix Llobregat, que podem prendre com a referència per valorar el paper de dinamitzador demogràfic que jugà aquesta immigració al Baix Llobregat. Ja hem assenyalat la crítica que el mateix autor fa a la confecció dels fogatges, on els mossos i jornalers hi són absents i això pot arribar a distorsionar molt la xifra absoluta real de població. Sobretot a pobles on existeix gran propietat forana com El Prat o el mateix Sant Boi on la presència de jornalers sembla, ja aleshores, notable. El coneixement concret del marge d'error que suposa no incloure la taxa immigratòria en els recomptes demogràfics ens ajudaria a precisar més i més una valoració quantitativa ajustada a la realitat.

Segons el citat autor la immigració francesa existia a Catalunya abans de les guerres de Joan II, però no es comença a percebre la seva presència a les terres deltaïques fins després de la contesa bèl·lica. Durant el segle XV i a començaments del XVI era fonamentalment gascona, de manera que gascó es convertí en sinònim de francès. A partir de mitjans del XVI es diversificà, arribant a Catalunya gent de tot Occitània i el mot gavatx, substituint l'antic de gascó, comença a fer-se popular. En els darrers anys del segle XVI i els primers del segle XVII el fenomen immigratori ateny el seu punt àlgid. Durant aquells anys a El Prat i a l'Hospitalet la població francesa representa quasi la meitat de la població i una valoració similar es dona també a Sant Boi (32).

Possiblement durant aquestes dècades de recepció més intensa de francesos a la comarca del Baix Llobregat el volum d'immigrants

representa el 30% de població.

Pel que sembla, i també ho apunten Nadal i Giralt pel moviment immigratori general a Catalunya, durant el segle XVII aquest fenomen començà a decaure. Durant les primeres dècades lentament i, després, amb el sotrac de la Guerra dels Segadors, s'aturà. Finalment, a la segona meitat del XVII (1660-1700) la immigració francesa representa únicament un 8% de la població al Baix Llobregat. Però no serà fins a la guerra de Successió quan s'acabarà definitivament aquest corrent immigratori a la comarca.

Abans de cloure aquest apartat voldria fer esment que el fenomen immigratori, tot i que seguint els treballs de Codina solament l'hem analitzat per les parròquies deltaïques, fou important a tot el Baix Llobregat. Una simple lectura del fogatge de 1553 ens ofereix evidències de presència francesa a la contrada. Agafant un exemple veiem que a Santa Creu d'Olorda el fogatge de 1553 s'ha reduït en relació al de 1515: hi ha 21 caps de casa en lloc de 28. Però el que ens interessa és que almenys tres dels citats al 1553 són francesos: en Joan Coma d'Albi, en Benet Coma d'Albi i en Joan Jouart. Evidentment n'hi ha més que no podem identificar pel fet que el seu nom s'ha catalanitzat o perquè no se'ns cita la procedència, i encara n'hi ha molts més que no podem detectar pel fet de no haver assolit la categoria de caps de casa, i de no entrar al fogatge com els mossos o jornalers.

Així doncs, el creixement demogràfic del Baix Llobregat dels segles XV-XVI i XVII està esperonat, des de finals del segle XV fins a mitjans del segle XVII, per una arribada permanent de gent del sud de França. Aquesta aportació biològica forana se suma al creixement que, des de finals del XV, hom comença a observar. Primer a un ritme intens (15% corresponent a l'interval 1497-1515) per mantenir-se durant el segle XVI i inicis del XVII i ja en ple segle XVII a un ritme més lent.

Tanmateix, sense aquesta taxa immigratòria que es va sumant a la població de la comarca al llarg d'aquests segles, només amb l'esforç del creixement natural no s'hagués arribat, en iniciar-se el segle XVIII, a la xifra absoluta de 8.941 habitants (33), xifra amb la qual la població del Baix Llobregat afronta el creixement del XVIII.

5.3.El creixement del XVIII.

Els índexs percentuals d'aquest segle foren espectaculars pel Baix Llobregat i molt superiors a la mitjana catalana. El creixement de 300% que Vilar assenyala per alguns pobles del litoral català a la seva coneguda obra (34), és sobrepassat amb escreix al Baix Llobregat per vuit dels pobles estudiats (Castelldefels, Cornellà, Gavà, El Papiol, Sant Boi, Sant Feliu, Sant Vicenç i Viladecans), dos pobles més quasi hi arriben (Molins de Rei i Pallejà), i únicament El Prat, Santa Coloma i Sant Joan Despí estan per sota del 250%.

Observem les dades del quadre adjunt (35).

Quadre 5.6.

Evolució de la població del Baix Llobregat (1718-1787).

municipis	1718	1787	1718-1787
Castelldefels	187	576	308
Cornellà	189	834	441
Gavà	224	768	342
Molins de Rei	317	949	299
Pallejà	212	608	285
El Papiol	211	973	461
El Prat	451	1055	233
Sta. Coloma	88	210	238
St. Boi	842	2529	300

St. Feliu	316	1895	600
St. Joan	256	568	221
St. Viceng	426	1450	340
Viladecans	172	653	380

Es possible que les xifres de 1718 estiguin infravalorades (36). En realitat, per documents que aquests darrers anys s'han anat localitzant als arxius municipals, hom pot començar a establir els marges d'error probables de cada poble. A banda de la discussió sobre l'índex pel qual cal multiplicar la unitat fiscal (sigui foc, veí o casa és el de menys perquè es tracta de la mateixa realitat demogràfica) (37) i a la qual es difícil posar fi, perquè si hom parteix de l'anàlisi de realitats concretes sempre arribarà a solucions diferents, cal anar avançant en la línia assenyalada de contrastar els resultats de l'enquesta de Campoflorido (1717), publicats per P. Vilar (38) o bé les dades també difoses per Iglésies (39), amb alguna còpia manuscrita que hagi quedat en el racó d'algun arxiu local.

Gràcies a l'estudi de la demografia de Molins de Rei que ha fet Antonio Luque Ballesteros (40) actualment sabem que la xifra de 1717 corresponent a Molins de Rei, no és la de 317 que publiquen tots els llibres i estudis de demografia sinó la de 377: ocultació fiscal? error involuntari? Si aquestes situacions fossin freqüents els índexs percentuals de creixement del XVIII baixarien força i el creixement demogràfic del set-cents quedaria matisat. En el cas de Molins de Rei si el punt de partida fos de 377 habitants l'increment percentual de l'interval 1717-1787 donaria 251% (41).

Segons el treball d'A. Luque, la població de Molins de Rei d'inicis del XVIII reflecteix una població amb una dinàmica interna de rejuveniment. Del conjunt de la població molinenca, el 70% té menys de 35 anys i això ens dibuixa una fesomia poblacional semblant a la dels països en vies de desenvolupament i que era la que existia a Anglaterra

quan, al llarg del segle XVIII, canvià de ritme demogràfic (42). Però el comportament demogràfic depèn de factors interns com les taxes de natalitat, de mortalitat, de fecunditat i de factors econòmics externs que segons variïn poden orientar una població amb gran potencial de creixement cap a un desenvolupament positiu ininterromput (cicle demogràfic nou) o poden fer-ho cap un cicle catastròfic de crisi profunda que aturi el seu creixement (cicle demogràfic d'antic règim). Al XVIII a Catalunya, al Baix Llobregat i a Molins de Rei sembla que aquest creixement no s'aturà, però si que, pel que portem exposat, queda clar que no fou tan espectacular com fins ara s'ha dit. Vegem-ne un altre exemple.

També tenim dades concretes diferents de les difoses habitualment pel cas de Sant Boi, gràcies a la publicació de l'esborrany del cens de Floridablanca feta pel doctor Francisco Matheu y Smandia (43). Així la situació se'ns presenta força complexa perquè les dades publicades de Floridablanca considerades amb més garanties que les de censos anteriors són molt més baixes (44). En el quadre que hem elaborat, Sant Boi tenia, al 1787, 2529 habitants i, segons l'esborrany del cens, en té únicament 2093. Ara, calculant el creixement percentual del XVIII amb les noves dades, obtenim un índex de 248,5%, molt per sota del que oferim al quadre. Pensem que si mai hom pot demostrar que la xifra de 1717 és inferior a la realitat, i és molt probable que així sigui, l'increment percentual global del segle seria encara molt més baix.

Els càlculs que hem efectuat per Molins de Rei i per Sant Boi ens indiquen que hem de rebaixar respectivament en un 44% i en un 52% els índexs de creixement. Possiblement, si poguéssim fer càlculs semblants per tots els pobles, ens trobaríem amb percentatges similars. De fet, seguint les pautes de l'excel·lent treball existent sobre la demografia santfeliuena, podríem també avaluar la inflació del

creixement de Sant Feliu que és el més elevat (45). El cas de Sant Feliu (600%) mereix, però, comentari a part. Sabem que la construcció de la nova carretera i del nou pont sobre el Llobregat a l'altura de Molins de Rei va generar un gran creixement urbà als pobles que es localitzaven a la seva vora. En aquest sentit, el poble de Sant Feliu és una mostra del creixement filiforme seguint el traçat de la nova carretera. A causa d'aquest procés l'església, a finals del XVIII, havia esdevingut petita "La iglesia no és molt capaz vist lo poble prou gran que és" (46).

El creixement d'El Papiol (461%) el veiem més relacionat amb l'expansió de la vinya. Cornellà, però, tot i que, a l'igual que Sant Joan, el seu nucli urbà queda afectat negativament pel nou traçat de la carretera, creix espectacularment (441%). Al costat de pobles que, afectats negativament pel nou traçat de la xarxa de comunicacions (els al.luvials de la riba esquerra i els de la riba dreta), perden importància, altres reben el fruit positiu: Esplugues, Sant Just, Sant Feliu, Molins de Rei i Pallejà.

A la revista del Museu de Gavà un jove historiador ha fet unes estimacions quantitatives del creixement baixllobregatí que convergeixen amb els nostres resultats (47). La conclusió final, un cop matisada la valoració exagerada del creixement del XVIII, és la mateixa: el segle XVIII, sigui per una elevada taxa de natalitat durant les primeres dècades i per un lleu descens de la de mortalitat durant tot el segle, sigui per un major aprofitament de la fecunditat femenina (gràcies a una rebaixa de l'edat de casament i a la freqüència de segones núpcies), o bé per un millorament de la situació econòmica impulsada pel gran moviment roturador fou un segle d'un creixement demogràfic molt intens pel Baix Llobregat i per Catalunya.

Un altre indicador pot ajudar-nos a contrastar aquest creixement demogràfic conegut fins ara només superficialment.

Aproximadament al tombant de segle, i pel que sembla anterior al llibre d'Aparici de 1708, tenim aquesta relació de cases amb una classificació indicativa que ens pot donar una visió del nivell de riquesa de cada poble (48).

Quadre 5.7

Tipologia de cases, Baix Llobregat a inicis del segle XVIII.

(xifres absolutes i relatives)

	Nombre de cases	bones		mitjanes		pobres	
		Ab.	%	Ab.	%	Ab.	%
Cornellà	33	13	39	12	36	8	24
St. Joan	52	15	29	18	34	19	46
St. Feliu	71	15	21	24	33	32	45
Molins	61	13	21	19	31	29	47
El Papiol	34	9	26	14	41	11	32
Sant Vicenç	91	5	5	21	23	65	71
Santa Coloma	13	5	38	3	23	5	38
Sant Boi	198	13	6	43	21	142	72
El Prat	59	7	11	18	30	34	58
Viladecans	61	21	34	11	18	29	47
Gavà	53	17	32	23	43	13	24
Castelldef.	55	16	29	11	20	28	50
Totals	14472	1587	11	3452	23,8	9433	65,2

Els dos pobles que sobresurten per la proporció de cases bones són Cornellà i Santa Coloma de Cervelló i els dos que tenen el nombre absolut més elevat de cases pobres són Sant Vicenç i Sant Boi. De fet, en iniciar-se el segle XVIII la major proporció de cases bones correspon a pobles en que la masia isolada tenia un cert protagonisme en el seu paisatge agrari. Els quatre pobles que sobrepassen el 30% de cases bones són ,per ordre de major a menor: Cornellà (39,6%), Santa

Coloma de Cervelló (38%), Viladecans (34%) i Gavà (32%).

Per contra, la major proporció de cases "pobres" és possible que ens reflecteixi la concentració, en nuclis urbans, de petites cases de comparets o de jornalers. Sense establir una relació mecànica, però sense despreciar tampoc una de les moltes intuïcions que el quadre suggereix, podríem afirmar que els pobles en què la presència de cases pobres és més punyent són els pobles amb un nivell més alt d'assalarització o de presència de mà d'obra jornalera: el 72% de Sant Boi, el 71 de Sant Vicenç i el 58% d'El Prat, crec que són, en aquest sentit, prou indicatius. A finals de segle, l'enquesta de Zamora, ens en dóna una imatge depriment de Sant Vicenç, el que dóna validesa a la nostra hipòtesi (49).

A nivell global, l'evolució del nombre de cases entre 1708 i 1787 és la següent: (50)

Quadre 5.8.

1. Evolució del nombre de cases (1708-1787).

	Dalmases	Floridablanca	Zamora
	1708	1787	1789
Cornellà	33	102	80+masies
St. Joan	52	55	37+masies
St. Feliu	71	152	450
Molins de Rei	61	126	190
El Papiol	34	65	70-80
Pallejà	-	35	?
Sant Vicenç	91	88	220
Santa Coloma	13	14	14
Sant Boi	198	300	300
El Prat	59	135	140
Viladecans	61	120	110+masies

Gavà	53	90	100
Castelldefels	55	33	25+masies

Si els increments percentuals de cases els comparem amb el creixement demogràfic observarem algunes disfuncionalitats que, o bé s'expliquen per l'existència anterior de cases buides (de manera que el creixement demogràfic no provocà de manera immediata un creixement urbanístic), o bé per la poca fiabilitat de les dades demogràfiques de 1717 que provoquen una inflació del creixement de la població del XVIII a alguns pobles.

Quadre 5.9.

2. Evolució del nombre de cases (1708?-1787) (51)

	Nombre absolut de cases noves.		Increment percentual del guany (1717-1787)	
	A	B	A	B
Cornellà	69	--	309	--
Sant Joan	3	--	105	--
Sant Feliu	81	369	214	633
Molins de Rei	65	129	206	311
El Papiol	31	44	191	220
Pallejà	?	--	?	--
Sant Vicenç	-3	129	-96	241
Santa Coloma	1	--	107	--
Sant Boi	102	--	151	--
El Prat	76	81	228	237
Viladecans	59	--	196	--
Gavà	37	47	169	188
Castelldefels	-22	--	-60	--

El cas de Castelldefels, amb un creixement demogràfic del 308% i amb un índex negatiu de construcció de cases, és un dels més difícils de

raonar i podria explicar-se, en part, amb el que hem apuntat al paràgraf anterior, a més de la possibilitat de no incloure dins el concepte cases al 1787 el barri de les Botigues, format per barraques de pescadors, lluny del nucli del poble i prop del mar. A l'enquesta de Zamora solament hi ha 25 cases i un nombre no determinat de masies, per tant, com que no tenim una xifra clara per 1789 no podem contrastar la informació d'aquest any amb la de 1787.

A Sant Vicenç succeeix quelcom semblant: agafant les dades de Floridablanca té una taxa de creixement urbà negativa i, en canvi, un fort índex de creixement demogràfic. Una explicació és la crisi en què entrà el poble de Sant Vicenç a partir de la construcció del pont de Molins de Rei i de la nova carretera per la riba esquerra, crisi que també deuria afectar els altres pobles de la riba dreta. Ara bé, amb les dades de l'enquesta de Zamora Sant Vicenç és un poble que dóna un creixement de 241%. De fet, excepte El Prat que es troba al mig del delta i que té un increment urbà elevat (228%), i que esdevé encara més elevat en considerar les dades de l'enquesta de Zamora, els altres pobles de la riba dreta i els pobles deltaics denoten un creixement urbà inferior al de la riba esquerra considerant globalment els increments de la columna A i de la columna B.

Castelldefels i Sant Vicenç són dels pobles que tenen més cases pobres. Potser la disfuncionalitat de les xifres s'expliqui per l'existència de cases mal construïdes i pobres, que s'enumeraren al llarg del XVIII i no entraren al recompte de 1787 i d'altres, per l'estat miserable que presentaven, no foren considerades.

Els altres casos, malgrat no coincidir del tot, no presenten divergències tan fortes. Solament amb les dades de 1787 el cas de Sant Feliu fóra difícil de justificar ja que a un increment del 600% de població li correspondria un increment percentual de cases del 214%, però amb les dades de Zamora aquest increment se situa en un 633%, molt

més en sintonia amb el creixement humà.

Així doncs, el creixement del XVIII, que reflecteix el quadre 5.6., està sobrevalorat entre un 40 i 60%. Que els increments percentuals del creixement urbà entre 1708 i 1787 siguin més baixos que els del creixement demogràfic ens indica que el càlcul que hem efectuat és potser més realista, malgrat que les matisacions que aporta l'enquesta de Zamora serveixen per accentuar la tendència al creixement.

5.4. El comportament demogràfic contemporani (segles XIX i XX).

Al Baix Llobregat el segle XIX va ser encara un segle eminentment agrícola. Dins del conjunt dels tretze pobles estudiats podríem diferenciar tres tipologies de comportament demogràfic. Una seria la integrada pels pobles que vivien exclusivament de l'agricultura i que veien oscil·lar la seva població en relació als efectes de les crisis agràries; una altra la dels pobles que s'anaren convertint en viles industrialitzades, cosa que els representà un estímul pel creixement demogràfic. I, finalment, la tercera tipologia és la integrada pels pobles més propers a Barcelona que tenien un creixement vinculat a la seva proximitat amb la gran ciutat industrial, vinculació que a vegades els representava un benefici demogràfic, però que, molt sovint, actuava com a fre. Totes tres tipologies es barrejaven i, a més, tinguem present que estem estudiant el comportament demogràfic d'una comarca en la que convien dues agricultures molt diferenciades, una de secà a les vessants muntanyoses -semblant a les àrees vitivinícoles exteses per bona part de Catalunya i que com se sap absorvien molta mà d'obra- i a la plana una agricultura intensiva que exigia una gran inversió en força de treball

humà i que en conseqüència era capaç de suportar un elevat creixement demogràfic.

Aquestes tipologies de creixement tenen els seus propis ritmes i la seva cronologia. Amb l'anàlisi dels dos quadres que hem elaborat, sobre l'evolució de la població al Baix Llobregat durant el segle XIX i les primeres dècades del XX i sobre els increments percentuals, tindrem una visió diferenciada d'aquestes tres tipologies.

Quadre 5.10.

1. Evolució de la població del Baix Llobregat (1787-1936).

(xifres absolutes) (52)

municipis	1787	1830	1842	1857	1860	1887	1900	1920	1936
CF	576	258	417	385	312	270	289	365	797
C	834	939	1032	1510	1642	1867	2197	3732	8757
G	768	609	1005	1292	1273	1729	1825	2385	6329
MR	949	834	1055	3002	2855	2661	2936	3962	7364
Pj	608	269	344	838	739	733	656	692	1004
P	973	836	1076	1100	1123	1028	912	1044	1159
EP	1055	1626	1615	1895	1830	2411	2804	3591	9107
STC	210	177	189	211	192	225	542	784	1295
SB	2529	2751	2502	2759	2793	3772	5311	6553	9909
SF	1895	1154	1820	2484	2478	2990	3314	4406	6888
SJ	568	641	578	589	777	1177	1171	1524	2275
SV	1450	823	1732	1777	1732	1745	1809	1935	3112
V	653	588	881	1088	1139	1323	1194	1551	3794

Quadre 5.11.

2. Índex del creixement percentual de la població del Baix

Llobregat (1787-1936) (53)

Municipis	1787-1857	1857-1900	1900-1936
-----------	-----------	-----------	-----------

Castelldefels	67	75	276
Cornellà	181	145	99
Gavà	168	141	347
Molins de Rei	316	97	251
Pallejà	138	78	153
El Papiol	113	83	127
El Prat	179	148	325
Sta. Coloma	100	257	239
St. Boi	109	192	186
St. Feliu	131	133	208
St. Joan	104	189	194
St. Vicenç	122	102	172
Viladecans	167	110	318

5.4.1. Un creixement contradictori (1797-1887).

La primera observació que salta a la vista és que durant el XIX alguns municipis del Baix Llobregat ofereixen un saldo negatiu, és a dir, perden població. El cas més permanent d'estagnació i decreixement demogràfic és Castelldefels que, globalment entre 1797 i 1900, perd en termes absoluts 287 habitants. Els casos de Molins de Rei, El Papiol i Pallejà, que perden població en l'interval 1857-1900, intentarem raonar-los separadament.

Molins de Rei, vila a la qual arribà el ferrocarril l'any 1855 i que ja tenia tradició de nus de comunicacions des de la construcció de la nova carretera i del pont de Carles III sobre el Llobregat a finals del XVIII, sofrí un creixement espectacular abans de 1857 possiblement a causa de la febre del tren, al mateix temps que s'instal·laven a la vila les primeres fàbriques tèxtils i d'aiguardent (54) i que s'estabilitzaven les bases d'una agricultura competitiva que

produïa pel mercat amb la creació d'una delegació de l'IACSI a la vila (55). Durant aquells anys també començà a realitzar-se la important fira agrícola de La Candelera que adquirirà aviat renom més enllà de la comarca. Aquesta fira especialitzada en planters d'arbres fruiters és un fet que no deixa de ser representatiu d'aquest creixement extraordinari. Tots aquests elements expliquen, en part, un fet aparentment inexplicable: com en 15 anys (1842-1857) un poble pot passar de 1055 a 3002 habitants. En el transcurs d'aquells 15 anys és evident que els passavolants (bàsicament militars i constructors de la via fèrria) i els immigrants (jornalers agrícoles, treballadors en la construcció de la via fèrria, proletariat industrial de les primeres fàbriques tèxtils) feren créixer ràpidament la població molinenca. Uns anys després alguns d'ells, quan la construcció del tren s'acabà i es començaren a patir els efectes del cidiu a mitjans segle XIX (56), hagueren d'anar a cercar feina a altres indrets. Així s'explica que al 1887 comptés només amb 2661 habitants: 341 menys que a mitjans segle XIX. El procés de pèrdua de població s'havia iniciat des de molt abans perquè al 1860 n'havia perdut ja 147 en relació a 1857. Per tant, globalment, el saldo, en iniciar-se el segle XX, és positiu, però la demografia molinenca ha decaigut en relació al punt àlgid del seu creixement que explicita la data de 1857.

A El Papiol el creixement no fou tan espectacular com a Molins de Rei i, en termes absoluts, tampoc hi afectà tant el decreixement. El comportament demogràfic d'El Papiol l'interpretem com una pèrdua de població deguda sobretot als estralls de la fil·loxera. El Papiol era un poble on la vinya era molt important. La població començà a davallar quan els efectes de la fil·loxera es deixaren sentir. Al 1860 encara guanyava habitants -mentre Molins de Rei ja n'havia començat a perdre-, en canvi a partir de 1887 observem un

descens demogràfic. Al 1886, o dos o tres abans, les vinyes d'El Papiol ja estaven possiblement atacades per la fil·loxera (57). Durant les dues dècades posteriors a l'arribada del temible insecte començà l'èxode. Efectivament al 1900 havia perdut més habitants, en canvi, al 1920 s'havia iniciat la recuperació demogràfica.

El cas de Pallejà ens sembla també el d'un ritme de creixement desmesurat entre 1842-1857, que difícilment és atribuïble únicament a la vinya. Sabem que el transport i comerç de guix a Barcelona era també una activitat que donava feina a diverses famílies, i que el poble des del nou traçat de la carretera de Madrid, a finals del segle XVIII, havia crescut molt (58). Fos per la causa que fos, aquest creixement va ser inflat i ràpid: 494 habitants més en 15 anys en un poble que en tenia 344. De Pallejà coneixem una mica el procés de reversió de les terres fil·loxerades als propietaris directes per part dels parcera (59). De ben segur que molts d'aquests parcera hagueren d'emigrar a cercar treball a un altre indret. Però, tanmateix, per entendre la cronologia del descens demogràfic, que és molt precoç, cal també tenir present l'estat de malaltia endèmica que de 1860 a 1880 sembla que afectà profundament el Baix Llobregat (60).

A la columna 1787-1857 (veure quadre 5.11.), deixant de banda Castelldefels que ofereix un panorama negatiu, observem que els pobles amb uns percentatges més elevats de creixement són els que a una agricultura intensiva de regadiu hi sumen l'impuls industrial. Molins de Rei i Cornellà són els exemples més clars, seguits per Sant Feliu. Es a dir, a la riba esquerra del riu, on al costat d'una agricultura d'alts rendiments comencen a instal·lar-s'hi fàbriques que aprofiten els salts del Canal de la Infanta (61), és on es donen les cotes més altes de creixement.

Al costat d'aquests pobles d'economia mixta, agricultura d'alts rendiments-vinya-indústria, hi havia pobles on el motor del

creixement demogràfic era bàsicament agrari, sigui colonitzant terres de les marines deltaïques (El Prat, Viladecans i Gavà) o sigui gràcies a l'extensió de la vinya (El Papiol, Pallejà, Sant Vicenç) o l'expansió del regadiu a la riba dreta gràcies al nou Canal (Sant Boi, El Prat).

De la segona columna (1857-1900) el poble que més destaca és Santa Coloma (257) i és lògic ja que durant aquests anys s'hi va instal·lar una important fàbrica: la colònia Güell. El creixement mig decau. Dos pobles destaquen dins el conjunt pel seu alt índex de creixement: Sant Boi i Sant Joan. Tots dos en l'interval anterior havien tingut un creixement petit en relació als altres pobles i, en canvi, entre 1857 i 1900 el seu creixement és molt important (192% Sant Boi i 189% Sant Joan). Altres pobles com Cornellà, El Prat o Sant Feliu continuaven creixent a un bon ritme. Possiblement la intensificació del treball humà en les feines agrícoles absorbia bona part d'aquest creixement.

Les taxes de creixement acumulatiu anual ens permetran copsar amb més matisacions aquest creixement contradictori.

Quadre 5.12.

Taxes de creixement acumulatiu per municipi 1787-1987.

	1787-1830	1830-42	1842-57	1857-60	1860-97	1787-1987
CF	-0.013	0.051	-0.005	-0.063	-0.005	-0.005
C	0.003	0.008	0.031	0.029	0.005	0.012
G	-0.005	0.054	0.019	-0.005	0.013	0.013
MR	-0.003	0.022	0.123	-0.016	-0.003	0.018
PJ	-0.013	0.023	0.096	-0.039	-0.001	0.002
P	-0.003	0.024	0.001	0.007	-0.003	0.001
EP	0.013	-0.001	0.012	-0.011	0.012	0.013
STC	-0.004	0.006	0.008	-0.030	0.006	0.001
SB	0.002	-0.008	0.007	0.004	0.013	0.005

SF	-0.009	0.048	0.024	-0.001	0.008	0.006
SJ	0.003	-0.008	0.001	0.106	0.019	0.011
SV	-0.010	0.092	0.002	-0.008	0.001	0.002
V	-0.002	0.042	0.016	0.016	0.006	0.010

Per períodes es detecten dos moments crítics: els primers anys del segle, ja que de 1787 a 1830 la majoria dels valors són negatius, i els anys centrals del segle, en que en l'interval 1857-1860 tornem a trobar molts valors decreixent. Per pobles Castelldefels ofereix el panorama demogràfic més dolent amb una taxa de creixement acumulatiu anual de -0.005 global per tot el període, per contra Molins de Rei va ser el poble que més va créixer amb una taxa de creixement de 0.018.

5.4.2. La represa del XX: 1900-1936.

L'interval 1900-1936 (veure quadre 5.11.) ens recorda els percentatges de creixement del XVIII: cap poble decreix, quatre pobles tenen un índex superior a 300, i quatre més el tenen superior a 200. De fet els quatre primers són els pobles on la industrialització ha creat més llocs de treball: Cornellà (influència de Barcelona), Gavà i Viladecans amb la Roca, El Prat amb la La Paperera i La Seda. Un segon nivell de creixement és l'integrat per pobles que s'han quedat amb unes indústries poc competitives, bàsicament tèxtils, però que han sabut compartir la indústria amb una agricultura cada cop més integrada al mercat: són els anys de l'exportació de fruita. Aquests pobles són Molins de Rei, Santa Coloma, Sant Feliu. Hem d'afegir a aquest grup Castelldefels (256%), però ens sembla que aquí la causa és la recuperació de les greus pèrdues demogràfiques de les dècades anteriors, ja que es tracta d'un petit municipi agrícola fins ben entrat el segle XX i el poble que quedà més afectat pel període de malalties de les darreres dècades del segle XIX.

Els valors de les taxes anuals d'aquest període s'on, en general, molt superiors als del segle XIX, i ens mostren un gran creixement demogràfic, sobretot entre 1920-1936. Creixement que fou especialment intens a Cornellà, Sant Feliu, Molins de Rei, El Prat i Sant Boi, pobles que comptaven amb una industrialització del XIX -al menys els tres primers- i una agricultura intensiva que visqué durant aquells anys l'eufòria de l'exportació a Europa.

Quadre 5.13.

Taxes de creixement acumulatiu anual per municipis (1887-1936).

	1887-1900	1900-1920	1920-1936	1887-1936
CF	0.005	0.013	0.074	0.040
C	0.014	0.035	0.084	0.075
G	0.004	0.015	0.103	0.054
MR	0.008	0.017	0.054	0.036
PJ	-0.008	0.003	0.028	0.008
P	-0.009	0.007	0.007	0.003
EP	0.013	0.014	0.096	0.057
STC	0.108	0.023	0.041	0.097
SB	0.031	0.012	0.032	0.033
SF	0.008	0.016	0.035	0.027
SJ	-0.001	0.015	0.031	0.019
SV	0.003	0.003	0.038	0.016
V	-0.008	0.015	0.090	0.038

Les taxes d'aquest quadre mostren un balanç positiu per les primeres dècades del segle XX. Les taxes negatives, corresponents al període de 1887-1900, són conseqüència de l'impacte de la crisi agrícola finisecular a la demografia -més intenses als pobles vitivinícoles-, però que al Baix Llobregat, com podem comprovar al quadre 5.13., no fou excessivament dur.

El creixement demogràfic més elevat corresponen a pobles que varen viure un procés industrialitzador; per exemple, durant el període 1887-1900, Santa Coloma de Cervelló té la taxa més elevada a causa del creixement de la colònia Güell, i la elevada taxa de Gavà, pels anys 1920-1936, respon als efectes de la instal·lació al seu terme de Roca S.A. També pobles amb velles indústries, però que varen intensificar les activitats industrials al costat d'una agricultura dinàmica, cresqueren notablement com el municipi de Cornellà, que globalment, pel període 1887-1936 té una de les taxes més elevades.

Com a reflexió final podem concloure que els segles XVIII i XX ofereixen un balanç positiu de la demografia baixllobregatina; en canvi, el segle XIX ens ofereix una perspectiva demogràfica contradictòria. Seguint la pauta marcada pels quatre intervals estudiats veiem que el percentatge de creixement dels tretze pobles estudiats és el següent:

1718-1787	1787-1857	1857-1900	1900-1936
342	145	134	245

Fóra interessant poder desdoblar el primer interval en dos per tal de fer més homogènia la comparació i, a més, poder concretar els diferents ritmes de creixement del segle XVIII; però les dades que en l'actualitat existeixen sobre la demografia set-centista no ho permeten. Tanmateix, i malgrat els avenços i els retrocessos, el balanç global fou ben positiu.

5.5. Agricultura intensiva i creixement demogràfic.

Si observeu les piràmides d'edat de 1862 que hem elaborat (62) - veure annexes - comprovareu que la composició per edat dels pobles baixllobregatins ens ofereix una visió optimista de la zona amb

unes piràmides molt àmplies per la base. Aquesta tendència s'intensificà en els pobles en què el creixement industrial havia absorvit les primeres onades immigratòries, de procedència diversa però majoritàriament de la Catalunya interior. Les piràmides de Molins de Rei i de Sant Feliu són, en aquest sentit, significatives, com la de Cornellà. Tenen també una àmplia base Sant Boi, Sant Vicenç i Viladecans però, en aquest cas, l'impuls respon més a la superació de la crisi agrària de mitjans del segle XIX i a les expectatives de desenvolupament creades per l'imminent obertura del Canal de la Dreta.

5.5.1. Una població jove.

La composició de la demografia baixllobregatina del 1862 segons les edats ens mostra una població jove i dinàmica. Ara bé, uns anys després al 1877 hom observa, en alguns pobles, signes d'estagnament i crisi a partir d'un indicador que reflecteix la dinàmica interna del comportament demogràfic: la taxa de creixement (63). Sembla que les dècades del 1860-1880 foren especialment dolentes a la comarca des d'un punt de vista demogràfic, fet que analitzarem en l'apartat següent.

Globalment tots els pobles estudiats donen la imatge d'una població jove, dinàmica, en vies de ràpid creixement. Alguns, però, pobles tenen una piràmide amb els sectors intermedis més amplis com Sant Feliu o Molins de Rei. Aquest fet pot indicar una arrencada cap al creixement demogràfic sostingut, més precoç en aquests pobles, i possiblement respon al creixement econòmic, tant agrícola com industrial, provocat per l'obertura del Canal de la Infanta que, si bé s'obrí al 1819, els seus efectes positius sobre el desenvolupament de l'àrea irrigada es materialitzaren durant les dècades següents.

Un tret comú a gairebé totes les piràmides que és l'amplitud

de la franja d'edat compresa entre 26 i 30 anys que interpretem com a recuperació, després d'uns anys en què la primera gran crisi agrària havia afectat profundament la societat baixllobregatina. Aquesta recuperació demogràfica és causada tant pel propi creixement vegetatiu com, en alguns pobles ostensiblement, per l'arribada d'immigrants (64). Com que aquesta crisi agrària d'inicis de segle fou més aguda a les àrees vitivinícoles sembla que els pobles propers a Martorell, on predominava la vinya, foren els més afectats (Sant Esteve de Sesrovires, Olesa, Esparraguera,...) (65). Però la vinya havia esdevingut un conreu bàsic a gairebé tots els pobles del Baix Llobregat. Creiem que aquesta ampliació de la piràmide a la franja dels 26-30 anys respon al creixement de la natalitat dels anys 1832-1836, anys en què la sortida de la crisi deuria ser efectiva malgrat que políticament el país estigués vivint uns moments de gran agitació (66).

Hem elaborat uns quadres sobre els diferents pobles segons dos grups d'edats (de 0 a 30 anys i de més de 30) per tal de donar una visió global de la composició jove de la població del Baix Llobregat al 1862.

Quadre 5.14.

1. Composició de la població per edats. Riba esquerra-1862.

	Cornellà	S. Joan	S. Feliu	Molins	El Papiol
de 0-30	1096	463	1471	1887	694
>de 30	546	314	1007	968	429
% 0-30 /PT	66.74	59.58	59.36	66.09	61.79

Quadre 5.15.

2. Composició de la població per edats. Riba dreta-1862.

	Pallejà	S. Vicenç	Sta. Coloma	S. Boi
de 0 a 30	455	1034	101	1618
>de 30	284	698	91	1175

% 0-30 /PT	61.56	59.69	52.60	57.93
------------	-------	-------	-------	-------

Quadre 5.16

3. Composició de la població per edats. Delta-1862.

	El Prat	Viladecans	Gavà	Castelldefels
de 0 a 30	1135	701	817	182
>de 30	695	438	456	130
% 0-30 /PT	62.02	61.54	64.17	58.33

Aquests tres quadres ens indiquen que la tendència al rejuveniment demogràfic era general a tota l'àrea estudiada però que, tanmateix, era més intensa a la riba esquerra amb un 63.22 de població de menys de 30 anys en el conjunt dels cinc pobles, i a l'àrea més estrictament dèltica, amb un percentatge un xic més baix (62.25%). En canvi els pobles de la riba dreta, amb un percentatge del 58, 79 se situen en darrer lloc.

L'any 1860 l'esperança de futur era molt bona per a la majoria dels pobles del Baix Llobregat. Si analitzem el percentatge de població que no arribava a 5 anys, i que per la Catalunya d'aleshores representava un 14.06% (67), comprovarem que dels tretze pobles estudiats cinc es troben per sota d'aquest percentatge (Sant Joan Despi 10.81%, Santa Coloma, 7.8%, Sant Boi 13.42%, El Prat 13% i Castelldefels 10.25%), i vuit el sobrepassen, i alguns amb escreix, i són per ordre de major a menor; Sant Vicenç dels Horts (17.66%), Pallejà (17.18%), Viladecans (16.68%), Cornellà (15.95%), Molins de Rei (15.86%), Gavà (15.63%), El Papiol (15,13%) i Sant Feliu (14,6%).

Del cens de 1877 hem pogut calcular el saldo vegetatiu per municipi (68).

Quadre 5.17.

1. Creixement vegetatiu. Riba esquerra (vinguenni 1873-1877).

	Cornellà	S. Joan	S. Feliu	Molins	El Papiol
T. natalitat	35.91	34.57	31.97	28.91	33.68
T. mortalitat	20.43	20.92	25.43	23.40	23.09
C. vegetatiu	15.48	13.65	6.54	5.51	10.59

Quadre 5.18

2. Creixement vegetatiu. Ribes dreta (quinquenni 1873-1877).

	Pallejà	S. Vicenç	Santa Coloma	Sant Boi
T. natalitat	30.17	37.53	28.73	27.13
T. mortalitat	26.06	29.13	22.98	24.62
C. vegetatiu	4.11	8.4	5.75	-57.49

Quadre 5.19.

3. Creixement vegetatiu. Delta (quinquenni 1873-1877).

	El Prat	Viladecans	Gavà	Castelldefels
T. natalitat	25.76	36.23	39.83	45.90
T. mortalitat	18.73	29.79	30.74	62.50
C. vegetatiu	7.03	6.44	9.09	-16.70

Observant les xifres d'aquests tres quadres hom n'extreu una primera conclusió: els pobles de la riba esquerra continuen essent els més dinàmics, demogràficament parlant, amb un saldo poblacional positiu i molt superior al dels pobles de les altres àrees i sense cap poble que ofereixi un panorama negatiu, com succeeix a la riba dreta on Sant Boi, amb un creixement vegetatiu de -57.49 per mil, és el municipi amb un desastre demogràfic més evident i que és tan sols explicable per causes com ara malalties infeccioses, deficient estat sanitari o bé els efectes de la darrera carlinada. Els pobles del Delta tenen un saldo demogràfic ben just ja que Castelldefels, amb un -16.70 per mil, fa que el panorama no sigui gens encoratjador.

Una altra qüestió a remarcar és que les dades de 1877

contrasten amb les de 1860. Els pobles que en aquest darrer any tenien la base de la piràmide més ampla ara tenen unes taxes de natalitat discretes, com si a un impuls demogràfic intens li seguis un ritme demogràfic més relaxat; però aquesta observació és difícil de generalitzar perquè si bé és comprovable en el cas de Molins de Rei en molts altres pobles no es compleix. Tanmateix, alguns municipis comencen a tenir unes taxes de natalitat bastant baixes que només poden oferir un saldo demogràfic positiu si baixen les taxes de mortalitat. Però aquest comportament demogràfic és de signe nou i no començarà a estabilitzar-se a la comarca fins que se superi la precarietat demogràfica de les darreres dècades del segle XIX.

5.5.2. La precarietat demogràfica del XIX: inestabilitat política i mal estat sanitari.

A més dels factors directament vinculats al comportament demogràfic (taxes de natalitat, de mortalitat, de fecunditat,...) i dels relacionats amb el desenvolupament econòmic (crisis agràries, naixement dels primers nuclis industrials, expansió del regadiu,...), que són els que han entrat majoritàriament en l'anàlisi del comportament demogràfic, cal també reflexionar sobre la incidència que tingueren els esdeveniments polítics sobre la població, sobretot en períodes agitats com és el segle XIX, i intentar avaluar, encara que sigui aproximativament, com va influenciar l'estat sanitari i la propagació de malalties sobre les poblacions de la comarca.

La vida política del XIX està marcada per la inestabilitat. Començà amb la Guerra del Francès que en alguns moments va tenir la nostra comarca com escenari privilegiat (Batalla de Molins de Rei, desembre de 1808), amb els saquejos i razzies corresponents (incendi de Molins de Rei, saqueig de Sant Feliu, Sant Boi, Sant Vicenç,...) i

que deixà una seqüela d'activitats guerrilleres que no s'acabaren amb la guerra. Dels petits grups armats dirigits per oficials de l'exèrcit durant la guerra es passà a la postguerra a la pràctica d'incursions armades als pobles amb l'únic objectiu de la supervivència. Als anys de guerra s'hi sobreposaren anys de crisi agrícola i de fam (sembla que l'anys 1812 fou, en aquest sentit, particularment dur). Però, quan encara els efectes negatius de la contesa bèl·lica no s'havien superat, la crisi agrària s'accentuà incidint sobretot al sector vinícola. Lògicament els més afectats foren els pobles del nord de la comarca on la vinya era l'únic conreu comercialitzable. A la part baixa de la comarca, amb presència d'altres productes comercialitzables a més del ví (fruites i hortalisses per Barcelona), sembla que els efectes negatius de la crisi no foren tan intensos (69), però aquest fet només ha estat estudiat parcialment per la riba esquerra on la bona xarxa de comunicacions facilitava l'accés al mercat barceloní.

Elaborar una geografia del pre-carlisme i del carlisme a la comarca ens ajudaria a analitzar els efectes negatius de les diferents guerres carlines que se succeïren al llarg del segle XIX. El Baix Llobregat no fou una zona destacada per la seva identificació amb la causa carlina, excepte alguns nuclis aïllats, ara bé la seva situació geogràfica a les portes de Barcelona en feu un escenari privilegiat tal i com succeí amb la Guerra del Francès. Mercè Renom ha observat molt lúcidament la diferència entre la presència de partides armades a la comarca, que fou constant al llarg del XIX, i l'adscripció a la causa carlina o, més endavant, liberal, que fou molt feble en el conjunt del Baix Llobregat (70). I si ens situem en el marc dels tretze pobles estudiats encara ho és més, ja que els nuclis carlins més destacats es troben al nord de la comarca (Olesa, Esparraguera,..) i els Lliberals també (Martorell).

Fer una valoració quantitativa dels estralls que aquests

aconteixements provocaren a la demografia baixllobregatina se'ns fa difícil, però, de ben segur, que foren la Guerra del Francès i la primera Guerra Carlina les conjuntures bèl·liques que més negativament afectaren.

Tampoc hem parlat de la importància de l'emigració i del saldo demogràfic compensatori que aportà la immigració al Baix Llobregat. A molts pobles, com succeeix arreu de Catalunya, existeix l'indiano que, en ser ric retorna i es fa una gran casa colonial, és recordat per la memòria popular. Però, en canvi, ningú no recorda els primers valencians o aragonesos que, atrets per Barcelona, vingueren a treballar a les fàbriques o al camp del Baix Llobregat a les acaballes del segle XIX i, ja entrat el segle XX, els primers murcians que arribaren a la dècada dels vint per la construcció del metro. Tots aquests moviments de població comencen a ser estudiats més sistemàticament gràcies a treballs de demografia local realitzats darrerament(71).

En relació a les malalties i a l'estat sanitari comptem amb la valuosa aportació bibliogràfica de l'historiador J. Codina, de qui hem manllevat les dades que utilitzem (72). A més, l'existència dels treballs del Sr. Codina ens eximeixen de fer un treball aprofundit sobre el tema.

A finals del segle XVIII l'enriament del cànem ja havia provocat polèmiques a causa del mal estat sanitari del delta. Jaume Caresmar en el seu "Discurso sobre la Agricultura..." ho denuncia (73). A mitjans del XIX el cultiu de l'arròs serà motiu de controvèrsia a les pàgines de la revista de l'IACSI (74), a causa de la propagació del paludisme. Fos com fos, el Baix Llobregat inicia el segle XIX amb un precari estat sanitari al qual hem de sumar l'estat de prostració i misèria en què vivia la població, després d'uns anys de guerra seguits de males collites i de fam. Però els punts àlgids de mortalitat deguts

a malalties se situen però a la segona meitat del segle i estan provocats pel còlera, el paludisme (les "tercianas" de l'enquesta de Zamora que semblaven instal·lades al delta de ponent) i el tifus.

La manca de bons desguassos a la riba dreta i al delta de ponent (problema agreujat per la mala construcció del Canal de la Dreta), la contaminació de les aigües, i els cultius del cànem i de l'arròs ajudaren a propagar l'ambient malaltís.

Segons J. Codina el còlera de 1854 fou molt fort, seguit dels brots de 1865 i 1885 que foren més febles. Pel que sembla els de 1834 i 1855 no afectaren tant el delta (75). Després del còlera de 1854 alguns municipis començaren a redactar ordinacions sanitàries (El Prat 1857). A més, hem observat que a l'any 1854 augmenten les mesures sanitàries oficials que tenien per únic objectiu controlar el còlera, cosa que ens fa pensar que el brot de 1854 deuria afectar tot l'àmbit comarcal (76).

Durant les dècades 1860-1880 el paludisme va creixent. El problema dels desguassos del Canal de la Dreta agreuja la situació. Sembla com si el paludisme s'instal·lés al Delta. L'elevada taxa de mortalitat d'alguns pobles que hem calculat pel quinquenni 1873-77 només es pot explicar pels estralls provocats per la malaltia: Castelldefels i Sant Boi són els pobles més castigats (veure quadres 5.18. i 5.19.).

Però, a més del paludisme i del còlera, el tifus i altres malalties provocades per aigües infectades, infeccions intestinals i disenteries, també fuetejaren la població. El tifus més fort i estès fou el de 1883 (77).

Tots aquests factors feren que a alguns indrets de la comarca les malalties es convertissin quasi en endèmiques, sobretot el paludisme. Si a la mortalitat provocada per aquest hi afegim la causada pels brots de còlera i el tifus de 1883, entendrem com, malgrat que el comportament de la població baixllobregatina havia començat a

modernitzar-se rebaixant paulatinament i paral·lelament les taxes de natalitat i les de mortalitat durant els segles XVIII i XIX, a la segona meitat del XIX una elevació de les taxes de mortalitat provocà, juntament amb altres factors no estudiats com l'emigració i l'atracció demogràfica del nucli industrial barceloní, un estagnament i fins i tot una recessió demogràfica en alguns pobles baixllobregatins que, en definitiva, frenà el creixement demogràfic comarcal del XIX fent que aquest segle estigués sotmès encara a la precarietat demogràfica pròpia de l'antic règim, amb uns percentatges de creixement molt inferiors als del segle XVIII i amb un comportament demogràfic ple d'entrebancs i lluny del creixement de les primeres dècades del XX.

5.5.3. Tipus de poblament: concentrat i dispers.

En un altre apartat ja hem apuntat que, des d'antic, coexisteixen dos tipus de poblament al Baix Llobregat: el concentrat en el nucli urbà de la vila i el de les masies de muntanya o dèltiques. Tant si aquestes masies eren d'origen medieval o modern, majoritàriament masies de muntanya, o bé eren masies dèltiques construïdes a redós de la colonització dèltica del XVIII o del XIX, el cert és que tenien una presència important en el paisatge agrari baixllobregatí. Ara bé, la major part de la població activa agrícola del XVIII i del XIX vivia en petites cases de poble enganxades i arrengrerades. En aquelles cases pobres del recompte d'inicis del XVIII que, com ja hem comentat, hi vivien els comparets, els petits parcers i els jornalers. Normalment els mossos vivien a la masia amb l'amo.

Quadre 5.20.

Població disseminada i població concentrada: Baix Llobregat, 1861-1863.

nombre de cases	percentatges
-----------------	--------------

	poble	camp	T(p+c)	poble	camp
Cornellà	246	38	284	86,61	13,38
S. Joan	176	11	187	94,11	5,88
S. Feliu	417	?	417	100	
Molins de Rei	343 (1)	21	364	94,23	5,76
El Papiol	186	15	201	92,53	7,46
Pallejà	131	9	140	93,57	6,42
S. Vicenç	435	5	440	98,86	1,13
Sta. Coloma	33	?	33	100	
S. Boi	454	60	514	88,32	11,67
El Prat	1852	244	342	71,34	28,65
Viladecans	3	60	263	77,18	22,81
Gavà	249	45	294	84,69	15,30
Castelldefels	18	86	104	17,30	82,69
Totals	3135	448	3583	87,49	12,50

(1) Càlcul aproximat

A sis pobles el percentatge és superior al 10%, d'entre els quals sobresurt Castelldefels que té el percentatge més elevat de cases de camp (82,69%), la migradesa del seu nucli urbà i la possible inclusió del barri de les Botigues dins les cases de camp (78). Els pobles de Sant Boi, El Prat, Viladecans i Gavà tenien entre tots un conjunt de 263 masies, sobresortint del conjunt de la comarca. El Prat, amb 98, era el poble amb més cases disseminades. Tota la plana dèltica, des de Sant Boi al Mar i des de l'Hospitalet al Garraf, estava puntejada de masies, tot i que no s'han d'oblidar les masies de muntanya en plena explotació, algunes d'origen medieval, d'altres edificades durant els segles XVI i XVII que també eren presents en la configuració del paisatge agrari baixllobregatí de mitjans del XIX. Dels pobles de la riba esquerra sobresurt Cornellà amb un 13,38% seguit d'El Papiol, Sant Joan i Molins de Rei. Cal tenir present que als contraforts de les

muntanyes que actualment pertanyen als termes de Sant Feliu i Molins de Rei existeixen masies molt productives, però que no entren en el quadre perquè aleshores pertanyien al terme de Santa Creu d'Olorda, que a inicis del segle XX fou agregat als municipis de Molins de Rei, Sant Feliu i Barcelona.

En resum, a mitjans del segle XIX, la major part de cases pageses eren cases de poble: un 87,49% enfront d'un 12,50% de cases de camp. Unicament els quatre pobles més eminentment dèltics superen aquest percentatge (El Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels) i també Cornellà. Per l'altre extrem el poble que es destaca per una predominància del nucli urbà és Sant Vicenç (98,86% de cases de poble enfront del 1,13% de cases de camp); les causes poden ésser varies, però sembla que les muntanyes de Cervelló eren l'hàbitat originari de la zona i que la persistència del gran domini senyorial, la Baronia de Cervelló, amb la conservació de grans masies forestals, frenà el desenvolupament agrícola de pobles com Sant Vicenç, almenys en la fórmula de la pagesia de mas.

5.5.4. La composició socio-professional a mitjan segle XIX.

La mateixa documentació de la qual hem extret les dades per fer l'anàlisi de les piràmides d'edat ens dona informació per poder analitzar pel 1862 la composició socio-professional de la població del Baix Llobregat.

Quadre 5.21.

1. Classificació socio-professional, Baix Llobregat, 1862.

(valors absoluts) (79)

C	SJ	SF	MR	P	Pj	SV	STC	SB	EP	V	G	CF	Tot.	%
---	----	----	----	---	----	----	-----	----	----	---	---	----	------	---

A	3	1	2	4	2	1	3	1	6	2	1	1	1	28	0,38
B	3	2	6	7	2	2	2	1	8	3	2	2	2	42	0,57
C	3	0	9	6	0	0	0	0	0	20	11	14	6	69	0,94
D	64	37	160	167	45	40	235	19	363	70	119	225	57	1601	22
E	4	53	89	25	3	0	4	0	33	38	0	50	8	307	4,2
F	0	0	2	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	5	0,06
G	3	3	11	13	3	3	3	1	14	9	3	3	1	70	0,96
H	0	2	9	0	0	0	0	0	1	6	0	1	0	19	0,26
I	0	0	3	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	6	0,08
J	157	37	107	123	0	26	3	0	31	7	0	4	2	497	6,83
K	62	24	123	148	57	20	145	3	274	43	62	17	3	981	13,49
L	0	5	42	82	75	0	0	0	29	0	0	0	0	233	3,20
M	258	111	240	256	132	295	319	55	256	500	188	339	60	3009	41,4
N	40	41	51	57	18	15	29	29	69	21	12	19	0	401	5,51

Aquest quadre, tot i que permet de copsar ràpidament la importància dels diferents grups professionals, no dona una visió sintètica dels sectors productius. Tanmateix, algunes de les qüestions que hom pot deduir d'aquest quadre exigeixen una reflexió més profunda. El nombre d'eclesiàstics s'ha comptat pel cap baix ja que a la majoria dels resums municipals de les cèdules que hem emprat per elaborar aquest quadre hi constava un assistent al culte, un sagristà i/o un campaner fora de les caselles. Però hem optat per tabular solament les dades encasellades per tal de tenir un criteri clar i, això, en el cas dels eclesiàstics fa que la seva valoració numèrica sigui inferior a la real. En un nombre molt inferior als eclesiàstics també hem trobat fora de les caselles els empleats municipals i algun confinat.

El nombre de militars mereix un comentari desglossat per municipis. En algun poble, com ara Cornellà, la presència de gent de l'exèrcit o de l'armada no té cap significació, perquè es tracta de militars retirats. En canvi, a Sant Feliu hi trobem sis militars en

actiu, dos de retirats i un de matriculats a l'armada. A Molins de Rei un en actiu i cinc de retirats.

Als pobles dèltics es concentra el gruix de forces militars: 20 en actiu a El Prat, 10 en actiu i un de retirat a Viladecans, 14 en actiu a Gavà i 6 en actiu a Castelldefels. En total pels quatre pobles 50 militars en actiu. L'explicació d'aquesta major presència d'homes armats a les contrades dèltiques s'ha de cercar tant en una defensa de les costes com en la lluita contra el contraban que per aquells anys era molt nombrós (80).

L'altre nucli important de presència militar és el dels pobles de Sant Feliu i Molins de Rei, explicable pel fet de tenir la responsabilitat de Cap de Partit Judicial el primer i de defensa i vigilància del pont de Carles III el segon. Un poble que no està al quadre que hem elaborat però que tenia 4 militars és Santa Creu d'Olorda. Possiblement aquests quatre militars els hem d'agregar a les funcions esmentades de Sant Feliu i Molins de Rei, però també podria ser que complissin la funció de vigilància de l'entrada a Barcelona per Collcerola. De tota manera entre Sant Feliu, Molins de Rei i Santa Creu d'Olorda sumen únicament 11 militars en actiu, xifra molt més baixa que la dels pobles de la costa.

En termes relatius el grup de propietaris representa el 22% de la població activa. En alguns casos com Sant Boi llur volum és elevadíssim en relació als altres grups i dins de la composició del sector primari. Aquest fet ens situa davant d'una realitat molt estesa a la comarca: la importància de la petita propietat, que estudiarem en els seus diferents moments cronològics i en diversos aspectes als capítols sis, set i dotze. Per Sant Boi representen el 33,4% del total de la població activa molt per sobre de la mitjana i és el primer grup socio-professional del poble. Ara bé, en quant a xifres relatives, Castelldefels ocupa el primer lloc (40.7%) i Gavà va al darrera

(33,3%), seguit a poca distància de Sant Vicens (31,6%). En el que fa referència a xifres absolutes Sant Boi ocupa el primer lloc seguit de Sant Vicenç.

El grup que vé a continuació ens dibuixa una certa geografia de l'arrendament a la comarca: les terres de la riba esquerra de regadiu assoleixen els índexs més elevats d'arrendataris. Sant Joan amb un 16.8% és el primer poble en relació als valors relatius, però Sant Feliu amb un percentatge de 10,4% ateny el màxim valor absolut: 89 arrendataris. Curiosament Cornellà compta únicament amb 0.7% d'arrendataris, fet explicable pels nombrosos jornalers agrícoles existents, que fan que en aquest aspecte sigui un poble més semblant a El Prat o als altres pobles dèltics amb un elevat índex de mà d'obra jornalera. A més Cornellà pel fet de ser un poble proper a la gran ciutat l'especulació del sòl i la presència de grans propietaris barcelonins feren que l'estructura social es polaritzés més pregonament que als altres pobles, extenent la forma d'explotació del sòl que els documents del XIX denominen "administración directa" i que en nombrosos casos indica la presència d'un apoderat o un administrador de les terres d'un gran propietari foraster, el qual contracta mà d'obra a jornal per cultivar els terrenys sota la seva responsabilitat. Aquests casos són més freqüents quan pel tipus de terra (regadiu) o per la gran extensió de la mateixa l'arrendament no hagués pogut pagar-se per cap pagès del poble a causa del seu elevat preu.

Tanmateix, el cas de Cornellà dibuixa una estructura socio-professional impactada per la penetració industrial. Els percentatges tant baixos de propietaris i d'arrendataris s'expliquen en part per aquest fet (un 26.3% de la població activa són treballadors industrials, el % més alt de tots els pobles) i també per l'alt nivell de proletarització de la mà d'obra agrària (258 jornalers agrícoles que representen un 43,2%, percentatge força elevat).

Els altres pobles on l'arrendament té una certa importància a més de Sant Joan i Sant Feliu, són ordenats de major a menor en relació al valor absolut Gavà amb 50 arrendataris (7,4% de la població activa), El Prat amb 38 (5,3%), Sant Boi amb 38 arrendataris (3% de la seva població activa) i Molins de Rei amb 25 arrendataris i un 2,8%. Del conjunt de pobles restants els que tenen arrendataris són: Castelldefels amb 8, Sant Vicens amb 4 i El Papiol amb 3. Aquests tres pobles, conjuntament amb els pobles en que no hi consta cap arrendatari (Pallejà, Santa Coloma, i Viladecans) formen un grup de pobles dels quals hom pot parlar de preponderància d'altres relacions d'explotació com ara la parceria, tot i que cal matisar aquesta afirmació perquè alguns pobles no inclosos en aquest conjunt com Molins de Rei o Gavà tenen moltes terres de muntanya explotades en parceria. Tot això però ja ho estudiarem en el capítol dedicat a l'anàlisi de les relacions d'explotació a la comarca. Una cosa queda clara: els arrendataris es concentren a les terres de regadiu de la riba esquerra i en aquells pobles on la gran propietat forana barcelonina és important. Les terres planes al·luvials de regadiu eren arrendades. A la zona dèltica la parceria ja aleshores havia esdevingut residual (81).

Els comerciants pocs en número (dos a Sant Feliu i tres a Sant Boi) tendeixen a situar-se als mateixos pobles on es concentren les professions liberals Sant Feliu i Sant Boi, però Molins de Rei en aquest camp és una vila molt ben situada amb 13 individus que es dediquen a les professions liberals, dos més que Sant Feliu.

Quadre 5.22.

Quadre-resum de les professions liberals - Baix Llobregat, 1862.

Agrònoms	Boticaris	Advocats	Metges	Arquitectes	Veterinaris	Mestres
C	1	1			1	

SJ			1				2
SF		2	3	3		1	2
MR		3		4		2	4
P				1			2
Pj						1	2
SV		1		1			1
STC							1
SB	1	3		6	1	1	2
EP	1	1	1	2		3	1
V				1			2
G		1		1			1
CF							1

A algun poble com Molins de Rei la presència de quatre mestres (un de particular, és l'únic poble que en té) ens causa un impacte favorable si pensem en l'alt grau d'analfabetisme de l'època i que molts nens no van a escola, encara que a tots els pobles sortosament havia mestres. Però a quatre pobles (Sant Vicenç, Santa Coloma, Gavà i Castelldefels) únicament anaven a escola els nens i a la resta de pobles el nombre de nenes que assistien a l'escola era menor que el de nens. A més a les escoles de nenes poca cosa més aprenien que no fós costura.

La presència de dos agrònoms, l'un al Prat i l'altra a Sant Boi, mereix comentari apart. La causa de la seva localització a aquests dos pobles era possiblement la nivel·lació i medicació de terreny per la seva conversió al regadiu, procés lligat a la construcció del Canal de la Dreta i l'expansió del regadiu a la riba dreta del Llobregat (82). Els veterinaris es localitzaven als pobles que tenen una ramaderia més al servei de la gran ciutat: vaques de llet. Excepte Pallejà i Molins de Rei que no declaren vaques i tenen veterinari (la qual cosa no demostra que no en tinguessin) els altres pobles on hi ha veterinari

tenen vaques declarades a l'amillarament (10 Sant Feliu, 12 Sant Boi, 14 El Prat) a més de Viladecans que en declara 17 (83). El cas de Molins de Rei el trobem escandalós ja que dos veterinaris per dues cabres, set eugues, dos ases i vint-i-set mules és realment una mostra de que l'ocultació fiscal a la ramaderia era més elevada que a la rústica. Tot i que hom pugui argumentar que Molins de Rei feia de centre de diversos municipis sense veterinari com El Papiol o Sant Vicenç.

Els estudiants, ben petits com a grup, es localitzaven als pobles de Sant Feliu (9), seguit de El Prat (6) i Sant Joan (20). A Sant Boi i Gavà també hi havia un únic estudiant.

Els fabricants vivien la majoria fora de la comarca, tradició que en l'actualitat encara segueix. Només es detecta la presència de fabricants a Sant Feliu (3), El Papiol (2) i Molins de Rei (1). Cornellà, en canvi, amb una població activa industrial molt elevada, no tenia cap fabricant (84).

El grup de treballadors industrials i de jornalers industrials el comentarem conjuntament. En primer lloc cal un aclariment conceptual al "Resumen de las cédulas de inscripción": en aquest document la casella corresponent als treballadors industrials diu únicament "industriales (varones y hembras)". Després d'analitzar alguns casos concrets com els de Cornellà i Molins de Rei pensem que es tractava de treballadors assalariats de la indústria. En principi era mà d'obra fixa a diferència dels qui, treballant a la indústria, eren temporers. El cas d'El Papiol és il·lustratiu (85): el molí fariner d'en Cebrià treballava quan el riu tenia prou aigua, quan els cereals havien arribat per tren i quan els pagesos pobres, jornalers estrictes o petits parcera en aquest cas, no tenien feina al camp. Així s'explica la presència de 75 jornalers industrials i de cap treballador industrial. La diferència era la mateixa que existia entre treballadors

estables i temporers de la indústria. És possible que jornalero signifiqui treballador menys qualificats de la indústria, però optem per l'accepció de jornalero com equivalent a aquell qui cobra un jornal (diari o setmanal?) i que és sinònim de treballador temporero, pràctica habitual a mitjans del segle XIX tan a la indústria com als treballs agrícoles. Per tant, podríem afirmar que el jornalero agrícola era el que venia part de la seva força de treball fent feines agrícoles la major part de dies de l'any, però sense establir una relació estable i el jornalero industrial era el que treballava temporalment a la indústria.

Si analitzéssim únicament la força de treball dedicada a la indústria (fàbriques tèxtils i molins fariners o paperers), deixant de banda el món dels artesans, els pobles de la riba esquerra serien els que tindrien els percentatges més elevats.

La importància creixent que la indústria anava prenent a la riba esquerra va iniciar ja un camí en que la integració dels diferents sectors productius era cada cop més profunda, amb l'aparició precoç del treballador mixt a temps parcial. Tanmateix, l'agricultura continuava sent el sector vertebrador de l'economia d'aquesta àrea, malgrat la presència progressiva de la indústria. Alguns dels trets de la societat rural catalana tradicional ja s'havien superat: la proletarització agrícola era una realitat i els treballadors assalariats de la indústria anaven guanyant terreny.

Al 1862 hom podria qualificar el conjunt de pobles de la riba esquerra, de Cornellà a El Papiol, de societat pre-industrial en procés d'industrialització, dinàmica i rica, en que ja hi eren presents els pressupostos que faran possible una veritable industrialització. Existia una agricultura intensiva i comercialitzada, per tant amb excedents alimentaris, i una progressiva especialització de la força de treball, tant agrícola com industrial. Si hi sumem l'excel·lent xarxa

de comunicacions de la riba esquerra -carretera nacional a finals del XVIII i tren al 1855- compendrem que el grau d'integració econòmica d'aquesta zona anés creixent progressivament.

Ens manca encara reflexionar sobre els artesans, els servents i els jornalers agrícoles. En relació als artesans només cal constatar que Sant Boi, Molins de Rei, Sant Vicens i Sant Feliu destaquen per sobre el conjunt de pobles. En quant als servents, Sant Boi, Molins de Rei, Sant Feliu, Sant Joan i Cornellà tenen els valors absoluts més elevats, malgrat que amb xifres relatives Santa Coloma sigui el primer poble, possiblement per què el "Resumenes .." inclouen dins el concepte servents els mossos de les masies. Els jornalers agrícoles seran objecte d'una reflexió a part en el capítol dedicat a les relacions d'explotació (veure apartat 9.4.).

Per sectors productius agrupant les professions dels "Resumenes .." obtindrem una visió sintètica de l'estructura socio-professional de 1862.

Quadre 5.23.

Sectors productius (primari, secundari i terciari) =
Baix Llobregat, 1862 (86)

	Primari	%	Secundari	%	Terciari	%
C	326	54,6	219	36,68	52	8,7
SJ	201	63,6	66	20,88	49	15,5
SF	489	57,25	275	32,2	90	10,5
MR	448	50,39	354	39,8	87	9,78
P	180	53	134	39,5	25	7,3
Pj	335	83,3	46	11,44	21	5,2
SV	558	75,1	148	19,9	37	5
STC	74	67,89	3	2,75	32	29,3
SB	652	60	334	30,7	101	9,3

EP	608	84,56	50	6,95	61	8,5
V	307	77,1	62	15,57	29	7,3
G	614	90,96	21	3,1	40	5,9
CF	125	89,28	5	3,57	10	7,14
Total	4917	67,65	1717	23,62	634	8,72

A la riba esquerra es troben tots els pobles que tenen un percentatge del sector primari proper al 50%. Són pobles que tenien bona part de les terres del terme regades pel Canal de la Infanta, des de la segona dècada del XIX. El mateix Canal era també font d'energia pels salts d'aigua dels molins fariners o paperers que existien a la dècada dels trenta (87) i que alguns d'ells, als anys 1950-1960 es transformaren en fàbriques tèxtils (88). Unicament Sant Joan Despí amb un 63,6% de sector primari donava una imatge de poble eminentment agrícola, per contrast amb els pobles veïns com Cornellà (54,6%) o Sant Feliu (57,25%), i més al nord com El Papiol (53%) o Molins de Rei que amb un 50,39 era el poble que tenia un percentatge més baix de població del sector primari.

A l'altra banda del riu i a les terres dèltiques la situació era molt diferent. Excepte Sant Boi que tenia un sector secundari important (30,7%) i un sector primari del 60% de la seva població activa, tots els altres pobles tenien uns percentatges de població activa del sector primari molt superiors. Ordenats de major a menor eren : Gavà (90,96%), Castelldefels (89,28%), El Prat (84,56%), Pallejà (83,3), Viladecans (77,1%), Sant Vicens (75,1) i Santa Coloma (67,89%) (89). Aquest conjunt de pobles donava una visió més precària i tancada de la seva economia que els pobles de la riba esquerra. La deficitària xarxa de comunicacions, la persistència de mà d'obra no especialitzada i la preponderància majoritària del sector primari ens dibuixen una situació econòmica on l'arrancada industrial era encara lluny, tot i l'existència -en alguns pobles- d'una agricultura intensiva i orientada

al mercat.

Quan a la població activa total les diferències entre els pobles ens fonamentaven en el major grau d'ocupació en el sector primari, que fa que el percentatge global sobre la població activa total sigui més elevat.

Quadre 5.24.

Població activa total - Baix Llobregat, 1862.

	C	SJ	SF	MR	P	Pj	SV	STC	SB	EP	V	G	CF
PAT	597	316	854	889	339	102	743	109	1087	719	398	675	140
%	36,3	40,7	34,5	31,1	30,2	54,4	42,9	56,8	38,9	39,3	34,2	53	44,8
PT	1642	777	2478	2855	1123	739	1732	192	2793	1830	1139	1273	312

NOTA.- PAT:població activa total; %: de població activa sobre la població total; P:població total segons el "Resum..." de 1862.

Els percentatges més baixos de PAT (població activa total) es localitzen als pobles de la riba esquerra (El Rapiol, 30,12% - Molins de Rei, 31,13%) i els més alts a les zones més eminentment agrícoles de la riba dreta o del delta (Santa Coloma, 56,77% - Pallejà, 54,39% - Gavà, 53 %). Aquest quadre, però, no és tant explicatiu i explícit com l'anterior on es diferenciaven clarament dues tipologies de comportament econòmic, que reflectien, ja durant aquells anys, dues tipologies de comportament demogràfic: la dels pobles de la riba esquerra on l'impuls positiu conjunt de la industrialització i d'una agricultura pel mercat s'hi feien notar i la dels pobles més eminentment agrícoles on el perill d'estagnament i crisi hi era encara present.

5.6. Conclusions: Relacions entre creixement demogràfic, estructura agrària i procés industrialitzador: segles XIX i XX.

Sens dubte, al llarg del segle XIX, la industrialització va estimular el creixement demogràfic. Al Baix Llobregat, zona d'agricultura intensiva d'alts rendiments i amb algun poble en procés d'industrialització, l'absorció de mà d'obra va ser possiblement de les més elevades per raons diverses.

Ens interessa ressenyar aquí, per cloure aquestes reflexions sobre la demografia contemporània, les raons relacionades amb l'estructura agrària específica de la comarca i amb el seu desenvolupament econòmic, que tenen una incidència en el comportament demogràfic baixllobregatí. Es tracta bàsicament de tenir present la tipologia dels cultius, la presència important de la petita propietat i l'arrencada de la industrialització.

a) Els cultius. L'especialització hortofrutícola exigeix una gran inversió en força de treball humana i, en el cas dels fruiters sabem que els conreus arboris són difícilment mecanitzables. En les zones hortícoles on les terres no descansen, la intensitat de mà d'obra emprada és molt elevada a causa de la contínua explotació del sòl (tres o quatre collites/ any). Però, al conjunt de pobles regats pel Canal de la Infanta (de Molins de Rei a Cornellà), zona on a mitjans del XIX començà a ubicar-s'hi indústria tèxtil, on es fa difícil de destriar quin creixement demogràfic era absorbit per l'impuls industrial i quin per l'agrari. Al tombant de segle succeïx el mateix als millors terrenys regats pel Canal de la Dreta (Sant Boi, Santa Coloma), pensem amb l'ubicació a Sant Coloma de la Colònia Güell.

La presència de la vinya a les zones de muntanya també

ajudava a absorbir el creixement demogràfic, ja que és tracta d'un conreu que exigeix molta inversió de treball. A més, el fet que les vinyes fossin cultivades majoritàriament amb règim de parceria feia que molt sovint un parcer d'una petita vinya de secà dedicués al treball de la vinya els dies que no trobava feina a jornal a les bones terres de regadiu del pla. Parcer d'una petita vinya de muntanya, jornalier de les terres irrigades del pla, aquesta complementarietat - que a les zones exclusivament vitícoles no existia - donava seguretat i millorava l'economia de les petites famílies pageses de la comarca, que vivien concentrades als nuclis urbans, i, en definitiva, servia de recolzament al creixement demogràfic.

b) L'estructura de la propietat. Un segon factor que dificultà la mecanització i que, per tant, facilità la persistència de llocs de treball - a jornal o bé fruit de l'autoexplotació familiar - és l'estructura de la propietat. L'existència de moltes petites propietats, i la fragmentació i dispersió d'algunes propietats mitjanes, unit a la manca de capital de les petites explotacions pageses i la deficitària estructura creditícia, es compensaven amb una intensificació del factor treball que fixava les petites famílies pageses i evitava l'emigració. Aquesta situació tan sols s'explica pels beneficis que gaudia una agricultura intensiva de fàcil comercialització al mercat barceloní i, més endavant, l'europeu. El predomini de la propietat petita i/o mitjana en una zona de regadiu i molt ben comunicada, no foragitava els pagesos-cultivadors, mentre durant les primeres dècades del segle XX l'èxode era un procés general a moltes zones de la Catalunya rural. Pagesos aparentment petits -en quant a extensió de la propietat, propietats d'entre tres i cinc hectàrees al regadiu- necessitaven mà d'obra a jornal o bé practicaven la sobreexplotació del treball familiar. Així doncs el predomini de la

petita propietat-explotació, la tipologia de cultius i la manca de capital, dificultaven la mecanització i fixaven els pagesos a la terra, gracies sobretot al fàcil accés al mercat barceloní. Un altre factor relacionat amb l'estructura econòmica i que també incideix en el comportament demogràfic era la incipient industrialització, que en alguns pobles tingué força importància.

c) El procés industrialitzador. A la riba esquerra, on a mitjans segle XIX s'ubicaren fàbriques tèxils vora el Canal de la Infanta, el pagés pobre -parcer, petit propietari o jornaler- pogué complementar la seva economia familiar dedicant un dels seus membres, habitualment la dona, a treballar al sector industrial, o bé fent el mateix pagés treball temporer a la indústria. Aquesta complementarietat agricultura indústria s'ha de sumar a la ja esmentada parceria-treball a jornal i configura una tipologia específica de treballador mixt de la zona, molt extesa a la riba esquerra però que, en arribar el segle XX, s'anirà generalitzant a tota la comarca i que estarà molt extés en arribar la Segona República.

En resum, al Baix Llobregat, quan el creixement demogràfic d'inicis del XX va començar a deixar-se sentir, els efectes combinats d'una agricultura intensiva d'alts rendiments poc mecanitzada (amb horta i fruiters al regadiu i fruiters i vinya al secà), de les indústries subsidiàries creades per aquesta agricultura (serreries, mecànics, planters, transportistes, conserves, etc.) i del procés industrialitzador iniciat el dinou donaren a la comarca la capacitat necessària per absorvir-lo. I, als anys vint, fins i tot per rebre nousvinguts quan a l'impuls positiu de l'exportació a Europa de fruites i verdures s'hi sumà un nou procés industrialitzador que és localitzà a pobles que fins aleshores havien estat estrictament pagesos (La Seda al

Pra, La Roca a Gavà, etc..). Així doncs, tots aquests factors feren que l'increment demogràfic pogués ser absorbit per la societat baixllobregatina.

Durant el període (1900-1936) el Baix Llobregat crequé més que altres comarques catalanes i la causa l'hem de cercar en la combinació de tots aquests factors. És amb altres comarques de base agrícola amb les que cal comparar la demografia d'aquells anys, perquè si ho fem amb el Barcelonès, zona molt més industrialitzada i que rep ja els primers grans moviments migratoris, tindrem una visió negativa de la demografia de comarca. És possible que el veïnatge amb el Barcelonès actués de fre al creixement demogràfic baixllobregatí i que canalitzés part del seu potencial demogràfic a favor de Barcelona, però durant aquelles dècades el Baix Llobregat arribà a conformar-se com a comarca gràcies a un creixement agrícola especialitzat i espectacular, impulsat per la vida associativa dels pagesos i per la necessitat de sobreviure dins un mercat agrícola internacionalitzat cada cop més competitiu, a més de viure un tímid procés industrialitzador. Aquesta fesomia de comarca amb iniciativa dins el camp de l'exportació agrícola és el que li dóna un dels trets bàsics de la seva personalitat col·lectiva i que la torna en comarca pròspera en uns anys en què les zones rurals catalanes com les vitivinícoles o cerealícoles les passaven encara magres.

NOTES

- (1) VILLALBA IBAÑEZ, M. Josefa i GORDO RIBAS, Lydia "Can Tintorer: Un complex miner d'època neolítica al Baix Llobregat". *La Sentiu*, n. 5, Museu de Gavà, 1983, pp.9-16, i també M. ALONSO i Josep SOLER VIDAL "Gavà" a *Gran Geografia comarcal de Catalunya*, vol. 8, pp.499-504.
- (2) La comunicació presentada a la XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, El Prat oct. 1980, "Introducció a l'Estudi del poblament del Delta del Llobregat a l'època ibèrica i romana", per Manuel Julià i Macias, Ferran Puig i Verdaguer i J.M. Solias i Aris, recull bastant exhaustivament els testimonis arqueològics baixllobregatins de les èpoques ibèrica i romana.
- (3) TARRADELL, M. "Sobre el poblamiento romano en el Pla de Barcelona". I Col.loqui del Pla de Barcelona, "Cuadernos de Arqueología", XXIII.
- (4) GRANADOS GARCIA, J.O. "El poblado layetano del Turó de la Rovina. En torno al iberismo en el Llano de Barcelona", I Col.loqui del Pla de Barcelona, "Cuadernos de Arqueología", XVII.
- (5) BOFARULL SANS, Francisco. *El castillo y la baronia d'Esparrunyà*. Barcelona, 1911.
- (6) PAGES PARETAS, Montserrat. *Les esglésies preromàniques a la comarca del Baix Llobregat*. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1983, i, de la mateixa autora, "La transició del món antic al medieval a la comarca del Baix Llobregat segons l'estudi de les esglésies". XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, El Prat, 1980, pp. 432-435.
- (7) FERNANDEZ TRABAL, Josep i Joan "Aproximació a la societat agrària de Cornellà a l'Edat Mitja: Pagesos i proleccions" dins l'obra col·lectiva *Cornellà de Llobregat. Estudis d'història*. Cornellà, 1986.
- (8) TRIBO TRAVERIA, Gemma. *De l'arrancada del s. XVIII a les transformacions agràries actuals: el cas de Gavà*. Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1977.
- (9) PAGES PARETAS, M. "La transició al món antic....", op. cit., pp.435.
- (10) BONNAISSIE, Pierre. *La Catalogne du milieu du Xe à la fin du XIe siècle, croissance et mutations d'une société*. Toulouse, 1975-76, 2 vols.
- (11) GARCIA PARDO, Jordi. *El Pla del Llobregat al segle X*. Memòria de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, Barcelona, 198-, p.85.
- (12) GARCIA PARDO, J. Op. cit., p. 10.
- (13) GARCIA PARDO, J. Op. cit., p.106.
- (14) FERNANDEZ TRABAL, J. i J. Op. cit., p.20.
- (15) CODINA VILA, Jaume "La ruptura pagesa al Delta del Llobregat", II Col.loqui d'Història Agrària, Barcelona-Olot-Girona, 1986.

- (16) FERNANDEZ TRABAL, J. i J. "La pèrdua de la propietat pagesa al segle XVII", XXI Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, L'Hospitalet, 1986.
- (17) Durant el reinat d'Alfons El Magnànim, al 1430, la vila de Molins de Rei fou cedida a Galcerà de Requesens en agraïment dels serveis a la Corona. Joan TORT MENSA "Breu història de Molins de Rei" Molins de Rei, 1981, pàg.36. Els Requesens emparentaren amb els Marquesos de Villafranca i amb els Vélez durant el segle XVI.
- (18) Altres 12 pobles més de la part alta de comarca que havien estat com Molins de Rei zona reial passaren durant el segle XV a ser dominació senyorial dels Requesens (Martorell, Sant Esteve de Sesrovires, etc...).
- (19) FERNANDEZ TRABAL, J. i J. "Els pagesos de Cornellà en els segles XV i XVI. Exemple de formació d'una oligarquia local", pag.71-125, dins Cornellà de Llobregat. Estudis d'Història, Cornellà, 1986.
- (20) Les tesis formulades per E. Boserup defensen aquestes creixement paral·lel de la producció i la població en les societats pre-industrials. E. BOSERUP "Las condiciones del desarrollo en la agricultura", Madrid 1976 i "Población y cambio tecnológico", Barcelona, 1984.
- (21) VILAR, Pierre. Catalunya dins l'Espanya Moderna. Ed. 62, Barcelona, 1964-1968, 4 vols.
- (22) Els treballs sobre demografia catalana moderna deguts a Josep IGLESIES són nombrosos i ens han servit per elaborar alguns quadres del present capítol, "El fogatge de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la población de Cataluña en la segunda mitad del XVI", Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes, XXXIX, 1962; "Distribució comarcal de la població catalana a la primera meitat del segle XVI", I.E.C., Barcelona, 1957; "El fogatge de 1553", Fundació Vives Casajoana, Barcelona, 1979; "Estadísticas de población de Catalunya en el primer vicenni del segle XVIII" F. Vives Casajoana, Barcelona, 1974, 3 vol.; "El cens del comte Floridablanca" F. Vives Casajoana, Barcelona, 1969-1970, 2 vol. De Josep Maria PONS GURI hem utilitzat "Un fogatament desconegut de l'any 1358", Boletín nºXXX, Real Academia de las Buenas Letras, Barcelona, 1964.
- (23) NADAL, J. i GIRALT, E. La population catalane de 1553 a 1717. L'immigration française et les autres facteurs de son développement. SEVPEN, Paris, 1960.
- (24) CODINA VILA, Jaume. "La immigració francesa al Delta del Llobregat 1400-1700". XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, El Prat, oct. 1980, pp. 226-371.
- (25) A més de la coneguda obra de P.VILAR, per l'anàlisi de la demografia també utilitzarem els treballs de Josep IGLESIES citats a la nota 22 i les col.laboracions de J.NADAL a la Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1978, Vol 4, "La població catalana als segles XVI i XVII" (pp.48-63) i "La població catalana al segle XVIII" (pp.257-272).
- (26) CODINA VILA, Jaume i PLADEVALL, A. "Demografia" Gran Geografia

Comarcal de Catalunya. F. Enciclopèdia Catalana Vol. 8, p. 354.

- (27) Elaboració pròpia a partir de les dades de J. IGLESIES i calculada globalment per tot el Baix Llobregat.
- (28) VILAR, Pierre. Catalunya dins l'Espanya Moderna. Edicions 62, Barcelona, 1968. Vol.III, pàg.259 i ss.
- (29) Elaboració pròpia a partir de les dades publicades per J. IGLESIES.
- (30) TRIBO TRAVERIA, G. "De l'arrencada del segle a les transformacions agràries actuals", Tesis de llicenciatura, Universitat de Barcelona, 1977, p.40.
- (31) CODINA VILA, Jaume. "La immigració francesa al Delta del Llobregat 1400-1700". XXV Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos, El Prat, oct. 1980, pp. 226-371.
- (32) CODINA, J. ibidem, p.241.
- (33) VILAR, P., op. cit., Vol. II, p. 142.
- (34) VILAR, Pierre, op. cit, Vol III, p.143.
- (35) Quadre elaborat a partir de les dades de P.VILAR, op.cit, Vol.III, pàg 141 i 142.
- (36) En l'actualitat la polèmica sobre la infravaloració de les dades de 1718 del Vecindario de Campoflorido, que va provocar que s'inflés el creixement demogràfic català del XVIII, sembla està resolta amb l'acceptació d'un infravaloració d'entre 30 i 50 % tal i com F. BUSTELO va proposar en el seu llibre La població en Catalunya en el siglo XVIII, Hacienda Pública Española, Madrid, 1973.
- (37) P. Vilar va aplicar un índex multiplicador a les dades del cens de Campoflorido de 4 basant-se en el cas d'Esplugues. Avui dia demògrafs reconeguts com J. Nadal creuen que aquest índex és baix i que va comportar una visió pessimista del punt d'arrencada demogràfic del XVIII. Segons J. Nadal, al 1717 els habitants de Catalunya eren 508.000 ("La població" a Història de Catalunya, Ed. Oikos Tan, Barcelona, 1983, p.66), en canvi segons les xifres de P. Vilar al 1718 a Catalunya el nombre d'habitants era 406.274, una diferència de 101.726 habitants (P. VILAR, op. cit., p.181).
- (38) P.VILAR, op.cit, vol.III, pp. 141-181.
- (39) J. IGLESIES, "Estadístiques..". op. cit.
- (40) LUQUE BALLESTEROS, Antonio. "Una aproximació a les realitats demogràfiques. Segles XV al XVIII" dins Coneguem la història de la Vila. Arxiu Municipal-Centre de Normalització Lingüística, Molins de Rei, 1986.
- (41) Dada aportada per A. Luque, AHM-MR.
- (42) CIPOLLA, Carlo "Història econòmica de la població mundial" Lavinia, València, 1969, pp. 137-151.
- (43) ALONSO I CAMARA, Lluís "Aproximació a la població de Sant Boi del

Llobregat, en el temps del cens de Floridablanca", XXV Assemblée Intercomarcal d'Estudiosos, El Prat, 1980, pp.548-552.

- (44) Si aquesta situació es dongués a més municipis caldria també posar en qüestió la fiabilitat que fins ara hom ha atorgat al cens de Floridablanca.
- (45) M.T.FERRER "La fecunditat a una parroquia catalana: Sant Feliu de Llobregat al segle XVII", Manuscrits nº 2, p.129-144, Bellaterra, 1985.
- (46) AMAT CORTADA I SENJUST ,Rafel "Excursions d'Enper Catalunya i Roselló en l'últim quart del segle XVIIIè", Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona, 1919, p.99.
- (47) RECAÑO, J. La Sentiu, nº 11, "Consideracions entorn del creixement demogràfic del Baix Llobregat al segle XVIII, 1718-1787", Gavà, 1986.
- (48) Font: "Lista de cathalogo en que estan continuadas por orden alfabético todas las villas y lygares de toda la diócesis de Barcelona con el número de las casas de que se componen y su calidad, con esta expresión que en la primera columna está continuado el nombre de la villa o lugar y en la tercera las que son buenas; en la cuarta las que son medianas y en la quinta las que son pobres." S.d. XVIII. N. 5086, F. Bonsoms. Aquesta "lista" ha estat atribuïda per F. Voltes Bou a Ignasi de Dalmases ("La población de Cataluña en el primer cuarto del siglo XVIII" Estudios geográficos, CSIC, Madrid, 1956). Pels càlculs que hem fet,ensem que és de la primera dècada del segle XVIII.
- (49) A la contestació de Sant Vicenç la imatge que el capellà, que és qui contesta l'enquesta, dona dels seus filigresos és deplorable després de criticar l'Ajuntament ("no teniendo el Ayuntamiento de la villa política alguna, por la falta de integridad de sus moradores") i de dir que el metge es poc capaç, acaba dient dels seus habitants que "siendo el carácter dominante de la mayor parte de estos, ocuparse dia y noche en taberna, vino, Juego y Bayle"
- (50) Elaboració pròpia a partir de les dades Ignasi de Dalmases, sense data (per això hi posem un interrogant) Follets Bonsoms, nº 5086 .B.C., de Floridablanca i de l'enquesta de Zamora.
- (51) Elaboració pròpia a partir de les dades del quadre anterior. La columna A es la diferència existent entre les cases d'inicis de segle i les dades de Floridablanca i la B la existent entre les mateixes dades d'inicis de segle i el nombre cases de l'enquesta de Zamora, que únicament utilitzem quan dona un comput global per tot el municipi ja que alguns pobles com Sant Joan Despí o Castelldefels la xifra que és dona no és la total. A Sant Joan després de dir que té 37 cases afegeix "las demás son casuchas, chozas o barracas, y siempre que no fuese tan perjudicado el pueblo de las avenidas del rio, puede que fuese maior su número y más plausible su vista", en definitiva el nombre total no el podem saber .A Castelldefels queda clar que a més de 25 cases agrupades n'existeixen més "Habrà unas 25 casas, a más de las heredades", però hom no ens dona el nombre global. Aquesta ambigüetat numèrica de les respostes d'alguns pobles fa que no poguem contrastar el creixement urbà de tots els pobles amb dades de l'enquesta de

Zamora.

- (52) Les dades del quadre 1 són extretes de Gran Geografia Comarcal de Catalunya, (vol. 8, pg. 356. Fundació Enciclopèdia Catalana.) i el quadre 2 és una elaboració pròpia a partir d'aquestes dades.
- (53) Elaboració pròpia a partir de les dades indicades a la nota anterior.
- (54) Segons J.A.CARBONELL I PORRO, entre 1841 i 1858 s'havien instal·lat a Molins de Rei 14 indústries: 5 de tèxtils, 3 relacionades amb sector vitivinícola, 2 rajoleries, 2 de sabó i 1 de pastes de sopa. "La industrialització de Molins de Rei 1830-1920", dins "Coneguem la història de la Vila", Arxiu Municipal, Centre de Normalització Lingüística, Molins de Rei, 1986, p.160.
- (55) Revista de Agricultura pràctica, economia rural, horticultura y Jardineria, Institut Agrícola Català de Sant Isidre, 15 d'abril de 1853, p.259.
- (56) Victor BALAGUER en la seva "Guia de Barcelona a Martorell per ferrocarril", Barcelona, 1857, explica que els efectes del oïdium van ser molt forts a Sant Feliu i per tant es plausible pensar que el mateix succeï a Molins de Rei. "Su principal producció era antes el vino, pero hace seis años que las viñas no producen, atacadas como se hallan del oïdium" p.60.
- (57) La fil·loxera va arribar al Baix Llobregat, per la via del Vallès, al 1896, però no es pot descartar, que hagués entrat a la comarca dos o tres anys abans. La documentació oficial de Sant Feliu ens indica que la meitat de les vinyes del terme estaven fil·loxerades al 1890 i la resta l'any següent, per tant anys abans l'insecte ja havia penetrat al Baix Llobregat, malgrat que externament els seus efectes no es notessin.
- (58) Diverses fonts coincideixen en posar de relleu el creixement de Pallejà a finals del XVIII, en concret la resposta n.º17 de l'enquesta de Zamora diu "Este pueblo se compone de nueve cientos vecinos, y actualmente va en aumento por haverse unido a él algunos artesanos, como herrero, carretero, etc., con motivo de haverse formado el nuevo camino cuya circunstancia le va aumentando mucho".
- (59) AM de Pallejà, Lligalls Fil·loxera. Hom pot comprovar que procés de restitució del domini útil als propietaris de terres cedides a "arrendamiento a rabassa morta" o a "parceria" és una realitat important.
- (60) Pels efectes negatius de les malalties i del mal estat sanitari sobre la demografia baixllobregatina de finals del XIX llegiu l'apartat 5.4.2. La precarietat demogràfica del XIX: inestabilitat política i mal estat sanitari.
- (61) L'apartat 5.4.4. La composició socio-professional, analitza aquest punt: Cornellà, Sant Feliu i Molins de Rei tenen més d'un 30% de la població activa dedicada al sector secundari. Sant Boi també assoleix aquest percentatge però en la composició del sector secundari santboià els artesans són els treballadors majoritaris. En canvi als pobles de la riba esquerra la mà d'obra de la indústria tèxtil és molt important.

- (62) L'anàlisi de la composició per edats, que ens ha servit per confeir les piràmides d'edats que oferim com annexes al present capítol, l'hem elaborat a partir dels "Resumen de las Cédulas de Inscripción", de julio de 1862, dels tretze municipis, que es troben al AHC de Sant Feliu de Llobregat, Secció demografia.
- (63) Hem calculat les taxes de creixement pel 1877 a partir de l'estat nº 4 del Cens de la Població, corresponent al Partit Judicial de Sant Feliu de Llobregat, que es troba al Institut Nacional d'Estadística, "Resultados del censo de la población de 1877 y su comparación con el de 1860 y las poblaciones probables calculadas por el promedio de nacimientos y defunciones ocurridas en el quinquenio de 1873 a 1877".
- (64) L'estudi de la taxa de masculinitat en els franjes d'edat joves (entre 16 i 30) és un bon camí per detectar la presència de mà d'obra immigrada. Però la importància del fenomen migratori crec que s'ha de situar en les dècades posteriors, al menys així ho indiquen els treballs sobre demografia local de J.A. CARBONELL (Molins de Rei) i de G. GUTIERREZ (Cornellà). A les piràmides de 1862 el grup de 26-30 anys és molt superior al grup següent, aquest fet pot denotar tant un fort impuls biològic de recuperació després de la profunda crisi del canvi de segle (elevades tasses de natalitat i millor situació dels anys 1832-1837, malgrat que són els anys de la primera carlinada) o bé un primer allau migratori que feu cap als pobles del Baix Llobregat a mitjans de segle, atrets sobretot per la rica agricultura, però que la crisi agrícola de mitjans de segle frenà.
- (65) En la col.laboració "Els Malcontents a Molins de Rei: una reflexió sobre la insurrecció de 1827" en el llibre col.lectiu del Centre d'Estudis Comarcals Guerrilles al Baix Llobregat, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, s'analitza aquesta incidència desigual de la crisi agrícola d'inicis de segle, pp. 539-567.
- (66) Aquests anys 1832-36 coincideixen amb els anys més agitats de la primera guerra carlina a la comarca, per tant no és negligible que la franja d'edat més ampla d'entre 26-32 anys correspongui a immigració sobretot en els casos de Cornellà i de Molins de Rei on observant les piràmides hom comprova una proporció molt major de mà d'obra masculina pròpia de les tasses de masculinitat dels grans moviments migratoris.
- (67) REBAGLIATO, Joan "Evolució demogràfica i dinàmica social al segle XIX", dins l'obra Història de Catalunya, Ed. Salvat, Barcelona, 1983, p.19.
- (68) Veure nota 63.
- (69) Guerrilles al Baix Llobregat, especialment la primera part de la col.laboració "Els Malcontents a Molins de Rei: una reflexió sobre la insurrecció de 1827" pp. 539-548.
- (70) Mercè RENOM PULIT, "Introducció", Guerrilles ... op.cit, pp.33.
- (71) A més de la bibliografia de J. Codina, ens referim especialment a estudis de demografia local publicats recentment com els de J.A. CARBONELL per Molins de Rei a "Coneguem la Història de la vila" pp. 63-89, Molins de Rei 1986, el de G. GUTIERREZ per

Cornellà dins "Cornellà de Llobregat, estudis d'Història", Cornellà 1986 i el d'en Joan CAMÓS CABECERAN "L'Hospitalet la història de tots nosaltres, 1930-36", Diputació de Barcelona, 1986.

- (72) J.CODINA "El Delta del Llobregat i Barcelona", Ariel, Barcelona, 1971, pp.314-331 i també del mateix autor Inundacions al Delta del Llobregat, Ed. Rafel Dalmau, Barcelona 1971.
- (73) J.CARESMAR "Discurso sobre la agricultura", Manuscrit B.C.143 bis, pp.617.
- (74) "El cultivo del arroz en el llano del Llobregat" dins "Revista de Agricultura practica", IACSI, Barcelona, p...,1852.
- (75) J.CODINA "El Delta", p.315-316.
- (76) AHC sant Feliu, Correspondència, Lligall Sanitat.
- (77) J.CODINA, op.cit., p.329.
- (78) Quadre elaborat a partir dels amillaraments buidats dels anys 1861-1863, del Fons d'Hisenda del ACA, Ter-1, Prov.Barcelona. Per ampliar més la informació llegiu l'apartat 2.2.3. Citació documental.
- (79) Hem elaborat aquest quadre amb la documentació citada en la nota 62.A la primera línia estan indicats els noms dels pobles segons les llegendes (veure apartat 2.2.3.). Hem atorgat a les professions les lletres següents. A: Eclesiàstics; B: Empleats; C: Militars; D: Propietaris; E: Arrendataris; F: Comerciants; G: Professions liberals; H: Estudiants; I: Fabricants; J: Treballadors industrials; K: Artesans; L: Jornalers industrials; M: Jornalers agrícoles; N: Servents.
- (80) A l'ACA hi he localitzat nombroses referències a la vigilància d'aquells pobles que sota el títol de "Carabiners" es troben al Fons d'Hisenda, ref.5609 (MR, 1884-1886), 5707 (MR, 1875-1877), 5956 (G, 1888-1889), 5964 (G, 1879-1880), 6348 (CF, 1891-1892), 6429 (CF, 1885-1887), 6560 (CF, 1889), 6561 (CF, 1888-1889), 6570 (G, 1890), 6572 (G, 1891-1892), 5010 (CF, 1888-73), del 5037 a 5043 (EP, 1891-1890-1889-1874), 541 (CF, 1890-1891), 5413 (MR, 1889-1890), 5415 (G, 1890-1891), 5417 (G, 1892-1893), 5431 (EP, 1884-1886), 5432 (EP, 1888), 3529 (CF, 1889-1890), 3530 (G, 1889), 3649 (CF, 1880-81), 3796 (MR, 1890-1892), 3834 (MR, 1880-1882), 3982 (EP, 1884-1889), 4272 (G, 1889-1890). A més de les fredes dades dels arxius la memòria oral recorda encara la presència de contraban a la zona costanera i la literatura ha recollit la figura del contrabandista actuant per la nostra comarca. Josep SOLER VIDAL, en un article a "La Sentiu" ("Les dames desconegudes", nº3, Gavà, 1862) recull uns versos del "Romancer Català" d'en Milà i Fontanals en els quals s'explica la història de les dues contrabandistes que passaven per Gavà:

A la vila de Gavà / n'hi ha unes dames que es pinten
Se'n posen les millors robes, / donen un tomb per la vila
(.....)

Hi van per agafar lladres, / lladres i contrabandistes
Lo capità els ha dir: / "A on són aquestes nines?"

"Nantes no som de Gavà, / nem pel món captant la vida.

També en venem arrop, / aiguardent i malvasia,
i també algun cigarret / per veure qui fumaria"

Lo capità ja ha manat / que les agafin i les lliguin,
les porten a la presó / de les dolentes que hi havia"

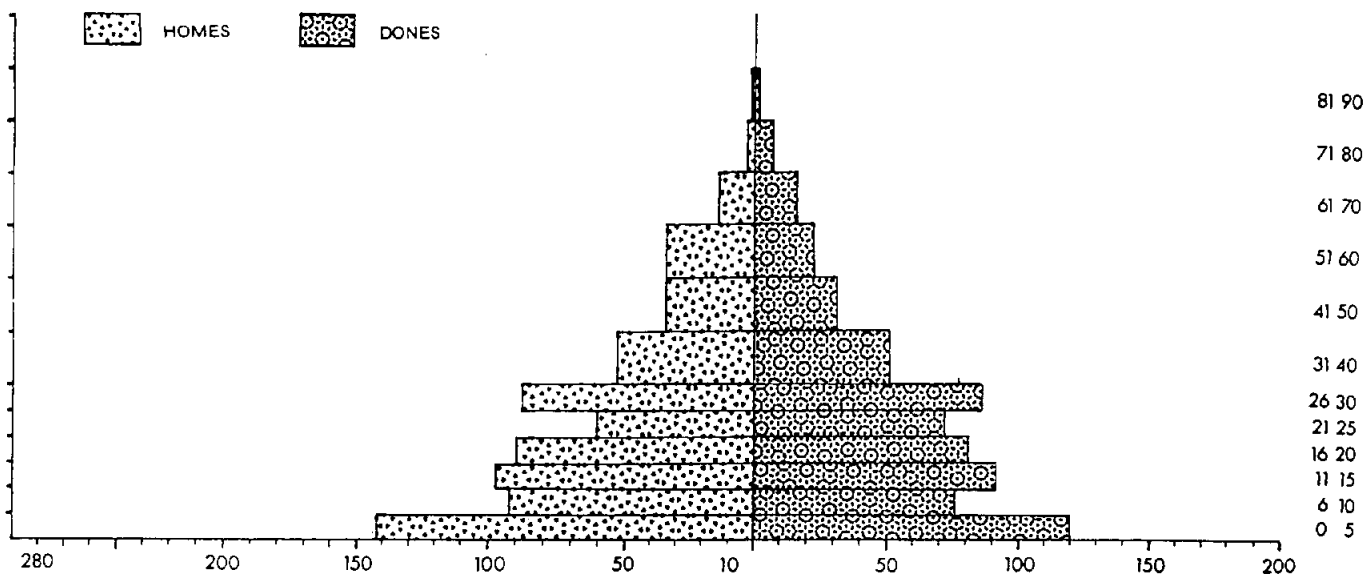
- (81) J.CODINA és més contundent i en aquest sentit afirma que a partir de 1830 a la zona deltaica la parceria havia deixat d'existir, "El Delta ...", pp.378-379.
- (82) L'expansió del regadiu a la riba dreta fou dificultosa tant pels problemes inicials de manca de cabal d'aigua, i el contencios amb la Junta del Canal de la Infanta que provocà, com pels derivats d'una mala xarxa de desguàs. LLAURADO, A. Tratado de aguas y riegos, Madrid, 1884.
- (83) "Amillaramientos 1862-1864", ACA, Fons Hisenda-Ter-1, Prov. Barcelona.
- (84) Hem comparat la població activa industrial potencial d'ambdós pobles amb del "Resumen.." gracies a les dades que Gutiérrez Ortolá dona per Cornellà ("Cornella de Llobregat, Estadis..." pp.127-197) i que Carbonell ens ofereix per Molins de Rei ("Consequem la Història de la Vila", pp.135-146).
- (85) Observant les dades dels Annexes estadístics a "La crisis agrícola y pecuaria", Vol VIII, Madrid, 1886, hom pot comprovar l'arribada de grans a l'estació de El Papiol un cop acabada la collita i la sortida de farines moltes uns mesos després. Aquest fet ens fa pensar en una clara estacionalitat del treball industrial.
- (86) Aquest quadre de sectors productius l'hem elaborat a partir del quadre de l'estructura socio-professional seguint els següents criteris: al sector primari hi hem sumat els propietaris, els arrendataris i els jornalers agrícoles; al sector secundari hi hem sumat els fabricants, els treballadors industrials, els artesans i els jornalers industrials i el sector terciari l'hem format amb la suma d'eclesiàstics, empleats, militars, comerciants, professions lliberals, estudiants i servents.
- (87) A. LLAURADO en el seu Tratado de Aguas y Riegos, Madrid, 1878, explica a les pp.703-704 que ultra els molins i fàbriques que ja existien a El Papiol i a Molins de Rei gracies a una Real Ordre del 9 d'octubre de 1830, s'aprofità l'energia hidràulica del Canal per fer moure 14 instal·lacions industrials més: 3 a Cornellà, 6 a l'Hospitalet, 2 a La Bordeta, 1 a Sant Joan Despí i 2 a la Capella de Port.
- (88) Al 1861 gracies a les dades de la Guia fabril e industrial de España de GIMENEZ GUITED (Madrid 7, 1861) sabem que existien a la riba esquerra les indústries tèxtils següents: 1 fàbrica de filats i 3 de teixits a Molins de Rei, 1 de teixits a Sant Feliu, 2 de filats i 3 de teixits a Cornellà i 1 de teixits a l'Hospitalet. El nombre creixeria molt més si en la present relació s'inclouéssin totes les instal·lacions industrials.
- (89) Santa Coloma de Cervelló té un elevat número de servents que fa que els percentatges donguin una imatge de població amb un sector terciari important, però en realitat, al 1862, tot i que els Güell ja s'havien fixat amb Santa Coloma, era un poble eminentment rural.

ANNEXOS CAPÍTOL 5

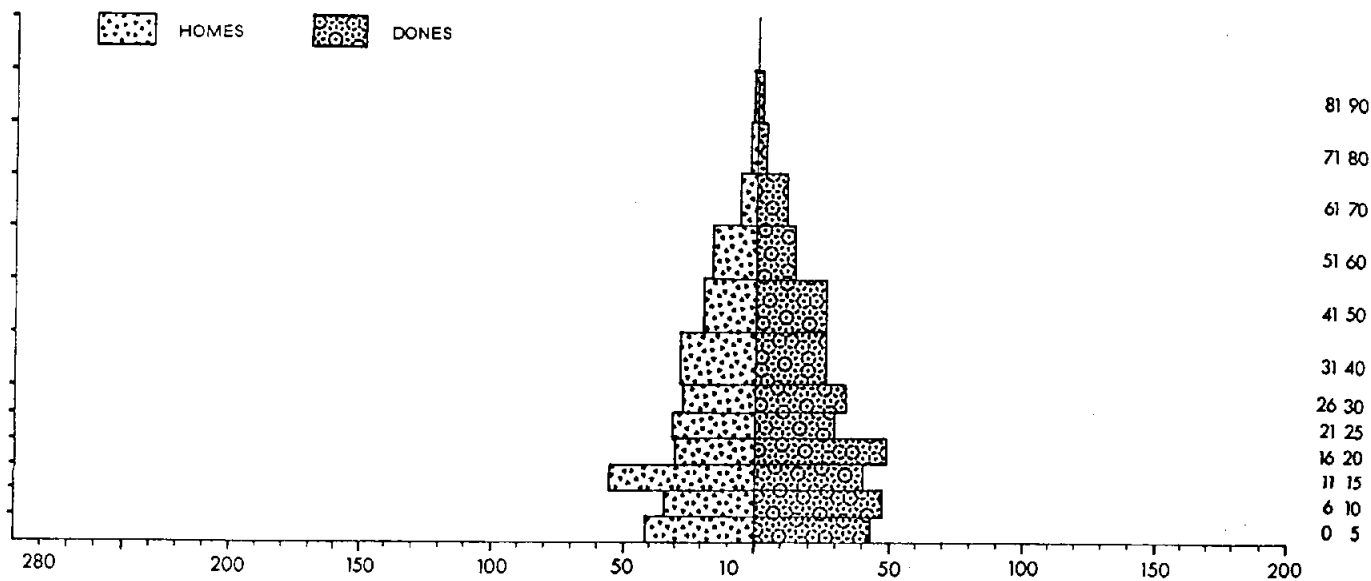
Annex 5.1.

Piràmides d'edat per pobles, 1862.

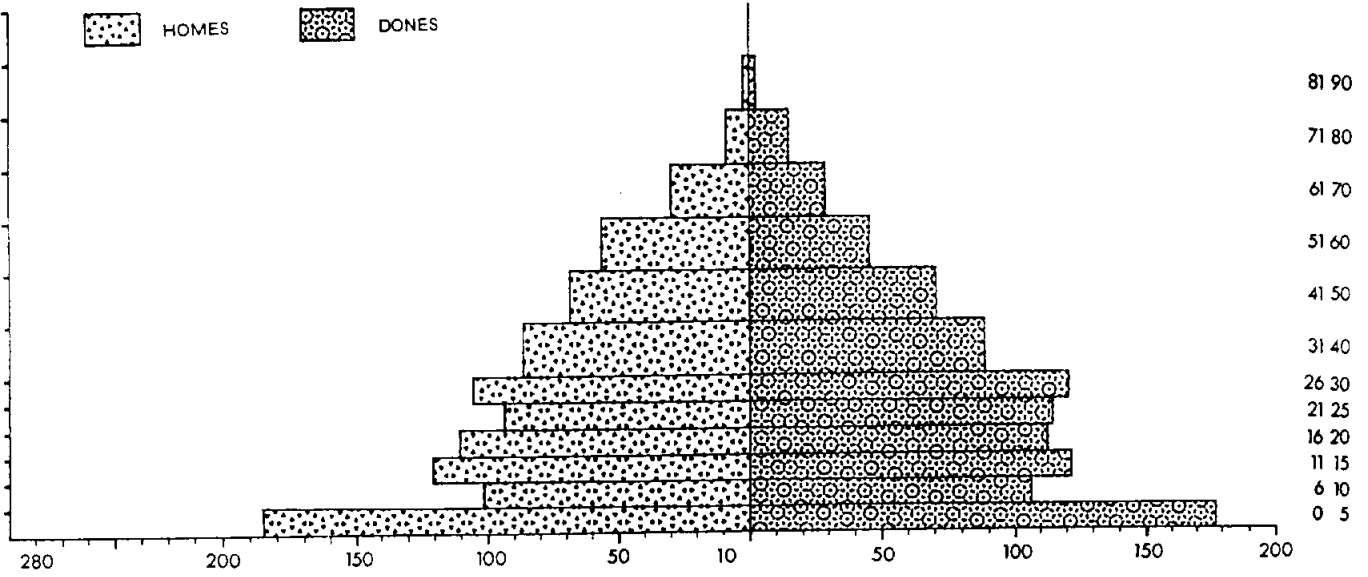
PIRAMIDE D'EDAT 1862
CORNELLA DE LLOBREGAT

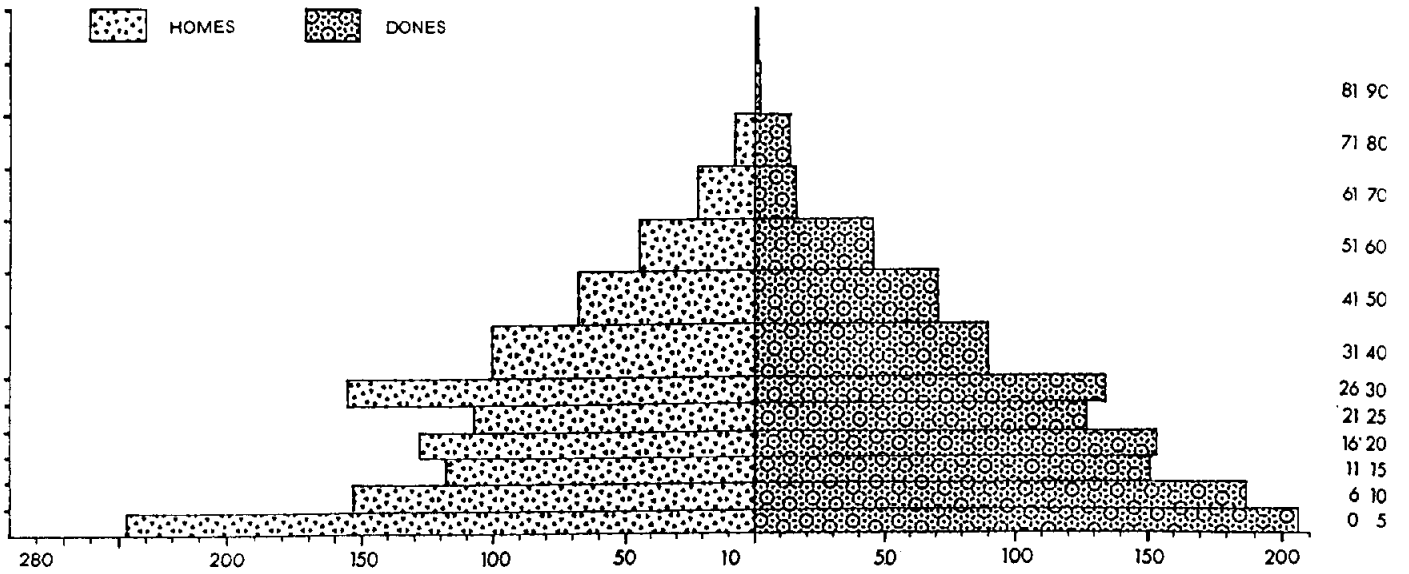
PIRAMIDE D'EDAT 1862
SANT JOAN DESPI

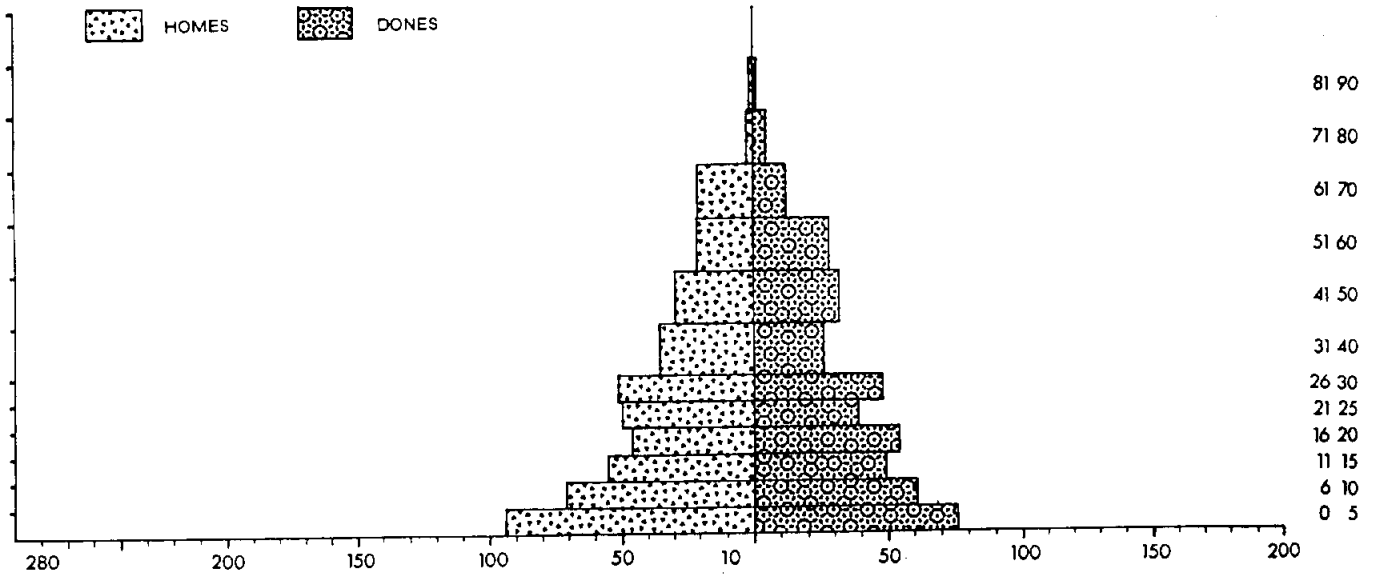
PIRAMIDE D'EDAT 1862
SANT FELIU DE LLOBREGAT

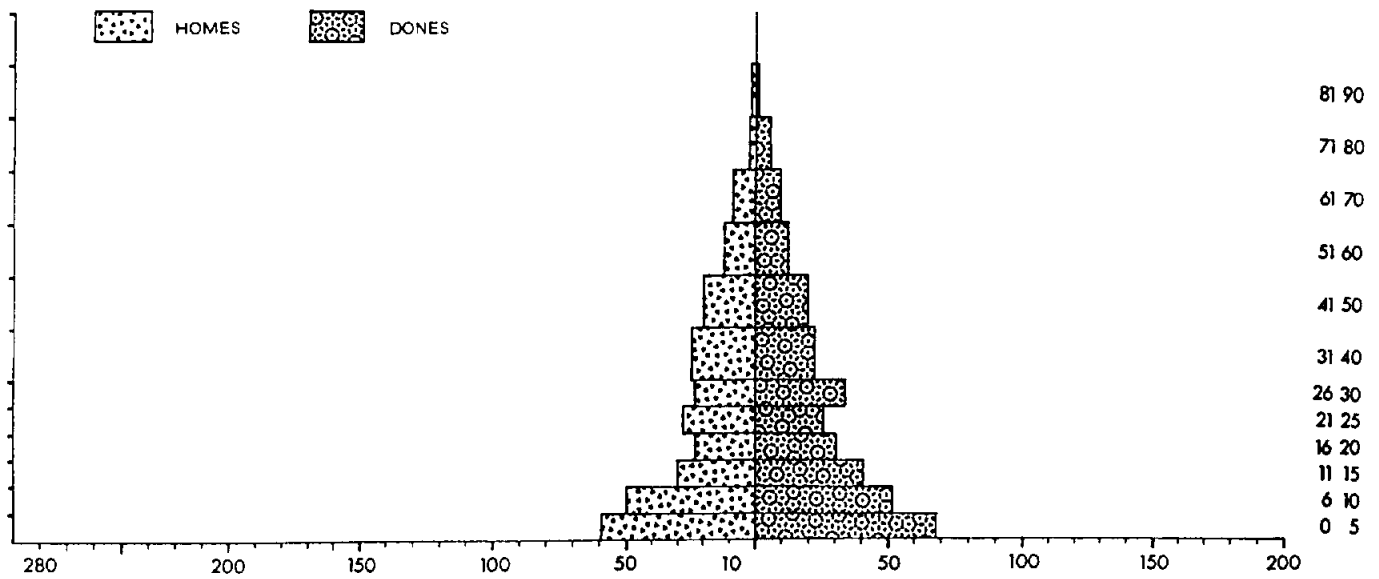
PIRAMIDE D'EDAT 1862
MOLINS DE REI

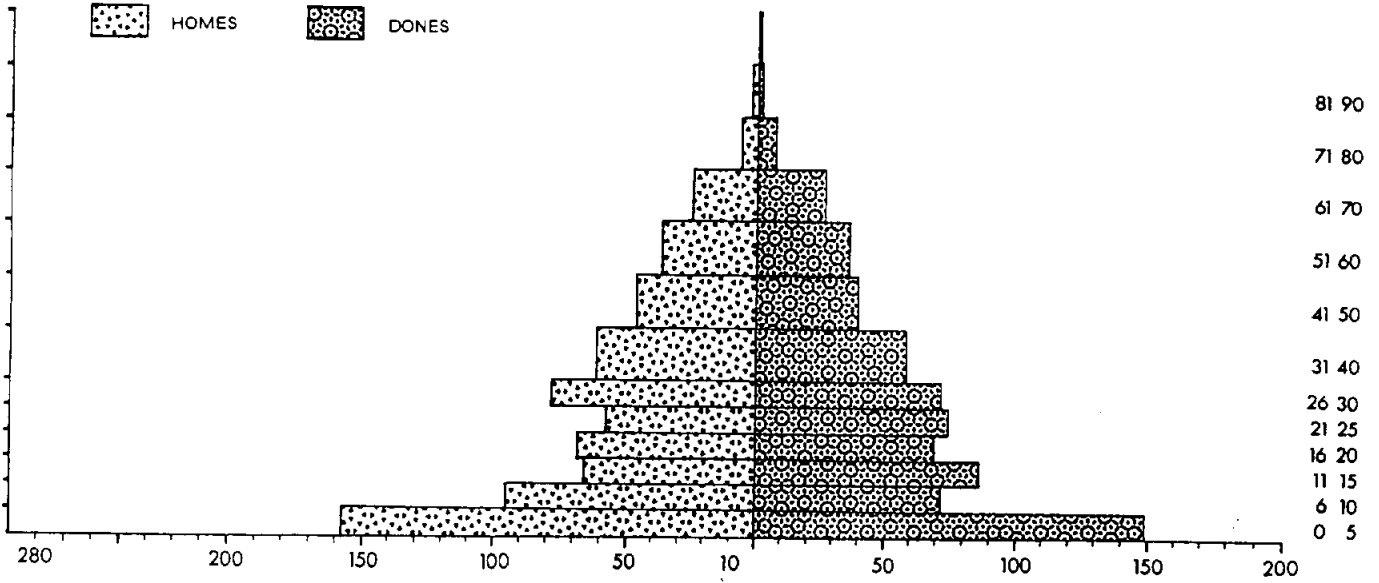
PIRAMIDE D'EDAT 1862
EL PAPIOL

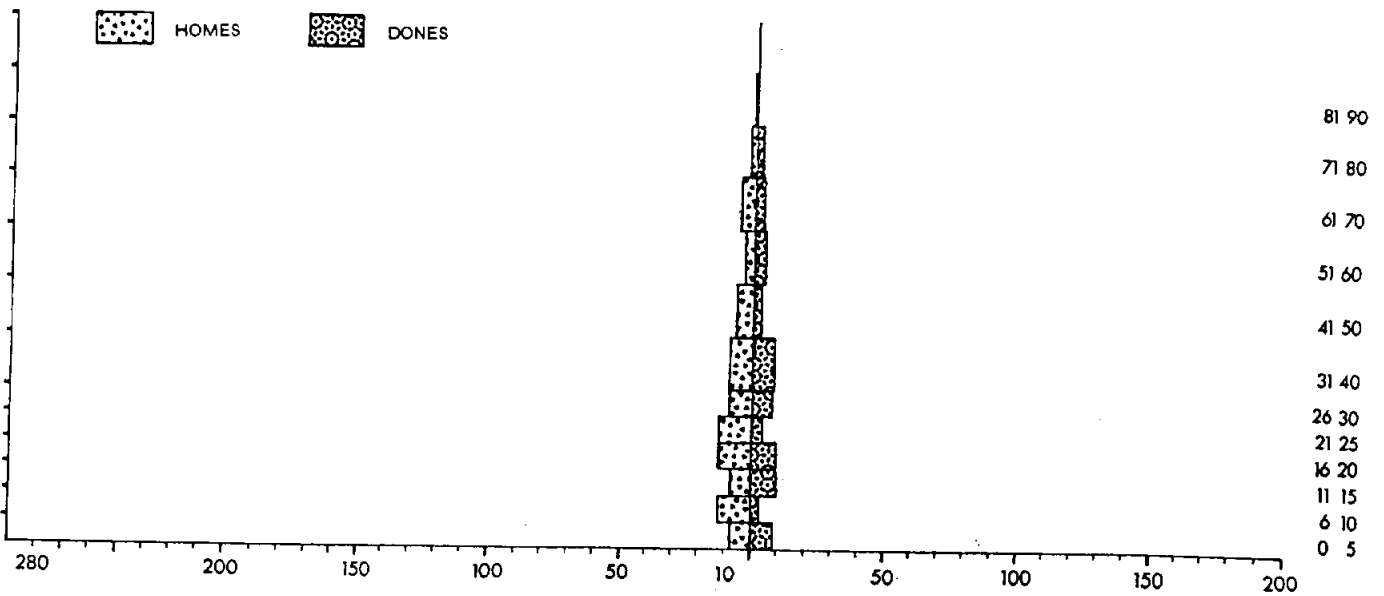
PIRAMIDE D'EDAT 1862
PALLEJA

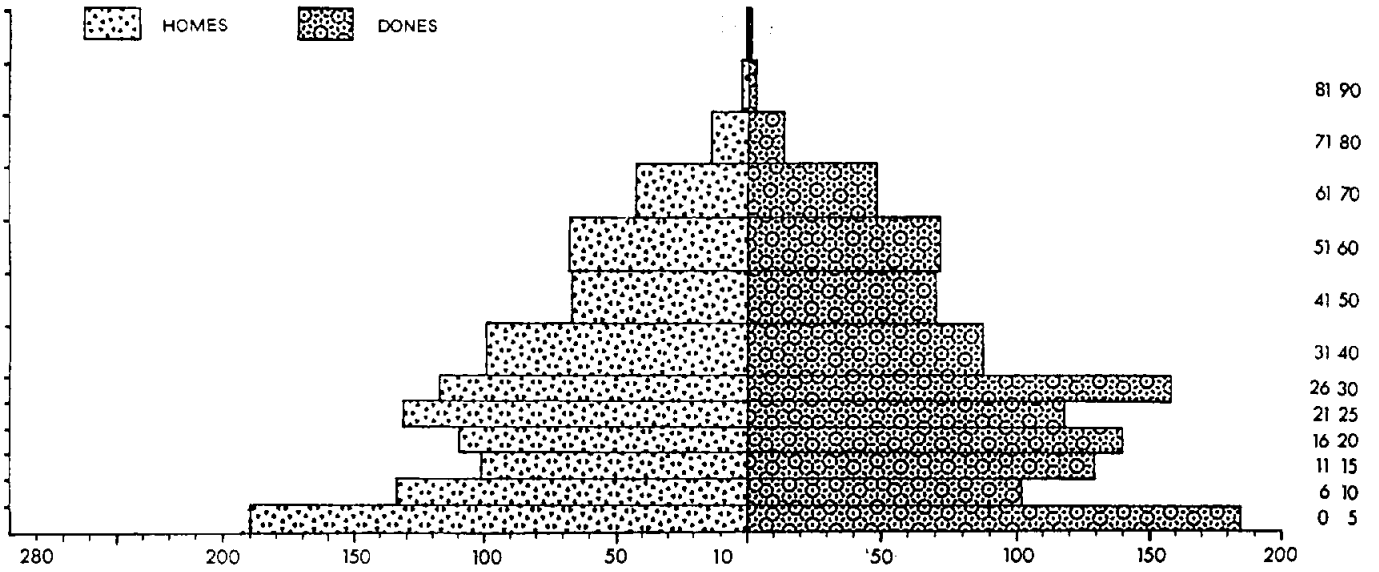
PIRAMIDE D'EDAT 1862
SANT VICENS DELS HORTS

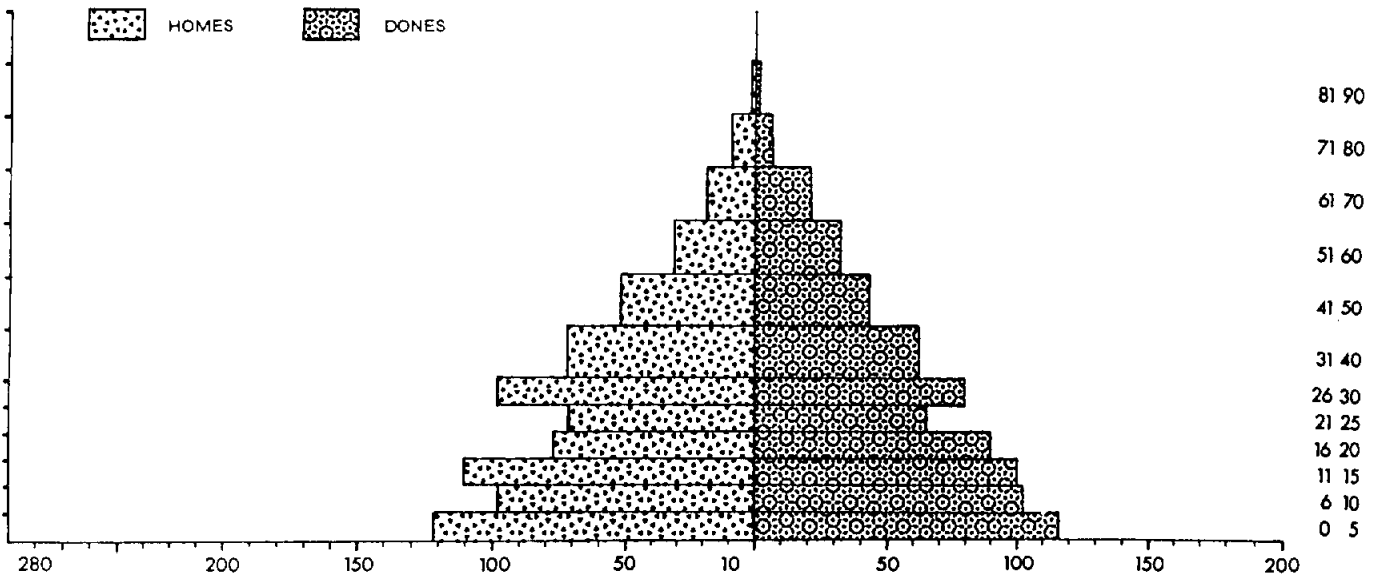
PIRAMIDE D'EDAT 1862
SANTA COLOMA DE CERVELLO

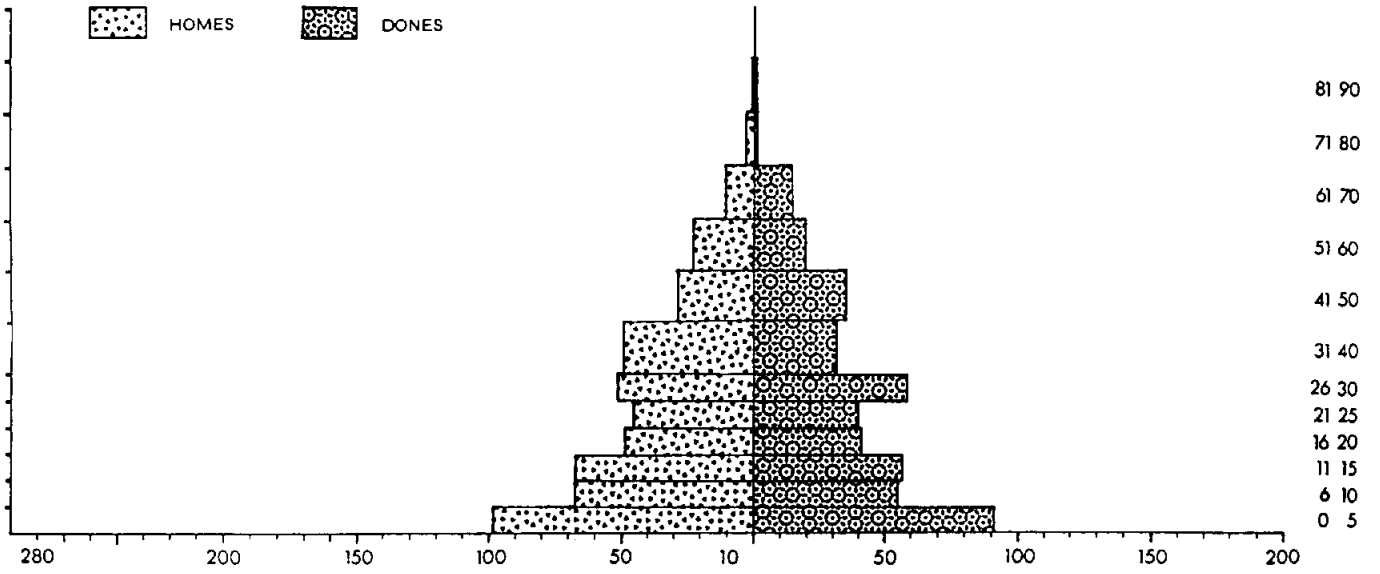
PIRAMIDE D'EDAT 1862
SANT BOI DE LLOBREGAT

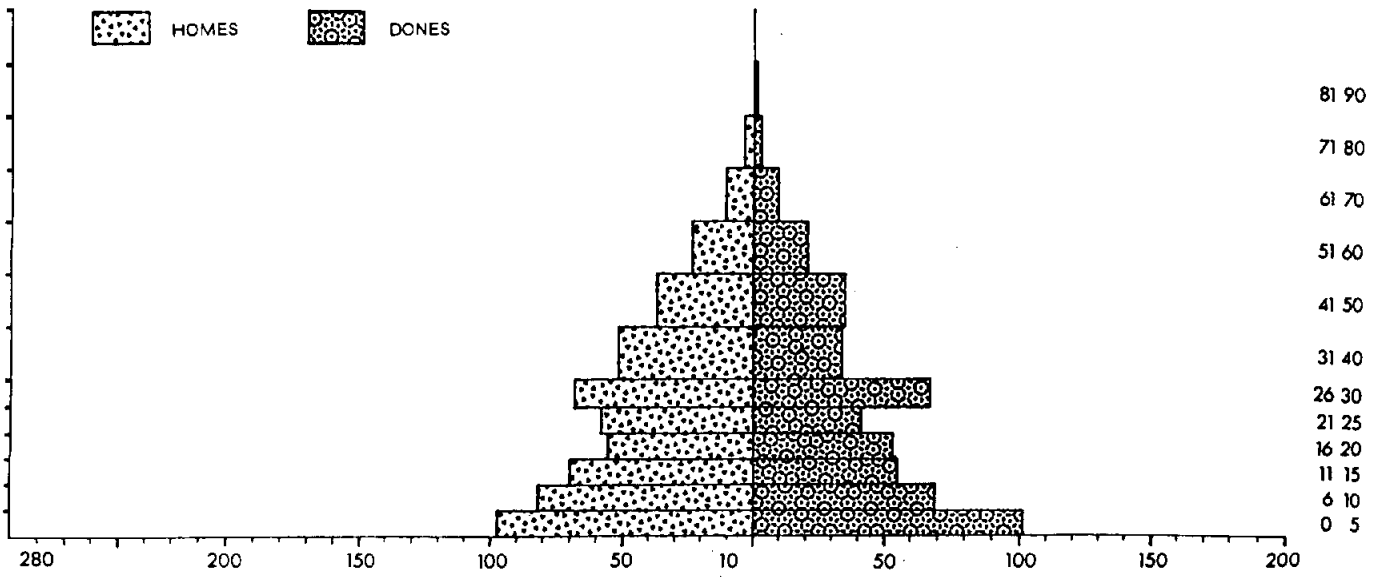
PIRAMIDE D'EDAT 1862
EL PRAT DE LLOBREGAT

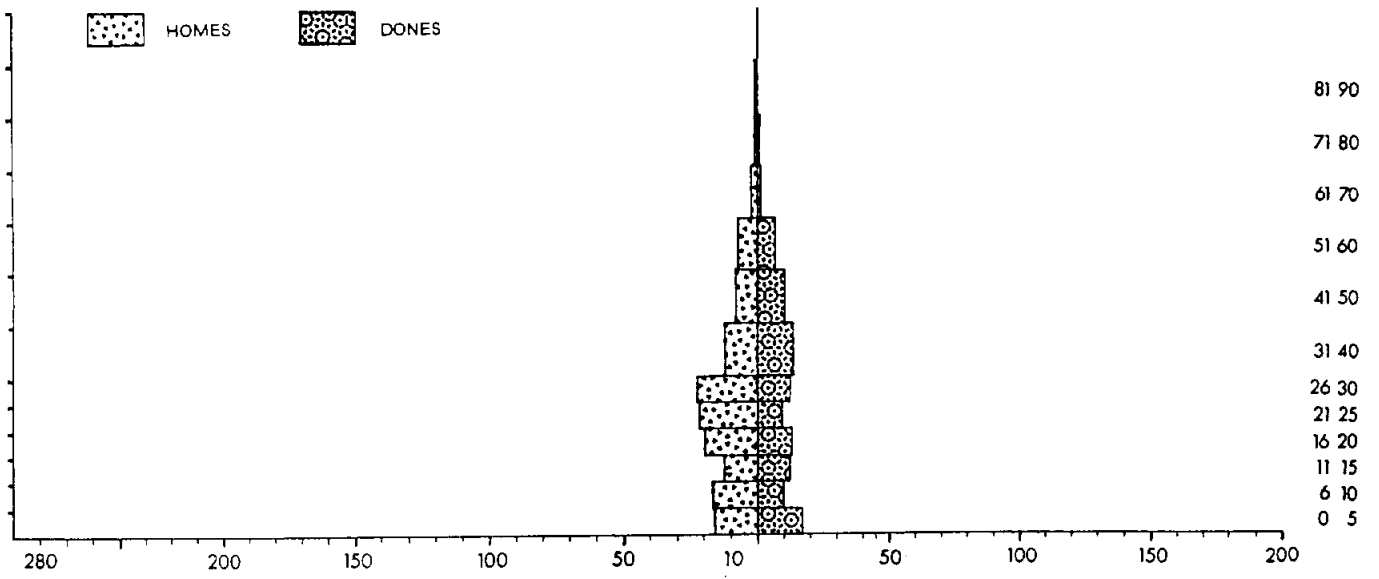
PIRAMIDE D'EDAT 1862
VILADECANS

PIRAMIDE D'EDAT 1862
GAVA

PIRAMIDE D'EDAT 1862
CASTELLDEFELS

6. L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT I DE L'EXPLOTACIO (1861-1864).

6. L'ESTRUCTURA DE LA PROPIETAT I DE L'EXPLOTACIÓ A MITJAN SEGLE XIX.

6.1. Dificultats metodològiques i tècniques.

En estudiar l'estructura de la propietat i de l'explotació de la terra al Baix Llobregat, el primer problema que se'ns va plantejar i al nostre entendre, el més greu, fou el de com bastir un model que fos vàlid per estudiar pobles molt diferents des d'un punt de vista agrari. De fet aquest escull l'han hagut de superar ,bé o malament, tots els investigadors que s'han atrevit a endinsar-se en l'estudi de l'estructura agrària. Alguns simplement l'han eludit al·legant una manca de fiabilitat de les fonts o bé la seva inexistència. D'altres han caigut en el perill contrari :han analitzat l'estructura agrària basant-se quasi exclusivament en l'estructura de la propietat. Els qui ho han fet així són, curiosament, historiadors que posen el crit al cel per què hom no caigui en aquest parany.

Alguns treballs recents han denunciat aquesta situació i posat de relleu l'arbitrarietat i la manca de justificació dels models emprats en analitzar l'estructura de la propietat .Tanmateix ,les solucions aportades fins ara a aquest problema teòric ,però que s'ha de resoldre eficaçment en el terreny metodològic, són insuficients. LL.Ferrer ,a "Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)" ,obra que constitueix una de les investigacions més lúcides de la historiografia agrarista contemporània ,posa en evidència la manca de criteri de molts investigadors que l'han precedit en estudis relatius a l'estructura de la propietat (1) . El mateix Ferrer és conscient de les dificultats que tota elecció de model concret comporta quan diu "definir els límits no és gens fàcil ,malgrat que sigui clar el concepte a aplicar " (2).

Conceptualment estem d'acord amb les definicions que ens proposa de petita, mitjana i gran propietat, i que són filles de la història rural francesa. La petita propietat seria la que no garanteix la subsistència de la família pagesa i que li exigeix un treball remunerat fora de l'explotació familiar per tal de poder sobreviure; des d'aquest punt, fins quan cal incorporar el treball assalariat exterior per a una correcta explotació de la terra, es troba la mitjana propietat; finalment, la gran propietat és la que empra habitualment mà d'obra a jornal.

Metodològicament la situació es complica perquè la realitat de les explotacions pageses és complexa i es fa difícil d'enquibir-la en aquestes tres categories i, sobretot, d'establir-ne les seves fronteres. Qualsevol opció concreta, justificada en relació a l'estructura agrària estudiada, pot ser poc adequada per a d'altres realitats agrícoles (3). La menysvaloració d'aquest conjunt d'obstacles, que fan difícil, per no dir impossible, l'elaboració d'un model aplicable a diverses estructures agràries, ha portat al naixement d'una moda, que aparentment sembla tenir un aparell conceptual segur en què recolzar-se, que cau en una simplificació excessiva de l'estructura de la propietat i en la utilització d'un model concret sense fer-ne una justificació suficientment raonada (4).

L'eclecticisme, recobert sovint d'una pàtina de coneixements matemàtics, també ha fet escola en l'àmbit dels estudis de l'estructura de la propietat. Treballs aparentment ben elaborats no fan sinó encobrir dubtes i inseguretats conceptuals i metodològiques, semblants als que tenim tots, i caure en un descriptivisme quantitatiu que eludeix la definició per un model concret d'estructura de la propietat. Així, per exemple J.L. HERNANDEZ MARCO i J. ROMERO GONZALEZ no fan una opció clara dels grups de propietaris i explotacions utilitzats i deixen en l'ambigüitat la frontera entre petita i mitjana propietat, i la

separació entre mitjana i gran propietat (5).

En aquest apartat també reflexionarem sobre els problemes que es deriven del caràcter fiscal de la documentació emprada.

6.1.1. Justificació del model d'estructura de la propietat

El model d'anàlisi d'estructura de la propietat que hem dissenyat l'hem elaborat pensant en l'agricultura del Baix Llobregat de finals del segle XIX i començaments del XX . Com ja hem apuntat més amunt, tenim presents les dificultats que tota opció concreta comporta. I al Baix Llobregat possiblement aquestes dificultats s'accentuen. De bell antuvi, la diversitat de sòls és gran :alguns pobles tenen més del 50% del sòl de regadiu, com Cornellà i altres pobles de la riba esquerra, mentre que d'altres són gairebé exclusivament de secà, com Gavà o Castelldefels. Per tant ,independentment de la classificació dels grups que fem , un model d'estructura de la propietat recolzat solament en l'extensió superficial ,induiria, sens dubte, a grans equívocs .No té res a veure una propietat de 5 ha. de Cornellà amb una de la mateixa extensió de Gavà. Mentre la primera ens situa davant d'una família benestant i d'una propietat rica ,sobretot si la majoria de les cinc hectàrees són de regadiu,la segona permet que subsisteixi escassament una família pagesa i representa una propietat pobra .Si comparem els líquids imposables de dues explotacions de la mateixa superfície de Cornellà i Castelldefels (5 Ha.-en realitat 4,89 ja que el càlcul l'hem fet sobre deu mujades)i amb els mateixos conreus les diferències són grans .Per 2 muj. cr1a,2 muj. cr2a, 1 muj. fr1a ,2 muj.cs1a, 2 muj.cs2a, i 1 muj.v2a es calculava un líquid imposable de 3223 rals i de 2470 rals respectivament. Però aquest càlculs són abstractes i estan deslligats de la realitat agrícola del poble . Si avaluéssim les aproximadament 5 Ha. seguint la tipologia d'ocupació del

sòl agrícola de cada poble obtindriem unes diferències molt més accentuades : 3823 rals per Cornellà (unicament hem canviat les 2 m.cs1ª per 2 m.cr1ª) i 840 rals per Castelldefels (2m.cs1ª,2 m.cs2ª,2 m. cs3ª,2 m. eiª ,i 2 m. v2ª).En cas de Cornellà i aplicant el criteri tributari ens acostariem molt al que hem definit com a gran propietat i, en canvi, a Castelldefels tributariament ens trobem molt aprop de la petita propietat. Tanmateix, si passem dels càlculs probables als reals, Castelldefels ofereix un panorama d'una misèria molt accentuada : les propietats amb un líquid imposable proper al calculat tenen totes molta més extensió que cinc hectàrees(6). A Cornellà , en canvi, aquest càlcul teòric s'aproxima bastant a la realitat. Per tant, tota classificació de les propietats o explotacions agrícoles feta únicament en funció de l'extensió del sòl és un engany.

Una classificació més correcta dels grups de propietats o explotacions fóra la que s'elaboraria a partir de la capacitat productiva de les terres i en una comarca com la que estem estudiant això és difícil, ja que la productivitat per hectàrea varia molt d'un poble a l'altre, i, fins i tot si introduíssim un índex corrector a la variable superfície no creiem que els resultats fossin satisfactoris, perquè seria molt difícil d'establir l'índex adequat. Multiplicar cada hectàrea de regadiu per l'índex corrector que hom cregui convenient és un intent ben intencionat de solucionar el problema que planteja tota classificació quantitativa, però en el cas del Baix Llobregat té els seus inconvenients:

- 1) En primer lloc, el regadiu no és l'únic factor que permet elevar la productivitat per hectàrea, la fertilitat del sòl depèn de molts altres elements. Al Baix Llobregat terres de regadiu de rotacions complexes i amb tres cultius alhora demostren una capacitat productiva molt superior a altres terres de regadiu d'escassos rendiments. La composició i la textura del sòl, el grau d'insolació, a més d'elements

afegits per l'home, com són els adobs, orgànics o químics, i el mateix treball humà, fan que sota el concepte "regadiu" s'encobreixin, en realitat, rendiments agrícoles molt desiguals.

2) En segon lloc, la fesomia dels termes municipals que estudiem ha fet aconsellable no utilitzar un índex multiplicador, ja que justament els termes més petits territorialment són els que tenen més terres de regadiu, i en aplicar un índex multiplicador a la superfície regada hauriem donat una imatge molt distorsionada de la seva extensió agrícola. Així, per exemple, Cornellà o Sant Joan Despí, dos dels pobles més rics agrícolament però més petits en extensió, apareixerien als quadres comparatius amb extensions tan grans com Sant Boi o Gavà, però responent a realitats agrícoles molt diferents.

3) En tercer lloc, i enllaçant amb el que assenyalàvem al primer punt, moltes terres de regadiu del Baix Llobregat produeixen 5 ó 6 vegades més que les pitjors terres de secà, però, d'altra banda, existeixen terres de secà de primera d'una productivitat semblant a les terres més dolentes de regadiu: al Baix Llobregat hi ha suficient humitat perquè alguns cereals i alguns fruiters siguin força productius sense l'ajut del rec artificial.

A tall d'exemple d'aquesta diversitat en la capacitat productiva i també de les rendes que aquesta genera, hem elaborat un quadre per als tretze pobles estudiats en el qual queda reflectida la renda mitjana per hectàrea i per municipi (7).

Quadre 6.1.

Renda mitjana per hectàrea, (1861-1864).

Riba esquerra		Riba dreta		Delta	
C	597,66	PJ	131,94	EP	223,26
SJ	499,62	SV	233,11	V	123,15
SF	591,19	STC	195,69	G	113,24

MR	433,26	SB	229,31	CF	84,44
P	142,09				

TOTALS	452,76		197,51		136,02
--------	--------	--	--------	--	--------

La renda mitjana per hectàrea de Cornellà és més de set vegades superior a la de Castelldefels. La riba esquerra ens apareix com a zona d'alts rendiments, justificats pel rec del Canal de la Infanta, però el Papiol, amb moltes terres de secà, fa baixar la mitjana del grup, que sense incloure la d'aquest poble seria de 530,43. Si en lloc de renda mitjana comparessim valors absoluts per cultius, les diferències serien més agudes. Observem els líquids imposables per mujada que, al 1851, es proposen per Castelldefels i per Cornellà:

Quadre 6.2.

Liquid imposable per mujada, Cartilles -1851 (8)

	Cereals secà				Cereals regadiu			
	1a	2a	3a	4a	1a	2a	3a	4a
CF	140	100	60	30	400	300		
C	150	100	50	42	500	400	320	180

En aquest cas, a la terra cerealícola més productiva de cereals -regadiu de primera de Cornellà (500 rals/muj.)- se li calcula una líquid imposable 16,6 vegades superior a la terra menys productiva de Castelldefels. I si comparéssim diferents cultius les diferències serien encara més agudes.

Tanmateix, tampoc no tenim la solució metodològica al problema, malgrat que, teòricament, tinguem clar on establir les fronteres entre petita, mitjana i gran propietat. Dels models emprats a comarques o zones estudiades properes a la nostra el que més ens satisfà és el triat per Ll.Ferrer. Ara bé, el coneixement previ que teniem d'alguns trets de l'estructura agrària del Baix Llobregat, com

ara la importància de la petita propietat o explotació, l'escassetat de propietats superiors a 50 hectàrees, l'existència d'àmplies zones de regadiu a la riba esquerra i l'especialització frutícola, ha fet aconsellable més subdivisions en grups de propietats, de manera que es matisés la composició de la petita propietat i de la gran propietat, però també de la mitjana. Així, mentre R.Garrabou, LL.Ferrer o A.Segura empren 6, 5 o 4 grups de propietaris(9), nosaltres hem optat per utilitzar-ne 8, perquè pensem que la diversitat de l'estructura agrària a estudiar ho justifica. El model triat s'assembla al que utilitza algun estudi de l'estructura de la propietat agrària valenciana, sobretot quant a delimitació entre petita, mitjana i gran propietat (10). D'altra banda, una estructura de la propietat o de l'explotació de la terra, ja que per ambdós conceptes farem servir la mateixa classificació, estudiada més fragmentàriament en permet un coneixement més aprofundit (11).

Quadre 6.3.

Model d'estructura de la propietat i/o de l'explotació.

Hectàrees		Equivalències aprox. mujades
0-0,99 H.		0-2 m.
1-1,99 H.	Petita propietat	2-4 m.
2-2,99 H.		4-6 m.

3-4,99 H.	Mitjana propietat	6-10 m.
5-9,99 H.		10-20 m.

10-19,99 H.		20-41 m.
20-49,99 H.	Gran propietat	41-102 m.
> 50 H.		>102 m.

Nogensmenys, el problema cabdal d'una certa arbitrarietat en la classificació no està resolt satisfactòriament en el present model.

Per tal de compensar els defectes inherents al model proposat hem aplicat el mateix model classificatori a l'estructura de la riquesa rústica, és a dir, hem construït quadres amb els mateixos grups de propietats però on l'element analitzat era el líquid imposable de rústica per grup. Com ha apuntat E.Tello recentment més que l'anàlisi de l'estructura de la propietat el que interessa és l'anàlisi del repartiment de la riquesa (12).

Fel període de la Restauració intuïm un criteri que podria ser vàlid, a més, per analitzar l'estructura sòcio-política : classificar com a pagès mig aquell que tingui un líquid imposable de rústica superior a 500 rals, és a dir, que pagui aproximadament una quota de 25 pessetes (13), a més, aquest era el límit del sufragi censitari. Entre aquest punt i la tributació superior a 200 pessetes podríem establir la franja de la mitjana propietat i considerar, com a grans propietaris, els qui paguin més de 200 pessetes de contribució territorial(14) .En resum, en funció de la contribució territorial els límits entre la petita propietat, la mitjana propietat i la gran propietat s'establirien tal i com queden reflectits en el quadre 6.4, malgrat que segons la categoria del terreny i la classe de cultiu les separacions entre PP-MP i MP-GP variarien.

Quadre 6.4.

Estructura de la propietat -Contribució territorial

	líq. imposable (20%)	Contribució territorial
Pàges pobre (PP 0>3 hec.)	0>125 pessetes	0>25 pessetes
Pàges mig (MP 3>10 hec.)	125>1000 "	25>200 "
Pàges ric (GP >10 hec.)	>4000 "	>200 "

A mitjan segle XIX la llei de successions suscità una polèmica que ens orientarà per establir el límit entre mitjans i grans contribuents, o, el que és gairebé equivalent, entre mitjans i grans propietaris. El

conegut agrarista Narcís Fages de Romà defensava que la llei de successions fraccionaria encara més la petita explotació, que era la predominant a Catalunya, i que, per tant, no s'havia de sancionar (15). En canvi, J. Llansó, des de les pàgines de "El Sol", defensava la posició contrària i afirmava que "lejos de empobrecer la agricultura le dará mayor desarrollo". D'aquesta polèmica, però, el que ens interessa remarcar és el límit d'obligatorietat de subdivisió de la propietat quan aquesta produeixi 4000 rals que, i solament quan no hi arribi, la llei autoritza al "hijo mejorado" perquè pagui als altres en diners la part que els correspongui. En opinió de N. Fages de Romà aquest límit és molt baix i dóna com a exemple per demostrar-ho el cas de la successió d'una propietat de 4000 rals i tres fills. Després d'haver-ne separat la reserva en quedarien tres propietats de 800 rals i una propietat d'aquestes característiques no pot garantir les necessitats d'una família (16). Possiblement N. Fages testimonia l'opinió dels grans propietaris de l'IACSI, per als quals una propietat que té un líquid imposable de 800 rals era petita.

Hem fet diverses comprovacions a l'atzar, seguint els models proposats de propietaris i de contribuents. Si adaptéssim l'estructura de la propietat a l'estructura tributària en el cas de propietats exclusivament de secà hauriem d'eleva la frontera entre mitjana i gran propietat, però en les terres irrigades de la riba esquerra la concepció de gran propietat que implícitament defensa la llei de successions (més de 4000 rals de líquid imposable) s'emmotlla bastant bé a les dimensions que hem atorgat a la gran propietat -propietats superiors a 10 hectàrees-. En canvi, per a la petita propietat o explotació hauriem de reduir la superfície en terrenys de regadiu i ampliar-la al secà. Però les explotacions pageses son quasi sempre mixtes regadiu-secà, per tant qualsevol model que proposem no podrem adaptar-lo a la realitat concreta.

6.1.2.Fiabilitat de la documentació fiscal.

La documentació fiscal, per la seva pròpia naturalesa, és de poc fiar. No són necessàries demostracions de frauds i ocultacions per part dels contribuents o bé documentació tributària punitiva elaborada per representants de l'Administració per tal confirmar la desconfiança que genera la documentació fiscal. Des d'aquesta advertència prèvia, i tot i compartint, en part, crítiques molt dures que hom ha realitzat a aquest tipus de documentació com la de J.FONTANA (17) ,pensem que cal avançar en el sentit d'analitzar el contingut d'aquesta poca fiabilitat que tota documentació fiscal ofereix. Sobretot perquè, un cop feta la crítica corresponent ,alguns historiadors que intenten avançar en el coneixement de l'estructura de la propietat agrària, es veuen impel.lits a la utilització de documentació fiscal ja que, fins ara, han estat fonts de caràcter fiscal o parafiscal les que han servit de base quantitativa per a la reconstrucció de l'estructura de la propietat. Per tant, seria més positiu canalitzar els esforços intel.lectuals cap a determinar l'orientació de l'ocultació o de l'exageració fiscal al mateix temps que hom insisteix en la manca de fiabilitat. En aquesta línia crítica ja fa molts anys que R. GARRABOU va advertir que si fem servir dades relatives superem parcialment aquest dèficit crònic que ofereix tota documentació tributària (18).

Quan es tracta de documents del XIX o del XX aquest perjudici contra la documentació fiscal s'intensifica . Tanmateix, i malgrat la inestabilitat política decimonònica, l'aparell fiscal creat a partir de la Reforma Mon-Santillan de mitjan segle XIX ofereix un nivell de fiabilitat igual o superior a Cadastre set-centista. No entenem per què hom teoritza que els documents fiscals generats per l'Estat il.lustrat

són més fiables que els creats per l'Estat lliberal. Ni la celeritat en l'elaboració ni, com ha afirmat MERCADER, el caràcter punitiu del Cadastre (19) són garantia d'una major fiabilitat. En el cas de Catalunya ambdós factors són fàcilment explicables si recordem que la nova fiscalitat s'aplicà en presència d'un exèrcit d'ocupació (20). Recordem però que ,a finals del XVIII, la no revisió del Cadastre l'havia convertit en un document que no reflectia, ni de bon tros, les transformacions agràries del segle.

En relació als amillaraments ,que és la documentació que més coneixem, s'ha d'anar en compte a no generalitzar ja que hom observa diferències notables d'elaboració tant cronològiques com territorials, ultra diferències derivades de l'especificitat de l'estructura social (21). Una lúcida anàlisi d'aquesta font fiscal és la que han fet conjuntament M.Tatjer Mir i M.López Guallar (22). El breu seguiment legislatiu de la Reforma fiscal Mòn-Santillan així com l'aplicació de les lleis bàsiques per confeccionar els amillaraments fan que sigui un treball de consulta imprescindible també per als estudiosos de l'estructura de la propietat agrària ,malgrat que el títol sembli restringit al camp de l'estructura urbana.

Un tòpic que encara és vigent en l'actualitat ,i fins a cert punt és lògic ja que al segle XIX va ser l'únic tipus d'ocultació evidenciada tant pels contemporanis com pels primers estudiosos ,és la sobrevaloració o primacia de l'ocultació absoluta o quantitativa enfront d'una ocultació qualitativa que, a zones com la que nosaltres estudiem, tan properes a una gran ciutat, assoleix una importància molt més gran que no pas l'ocultació simple de terres .Aquest tòpic és viu encara entre els estudiosos de l'estructura agrària que continuen analitzant prioritàriament el vessant absolut de l'ocultació fiscal. En aquest sentit estem d'acord amb E.Tello quan recomana tenir present la qualitat i els cultius de les terres a més de llur extensió (23) .En

canvi, no compartim posicions com les d'A. Segura quan proposa el contrari "cal prescindir de les classificacions de qualitats de terra i prendre el conjunt com un tot : terres de secà, per exemple , amb la qual cosa s'obvia (parcialment) un tipus d'ocultació (la relativa)" (24), ocultació, aquesta última, que trobem més adient anomenar qualitativa per contrastar-la amb l'ocultació quantitativa o absoluta.

Analitzem tot seguit la fiabilitat que , en conjunt, ofereix la documentació que hem seleccionat com a suport empíric de la nostra recerca.

a) Amillaraments i legislació.

Concretarem l'anàlisi a la sèrie titulada Hacienda Territorial. Amillaramientos (Pueblos de la Provincia de Barcelona) , de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i a alguns amillaraments del segle XX localitzats a Arxius Municipals. El total de volums que componen la sèrie de l'ACA és de gairebé uns dos mil, datats entre 1845 i 1955. Actualment existeix un inventari cronològic d'aquests documents en el qual es dona una relació dels pobles que tenen "amillaramientos", la data d'aquests i el nombre d'ordre corresponent a la sèrie. Només dels pobles del Baix Llobregat n'hi ha quasi dos-cents. La majoria pertanyen al període 1850-1870 o bé al 1939-1947; fora d'aquestes dates n'existeixen ben pocs, com ja hem indicat en parlar del criteri documental (veure apartat 2.1.3).

Del treball amb els documents fiscals dels 13 pobles que hem escollit es pot arribar a la reflexió següent: a partir de 1860, els "amillaramientos" estan més ben confegits i són més homogènis.

Els canvis de legislació i , sobretot, la promulgació de reglaments per a l'aplicació de les lleis marquen períodes estables d'uns deu anys o més, en els quals és difícil trobar diferències importants entre els "amillaramientos" d'un mateix poble ja que,

sovint, però no sempre, un "amillaramiento" és quasi còpia de l'anterior. En relació als "amillaramientos" estudiats del Baix Llobregat dels segles XIX i XX, podríem establir la periodització següent en la producció de documentació fiscal que es correspon indirectament amb diferents moments legislatius (25).

1- De 1845 i 1860. Moment inicial on el que predomina és la manca de normes (mentre a un poble hi ha tres categories de terres, a uns altres n'hi ha quatre, etc.). Aquesta situació de desorientació en l'aplicació de la Reforma Tributària la sintetitza molt bé I. Angulo a les pàgines de la revista de l'IACSI quan expressa l'estat "incierto y confuso" en què es troben les operacions de classificació de terres en categories per tal de calcular la base imposable (26). A més, la llei bàsica del 23 de maig de 1845 no va dir res en relació a les cartilles avaluatòries i, per tant, l'aplicació de la mateixa llei era gairebé inviable (27). Fins a la Circular de la Direcció General de Contribucions del 7 de maig de 1850, on s'exposava el model que calia seguir per calcular les diferents categories avaluatòries, era gairebé impossible de calcular amb bases racionals el líquid imposable per unitat de superfície, per categoria i per cultiu. No sabem la incidència que tingué aquesta Circular a altres zones, però, a la província de Barcelona, uns quants mesos després ja existien cartilles avaluatòries per als 326 pobles de la província (28). Al Baix Llobregat, en l'elaboració d'aquests primers "amillaraments" que a vegades es confonen amb els antics padrons de riquesa i que serviran d'esberrany-base per confegir més acuradament els de la dècada posterior, hem observat un desconeixement (voluntari o involuntari?) de la legislació. La sèrie pels tretze pobles és incompleta. Des del punt de vista dels cultius cal destacar disminucions espectaculars de la vinya degudes a l'impacte de l'oidium.

2- De 1860 a 1873. L'existència d'una normativa més clara i

concreta, a partir de les regles que es van dictar per a la formació dels "amillaramientos" -circular del 6 de març de 1860- i de la R.O. del 28 d'octubre de 1863, tingueren el seu efecte positiu. Tot i que són més fiables els documents d'aquests anys que els del període anterior, almenys quant a elaboració formal, encara s'utilitzen a alguns pobles papers no encasellats que dificulten la comparació. Es el període del XIX del qual es conserva més documentació fiscal: només entre 1860 i 1863 tenim "amillaramientos" de tots els pobles estudiats. Així doncs l'observació que J. Azagra feia fa uns anys per a mitjan segle XIX en relació a la documentació fiscal "El problema radica en la insuficiencia de fuentes. Insuficiencia que se acentúa en los años centrales del XIX" (29) creiem que no s'ajusta a la realitat del Baix Llobregat, ja que si bé la producció de documentació fiscal és abundosa i de més qualitat durant el període 1860-1873, durant els anys 1845-1860 hi ha també molta documentació, que augmenta de volum si complementem el treball en Arxius Històrics ben organitzats -en el nostre cas, l'Arxiu de la Corona d'Aragó- amb Arxius Municipals, la majoria de recent creació, en els quals, a més dels "amillaraments" estrictes per a ambdós períodes, hi hem trobat una gran quantitat de documentació parafiscal molt valuosa per tal d'estudiar cap on s'orienta l'ocultació fiscal al Baix Llobregat: protestes de contribuents, cartes de la Direcció General de Contribucions, Actes de les Junes Pericials, esborranys de Cartilles Avaluatòries, etc.

3- De 1873 a 1893. Període de gran discontinuïtat documental, tant territorial com cronològica. A vegades trobem el líquid imposable expressat en pessetes i les superfícies amb els sistema mètric decimal, però no és freqüent. Normalment dominen les mesures tradicionals. Des d'un punt de vista legislatiu hi ha moments puntuals que tenen incidència en la producció documental: el decret proposant la rectificació general dels amillaraments de 1er. de maig de 1873, seguit

de l'intent de fer nous amillaraments al 1876, el reglament orgànic de 1878 (10 desembre) que ha estat precedit d'una R.O. i el reglament especial de rectificació d' "Amillaraments" de 1885 (30 de setembre). Dels anys setanta hem localitzat un amillarament per a Cornellà (1872-ACA), un per Sant Joan Despí (1873-ACA) i un per a Molins de Rei (1879-AHMMR). El reglament de 1885 provocà la confecció de Cartilles d'Avaluació, que als voltants de 1888 hem localitzat per diversos pobles als Arxius Municipals (30). Per tancar el període, hem triat el 1893 perquè aquest any la llei de Pressupostos va separar la tributació rústica i ramadera de la urbana, amb la creació dels Registres Fiscals d'Edificis i Solars .

4- De 1893 a 1930. De 1893 fins a 1923 quasi no existeixen documents fiscals municipals ,que durant aquests anys es denominen "Refundiciones de Amillaramientos", i els que hem localitzat són molt més incomplets i parcials que els del segle XIX -no es dona l'extensió de les propietats ni s'expliciten les categories-. Possiblement l'explicació rau en el fet que la Llei de Pressupostos de 1893, en substituir el sistema de cupo pel de quota individualitzada i en limitar la intervenció dels Ajuntaments en les qüestions tributàries (31), no va saber crear un aparell alternatiu que suplís les funcions que fins aleshores eren atribuïdes a l'administració local. En aquest sentit, podem dir que la crisi de l'Estat de la Restauració va tocar a fons des d'un punt de vista fiscal durant aquests anys(32). Haurem d'esperar a la Dictadura de Primo de Rivera per trobar "Refundiciones" que es puguin aprofitar: Sant Joan Despí 1924 (AHMSJD), Sant Feliu 1923 (ACA i AHCSFLL), el Papiol 1929 (ACA), Pallejà 1929 (ACA), el Prat 1925 (ACA), Viladecans 1931 (ACA i AHMV) i Castelldefels 1928 (ACA).

L'anàlisi global del conjunt d'"amillaramientos" del Baix Llobregat dona resultats contradictoris. D'una banda, en relació a l'ocultació absoluta, tenim la impressió que són més fiables del que

habitualment s'ha dit i, de l'altra, hem comprovat que l'ocultació qualitativa pren formes molt variades i que al Baix Llobregat fou molt important.

Molts investigadors han utilitzat únicament els resums globals dels "amillaramientos" i n'han fet una lectura poc minuciosa i a partir d'una sèrie de tòpics certs, sobretot pel que fa a l'ocultació absoluta, que els ha conduït a deixar inexplorats altres camins. El coneixement de la lesgilació i de la reglamentació pot ajudar-nos a desvetllar noves vies d'ocultació, sobretot de tipus social. A tall d'exemple: no s'ha posat quasi mai de relleu l'existència d'"amillaramientos" punitius, ni la intervenció de la Dirección General de Contribuciones per tal de modificar algun punt d'un "amillaramiento" i aquests fets són fàcilment comprovables en la documentació fiscal decimonònica baixllobregatina.

A Viladecans, l'any 1853, existeix un "amillaramiento" elaborat per funcionaris de l'Administració com a càstig per la inexistència del document o per la seva falsedat. Per tant, l'Estat lliberal del XIX no es creuava de braços quan hom intentava escapolar-se dels deures fiscals. O potser era la pressió dels pobles veïns que, davant d'un frau més elevat que el dels altres pobles, pressionaven a l'Estat perquè actués de corrector fiscal?(33). I per molt que la Junta Pericial de Viladecans intenti alleugerir la càrrega punitiva de l'"amillaramiento", adjuntant una llarga llista d'equivocacions dels "agrónomos", ha d'acabar acceptant globalment els càlculs fets pels funcionaris: "El Ayuntamiento y Junta Pericial de este pueblo han examinado los trabajos de mediación hechos por Lorenzo Presas en este término, y los de clases hechos de oficio por la Comisión de Estadística y los encuentra arreglados a justicia" (34) i a continuació tothom signa, tant els membres de la Junta Pericial com els de l'Ajuntament. Independentment de l'origen de la investigació, que no

coneixem, el que volem ressaltar és que l'Administració no sempre acceptava ser víctima de l'ocultació fiscal.

En altres casos, l'Administració recomana fer únicament alguna modificació: al Papiol, maig 1865, hom ha de rebaixar l'imposable dels parcers i per aquest motiu s'imposa una multa al més gran propietari, Joaquim de Cebrià, que té 16 parcers. Globalment, però, la incorrecció en l'avaluació de la riquesa rústica queda compensada per la correcció de càlcul de la riquesa urbana (35). A Cornellà, febrer 1865, l'Administració adverteix que de cara als futurs documents fiscals caldrà augmentar el líquid imposable d'urbana (36). A Sant Feliu, març 1865, cal modificar la valoració de rústica (37). Actuacions com les esmentades semblen evidenciar que l'Administració General de Contribucions volia deixar clar davant de l'Ajuntament i la Junta Pericial corresponent que l'Administració es deixa enredar però sap com, quan i qui l'enreda. Ara bé, la necessitat de diners feia que moltes vegades passés per alt irregularitats que salten a la vista i de les quals n'era conscient. Però la urgència d'Hisenda per recaptar els tributs feia que quasi mai no s'actués punitivament per tal de cobrar amb rapidesa.

b) Selecció de documents.

La selecció de documents es va anar imposant lentament a mesura que avançàvem en l'anàlisi de la documentació fiscal localitzada als diversos arxius (38). La primera gran síntesi global de l'estructura agrària del Baix Llobregat l'hem situada als anys 1861-1863. El perquè d'aquesta elecció ja ha quedat prou raonada en l'apartat anterior: la documentació d'aquest anys és més fiable quantitativament, més ben elaborada formalment, i, a més, en tenim un conjunt complet pels pobles estudiats tant cronològicament com territorialment.

Pel que fa referència a l'ocupació del sòl utilitzarem sempre

que convingui, els resums globals dels "amillaramientos" anteriors o posteriors al tall cronològic de 1861-1863. En canvi, totes les dades de l'estructura de la propietat pertanyen als documents de 1861-1863 o bé al segon gran tall cronològic (1923-1931). Tanmateix, això és lògic, ja que per reconstruir l'estructura de la propietat o de l'explotació (en alguns casos del segle XIX hem pogut confegir les dues estructures) hem hagut de partir de les fitxes personals, i és per elaborar-les que hem seleccionat els dos conjunts de documents de 1861-1863 i de 1923-1931.

Així doncs, per al segle XIX hem escollit els "amillaramientos" que ofereixen més fiabilitat (1861-1863), almenys pel fet d'estar recolzats en una legislació més detallada i reglamentada, que disminueix en el bloc d'"amillaramientos" triat pel segle XX (1923-1931).

6.1.3. Tipologia de l'ocultació fiscal.

En aquest apartat el que intentarem és esbrinar la tipologia de l'ocultació detectada en els "amillaramientos" emprats i en la documentació parafiscal que els acompanya.

Els motius que fan dubtar de la utilització d'aquests tipus de documents els podem resumir en la desconfiança tant pel que fa als valors absoluts de les superfícies declarades com de la seva avalució. Ara bé, l'ocultació fiscal present en els amillaraments és un fet d'origen tant en la concepció de l'impost com en la seva confecció.

En la concepció, en la mesura que el que interessa a l'Estat és marcar un quota a nivell estatal per solucionar els problemes de la Hisenda pública i recaptar-la al més aviat possible. Així doncs, la quota més que reflectir la riquesa real del país el que fa és reflectir les necessitats financeres de l'estat. En aquest sentit la crítica de

Fontana a la documentació fiscal del XIX la trobem adient i , a més ,com molt bé diuen M. Tatjer i M.López, tots els treballs fiscals del XIX no van anar acompanyats d'un veritable treball cadastral , amb confecció de mapes geodèsics, que en definitiva és el material que hagués permès una aproximació al coneixement de la riquesa rústica del país.

En la confecció, ja que l'elaboració dels "amillaraments" es fonamenta en la declaració jurada de cada contribuent de tots els seus béns de rústica, urbana i ramaderia. A més, la supervisió d'aquestes declaracions estava en mans dels grans contribuents de cada poble ja que, per llei, eren els que integraven les Juntes Pericials, almenys fins al 1863, i eren també els que controlaven els Ajuntaments ,institució que vehiculava la paperassa fiscal cap a la Direcció General de Contribucions i el Govern Civil. La conflictivitat entorn del nomenament dels integrants de la Junta Pericial, que en principi ho eren pels Ajuntaments i per un any, va provocar la promulgació d'una Reial Ordre (16 de juny de 1863), que aclaria l'aplicació de l'article 13 de la llei bàsica dels "Amillaraments "de 23 de maig de 1845, en la qual s'especificava que a la Junta Pericial hi havia d'haver representació de les tres categories de contribuents - grans, mitjans i petits- i que s'escollirien proporcionalment de cada categoria, tant per la meitat nomenada per la Direcció General de Contribucions com per les ternes que elevaven els Ajuntaments a l'Administració per tal d'escollir l'altra meitat. Si la propietat forastera era important es procedia a nomenar un o dos representants per a la Junta Pericial(39). Per tant, existeix una ocultació fiscal d'origen de caràcter social que tendeix a afavorir els components dels Ajuntaments i de les Juntes Pericials, majoritàriament grans contribuents.

Quan hom havia decidit el valor de la quota d'un any aquesta s'havia de repartir entre les diferents províncies i el total

provincial es repartia entre els diversos pobles. La investigació de la riquesa global d'un poble es realitzava normalment per denúncies de pobles veïns o per un nivell d'ocultació molt superior al consentit. L'annex de Viladecans (1847-1853) sembla indicar que, a més, hi hagué una negligència manifesta en l'elaboració del "amillament". Si un poble es queixava o ocultava i aconseguia de pagar menys del que inicialment la Direcció General de Contribucions li havia atribuït, el que deixava de tributar ho havien de pagar els altres pobles de la província, per tant és lògic pensar que els pobles veïns denunciessin al poble que intentava ocultar excessivament (40). En canvi, la investigació de la riquesa imposable d'un contribuent o d'un grup de contribuents era quasi sempre fruit de la denúncia d'altres contribuents del mateix poble, i en aquest sentit l'exposició pública de la llista de contribuents un cop acabats els treballs de l'"amillament" era un contrapès a tanta porta oberta a l'ocultació, o, com a mínim, exercia una certa pressió que tendia a disminuir-la. L'annex de Gavà (1854-1855) és una mostra d'aquesta autoregulació que l'exposició pública de la llista de contribuents exercia.

L'Administració era conscient de totes aquestes trifulgues i ella mateixa, al 1873, avaluava l'ocultació absoluta de la qual era víctima entre un 40 i 50 % de la riquesa rústica (41). Hi havia, però, un sostre de consentiment d'ocultació absoluta, que se situava al voltant del 10%. De manera que si hom ocultava només un 10% de la riquesa aquesta evasió fiscal no es considerava un frau (42).

Tanmateix, l'ocultació fiscal no sempre era fruit d'una operació conscient; a vegades era producte d'una manca de recursos tècnics per elaborar una veritable estadística de la riquesa rústica, de les diferents mesures emprades o dels pocs coneixements matemàtics i d'amidament (43).

L'elevació de la quota tributària durant aquest anys es fa

partint de la certesa que l'ocultació és molt gran i que, per tant, el país no tributa per la riquesa real. Aquest fet l'analitzarem pel Baix Llobregat en parlar de la incidència de la crisi agrícola finisecular sobre la fiscalitat de rústica.

a) Ocultació absoluta.

La tipologia de l'ocultació absoluta es concreta en declarar menys sòl agrari del real, que pot ser conseqüència simultània d'una voluntat d'ocultació fiscal i de la manca de recursos tècnics per amidar les terres. Comparant l'extensió dels termes municipals al 1860-1863 amb l'actual tenim el quadre següent (44).

Quadre 6.5.

Extensió dels termes municipals, 1860-63/ 1975

	hec. 1861-1863	hec. 1975	diferència	% increment
Cornellà	551	690	- 139	25.22
S. Joan	481	563	- 82	17.04
S. Feliu *	349	1179	- 830	59,3
Molins de Rei *	365	1600	-1235	0
El Papiol	790	883	- 93	11.77
Pallejà	657	841	- 184	28
S. Vicens	762	914	- 152	19.94
Sta. Coloma	596	752	- 156	26.17
S. Boi	2204	2194	+ 10	
El Prat	2516	3223	- 707	28.10
Viladecans	1833	2011	- 178	9.71
Gavà	2364	3090	- 726	30.71
Castelldefels	979	1241	- 262	26.76

TOTAL	14447	19181	-4734	

Existeixen, per tant, 4734 hectàrees que als anys 1860-1863 no es van declarar i una bona part d'aquest "error", però no tot, és degut a l'ocultació fiscal. Vegem-ne les excepcions:

- Molins de Rei, Sant Feliu, la diferència de 1235 i 830 hectàrees respectivament és escandalosa, però té una justificació: part de l'antic terme de Santa Creu d'Olorda s'incorporà, l'any 1916 a aquests dos municipis, 1235 hec. per Molins de Rei i 623 hec. per Sant Feliu. Fent les deduccions corresponents tenim que a Sant Feliu la diferència és de 207 hec. i, en canvi, a Molins dona zero, és a dir no existeix ocultació absoluta aparent (45). Els percentatges del quadre d'aquests dos pobles estan calculats exclouent la superfície incorporada al 1916.

- Pobles del Delta. Els quatre pobles deltaics donen una diferència de 1873 hectàrees. Molt possiblement, en el cas de Gavà i el Prat, una part d'aquestes eren erms o bé terres colonitzades recentment i, algunes, encara que ben poques, colonitzades posteriorment al 1860. Viladecans, en canvi, dona una diferència molt més baixa (178 hec.) i l'explicació rau potser en el fet que al 1853 va ser castigat amb la presència d'uns agrònoms de l'Administració i un matemàtic forani que van fer un recompte minuciós de l'extensió del terme, lògicament les mujades i mundines declarades al 1853 no es podien evaporar en "amillaramientos" posteriors i l'ocultació fiscal en aquest poble s'orientarà, més que en cap altre, cap al canvi de categoria de terres, la riquesa urbana o la ramaderia (46). Tanmateix, cal tenir present que el Prat, Viladecans, Gavà i Castelldefels tenen extensions salitroses i improductives importants vora mar.

- Sant Boi, cas insòlit ja que resulta que al juliol de 1861 l'extensió del terme era 10 hectàrees superior a l'actual. Sabem que al març de 1850 es produí una agregació al terme del Prat de finques que es segregaven de Sant Boi. I els anys 1888 i 1889 hi hagué modificacions de les fites que delimitaven els termes municipals de

Cornellà, el Prat i Sant Boi que afectaren les extensions dels termes municipals (47).

El càlcul d'ocultació absoluta l'hem realitzat excloent els casos extrems (Sant Joan amb 82 Ha. i Gavà amb 726 Ha.) i ens dona un percentatge de 16,84%, però el percentatge mig dels tretze pobles és de 24.68% , valors entre els quals deu oscil·lar l'ocultació real. Així doncs, al Baix Llobregat, l'ocultació absoluta o quantitativa està molt lluny dels percentatges del 30 ,40 o 50 % que la mateixa Administració reconeix per a algunes províncies d'Andalusia .

Als anys 1860-63, la zona amb menys ocultació era la riba esquerra (18,01%), tot i que l'exclusió de Molins i Sant Feliu fan que el càlcul sigui aproximat. La riba dreta tenia un percentatge molt proper (18,52%) tot i que globalment Sant Boi feia disminuir l'ocultació; sense aquest poble l'ocultació seria molt superior (24,70%). El conjunt de pobles deltaics era el que oferia un índex d'ocultació absoluta més elevat: 23,82%, malgrat que el baix índex de Viladecans feia disminuir la mitjana, i, si excloguéssim aquest poble, donaria un percentatge elevadíssim (28,52 %) (49).

Podríem concloure dient que els pobles amb extensions boscoses o amb presència notable d'erms tenien un índex més elevat d'ocultació i ,que al contrari, les zones agrícoles com la riba esquerra, on el regadiu era important, l'ocultació quantitativa era més baixa. Però a aquest fet hem d'afegir-hi que a la zona dèltica, on el percentatge d'ocultació era més elevat, era on la petita i mitjana propietat era més feble i on la gran propietat barcelonina era més important. Tanmateix ,com veurem en parlar de l'ocultació qualitativa , en alguns pobles hem detectat una posició defensiva de la propietat veïna davant de la propietat forastera, majoritàriament barcelonina, que fa pensar en l'existència de mecanismes de defensa col·lectius(50).

En resum, pel conjunt de pobles estudiats, l'ocultació

quantitativa era feble si la comparem amb els percentatges calculats per altres zones de l'Estat espanyol com ara Andalusia, on l'ocultació a vegades assolía el 50% del sòl agrícola.

b) Ocultació qualitativa.

Al Baix Llobregat hem detectat diverses formes d'ocultació qualitativa. Quant a la riquesa rústica creiem que era més important l'ocultació qualitativa que l'absoluta, malgrat que sigui difícil de demostrar. Intentarem sistematitzar-la i donar-ne exemples concrets per tal de posar-ne de relleu la importància.

1- Canvi de cultiu o de categoria de les terres .En relació als cultius, es tractava de substituir un conreu per un altre que cotitzés menys. Al Baix Llobregat, aquesta substitució es dóna sobretot en els conreus mixtos que no es declaraven com a tals, sinó que únicament se'n declara un: el cas més clar era l'associació fruiters-cereals o hortalisses a la riba esquerra, que constava a la majoria de pobles com a fruiters o com a cereals, pagant d'aquesta manera molt menys per unitat de superfície.

La declaració de secà a terres que són de regadiu és també un tipus d'ocultació de qualitat de la terra que adquireix importància, sobretot, a la riba dreta i està vinculada a la problemàtica de l'extensió del regadiu del Canal de la Dreta (51). Moltes terres de Sant Boi que apareixen com cereals-especials als "amillaments", per la quantitat de líquid imposable per mujada que els correspon, hom diria que són de regadiu ,però consten com de secà. El mateix succeeix a terres de el Prat. Hom pot concloure que ,als anys 1860-63, si bé aquestes ocultacions qualitatives es donaven poc o molt a tots els pobles del Baix Llobregat, la substitució del regadiu per secà fou més difosa a la riba dreta (Sant Boi i el Prat) i l'ocultació de conreus mixtos sota un únic conreu i la declaració d'arbres fruiters en

plantació en lloc d'arbres fruiters en plena producció foren més generalitzades a la riba esquerra. Com es lògic, aquestes diferents ocultacions responen a diferents tipologies agrícoles.

En relació amb aquesta problemàtica, hem observat la interpretació abusiva i fraudulenta dels articles de la llei bàsica dels "amillaments" (apartat II, art. 49 R.D. de 23 de maig de 1845) que preveïen l'exempció tributària temporal per 10 anys per a les terres de secà que es convertissin en regadiu i per als erms que es transformessin en terres conreades, i per 15 la plantació d'arbres fruiters o de vinyes.

El més gran propietari de la riba esquerra, en Miquel Roca, de Molins de Rei, opinava al 1865 i basant-se en aquests articles, que existien molts camps d'arbres fruiters exempts. En canvi, els membres de la Junta Pericial opinaven no es podia aplicar exempció fiscal perquè la majoria d'aquests arbres fruiters començaven a produir amb abundància als cinc anys i fer-ho seria incórrer en una important ocultació fiscal (Veure annexos al capítol). De fet, ambdues parts en discòrdia tenien raó: en Miquel Roca raó legal i els membres de la Junta Pericial raó social. Però qui tenia més camps de fruiters en propietat, a les millors terres de regadiu de la plana, eren grans propietaris com el mateix Roca. De fet, aquesta disputa dins la Junta Pericial de Molins de Rei ens situa davant d'un problema que fins ara no ha estat denunciat: la inadequació d'alguns aspectes de les lleis que regulen la contribució territorial a zones d'agricultura avançada.

Un altre gran propietari del mateix poble, en Gabriel Ametller, advertia que acabava de plantar sis mujades d'arbres fruiters, per les que no havia de tributar res. L'Ametller i en Roca eren els propietaris més importants de Molins de Rei. Aixó ens porta a la següent reflexió: els rics propietaris baixllobregatins pel fet de tenir un coneixement de les lleis superior als petits propietaris

podien interpretar-les a favor seu (52).

Al Prat hem trobat diverses exempcions tributàries temporals: sobre un total d'11 expedients d'exempció, 3 són per la conversió de 76 mujades (37 ha.) en regadiu (10 anys, la primera de 1862 i l'última de 1864) i 8 per la plantació de vinya o fruiters que representen 66 mujades (32 Ha.) ,per 15 anys, la primera de 1856, i l'última de 1866 (53) . Aquest segon bloc està constituït majoritàriament per petites extensions d'una o dues mujades, la major part de les quals eren abans ermes i es converteixen en vinyes; solament hi ha una gran parcel.la de 20 muj.. En canvi, les terres que passen d'erm a plantacions de fruiters ho fan amb parcel.lles grans de 20 i 15 mujades.

Aquesta clàusula exemptòria portarà conflictes als anys posteriors a la fil.loxera , quan els pagesos, argüint que les noves vinyes són mallols, intentaran escapolar-se dels deures fiscals i l'Administració es veurà forçada a enviar inspectors per tal de comprovar la capacitat productiva de les vinyes. Com veurem al capítol vuit (apartat 8.3.2), un dels objectius de les inspeccions fiscals post-fil.loxera serà aclarir si es tracta de vinya o de mallol (54).

En relació a la infravaloració de la categoria de les terres sembla que la propietat mitjana i la gran propietat estaven afavorides per aquest tipus d'ocultació. A més, els grans propietaris controlaven habitualment les poques extensions de boscos i erms ,que a alguns pobles eren importants, fet que ajudava a la infravaloració.

Els quadres sobre la qualitat mitjana de les terres per grups de propietaris indiquen que la qualitat de la terra -que oscil.la entre 1 o millor classe i 3 o classe inferior-augmenta en els grups mitjans i grans , fenomen es dóna amb més intensitat al delta, on el total de riquesa imposable dels mitjans i grans propietaris és inferior al percentatge al del sòl agrícola que controlen (55). L'explicació rau, d'una banda, en el tracte fiscal de favor a la gran i mitjana propietat,

els detentors de les quals són alhora els qui controlen la vida política local i, de l'altra, al fet que són aquests grups els que tenen més terres de bosc i erms, aprofitaments que possiblement els serveixen, a vegades, per encobrir cultius més productius.

Els quadres més representatius són els dels pobles que quasi no tenen boscos o erms, perquè no hi ha un falsejament tant gran de la categoria de les terres dels propietaris dels mitjans i grans propietaris. La classificació com a terres de primera dels boscos i erms provoca aparentment una apropiació de les terres de categoria superior per part d'aquests grups de propietaris (56).

Quadre 6.6.

Qualitat mitjana per grups de propietats, Riba esquerra 1862-1864.

	Cornellà	Sant Joan	Sant Feliu	Molins de Rei	El Papiol
0-0,99 H.	2.31	1.81	2.35	2.40	2.37
1-1,99 H.	2.25	1.74	2.02	2.62	2.28
2-2,99 H.	2.12	1.67	2.12	2.50	2.25

3-4,99 H.	2.20	1.81	2.42	2.29	2.29
5-9,99 H.	2.27	1.79	2.02	2.46	2.06

10-19,99 H.	2.26	1.74	2.12	2.12	1.86
20-49,99 H.	1.99	1.79	1.98	2.03	1.75
> 50 H.	0	0	0	2.19	0

El quadre de la riba esquerra indica que la gran propietat controlava les millors terres, tant de secà com de regadiu. En aquests municipis, amb pocs boscos i erms (exceptuant Papiol), les propietats superiors a 10 hec. estaven integrades, majoritàriament, per terres de primera qualitat. Aquests grans propietaris (6,07 %) controlaven una bona part de les terres (40,49%), però, a més, aquestes eren les

millors, ja que el percentatge de riquesa imposable de rústica era molt superior al de terres (52,27%). En canvi, les propietats inferiors a 10 hectàrees controlaven el 59,51 % de terres i cotitzaven al fisc el 47,73 de la riquesa imposable de rústica. A Molins de Rei, on l'"amillarament" de 1864 indica una mujada de bosc (0,14 % sobre el total municipal), les categories mitjanes dels dos grups més grans de propietaris eren més baixes que als altres pobles (2,12 , 2,03 i 2,19), però eren millors que les dels altres grups de propietaris del mateix poble.

Quadre 6.7.

Qualitat mitjana per grups de propietats, Riba Dreta 1861-1863.

	Fallejà	Sant Vicenç	Santa Coloma	Sant Boi
0-0,99 H.	2.44	2.33	2.39	1.96
1-1,99 H.	2.37	2.34	2.51	2.16
2-2,99 H.	2.22	2.35	1.92	2.03

3-4,99 H.	2.05	2.15	2.14	2.01
5-9,99 H.	2.04	2.13	2.32	2.06

10-19,99 H.	2.04	1.79	2.02	2.06
20-49,99 H.	2.04	1.46	1.84	1.84
> 50 H.	2.13	1.99	1.84	1.84

La riba dreta i el delta presentaven una situació diferent a la riba esquerra. A ambdues zones la presència de boscos i erms era important. A la riba dreta, en les propietats inferiors a 10 ha., el percentatge d'extensió superficial s'aproxima al de la riquesa rústica (el 46,04 % de terres produeixen un 43,73% de riquesa imposable de rústica), cosa que pot amagar una major ocultació en les grans propietats que a la riba esquerra. A més els boscos i erms, consignats de primera qualitat, ajuden a donar una imatge de sobrevaloració de la categoria de les

terres en el grup de la gran propietat .

Quadre 6.8.

Qualitat mitjana per grup de propietats, Delta 1861-1862.

	El Prat	Viladecans	Gavà	Castelldefels
0-0,99 H.	2.70	2.57	2.33	2.04
1-1,99 H.	2.45	2.43	2.27	1.92
2-2,99 H.	2.52	2.32	2.20	1.84

3-4,99 H.	2.50	2.27	1.98	1.68
5-9,99 H.	2.19	2.09	1.76	1.80

10-19,99 H.	2.36	2.10	1.87	1.73
20-49,99 H.	2.20	2.05	1.68	1.78
> 50 H.	2.57	1.97	1.54	1.90

Al Delta les qualitats aparentment molt bones de les grans propietats, que oscil·len entre 1 i 2, són també conseqüència de la presència de boscos i erms de muntanya o de les pinedes de vora mar. Tanmateix, l'ocultació fiscal afavoreix, en aquest cas, la gran propietat ja que el percentatge de la superfície corresponent a les propietats inferiors a 10 Ha. (23,5 %) és inferior al percentatge de la riquesa imposable de rústica que generen (26,06).

De les reflexions que es deriven d'aquests tres quadres podriem concloure afirmant que, en principi, la gran propietat sembla més afavorida per l'ocultació fiscal al delta i a la riba dreta que a la riba esquerra. La comparació entre els percentatges de superfície de propietats inferiors a 10 ha. i els percentatges de riquesa imposable corresponents així sembla indicar-ho, malgrat que les qualitats mitjanes per grups de propietaris semblin mostrar-nos el contrari, ja que és precisament en els grups dels grans propietaris on dominen les

terres de primera qualitat. Però al delta i a la riba dreta aquest control de les terres de millor qualitat per part dels grans propietaris respon al fet que són les grans propietats les que tenen grans masses de boscos i erms, i aquests habitualment es classifiquen de primera a la documentació fiscal utilitzada.

2- Manca de claredat en les relacions jurídiques. Al Baix Llobregat, al segle XIX, les formes d'explotació de la terra més esteses eren l'arrendament, la parceria i l'emfiteusi, a més, lògicament, de l'explotació directa i el treball assalariat. Les petites emfiteusis acabaren convertint-se en residuals, utilitzades pel creixement urbà o bé pel conreu de terres marginals. La parceria, amb tipologia aparent de rabassa, fou la forma d'explotació que s'emprà per a l'expansió de la vinya i també per a alguns conreus de secà. L'arrendament tenia una vella tradició a les terres més productives de la plana (57).

Sobre el cas dels censataris la llei deia clarament que la responsabilitat tributària era del qui detentava el domini útil i que, fins i tot, no calia que constés als "amillaramientos" el nom dels propietaris eminents. Tanmateix, quan les terres a cens eren petites extensions hi constava qui era el propietari (Sant Vicenç, maig 1862; Fallejà, juny 1862, etc.). Així doncs, en la documentació fiscal del XIX el censatari es feia càrrec de tota la tributació, malgrat que, a vegades, en els "amillaramientos" buidats hi hem trobat també el nom del propietari, tot i que la llei autoritzava que el domini directe no hi consti (58).

En els arrendaments el pagament de la contribució territorial se solia resoldre a partir de pactes privats entre ambdues parts, però en els documents fiscals únicament consta com a contribuent l'arrendador. Per saber si existia un repartiment desigual de la càrrega tributària o simplement qui se'n feia càrrec hem de recórrer a

la documentació notarial o privada, com es fa en el capítol nou dedicat a les relacions d'explotació.

En les parceries la contribució territorial es distribuïa a parts proporcionals entre el propietari i l'explotador. Analitzant la legislació fiscal hem comprovat que únicament la parceria (o la rabassa) pot ser estudiada amb detall, sempre que la documentació fiscal estigui ben confegida, ja que és l'únic contracte en què en la documentació fiscal s'ha d'expressar desglossadament el líquid imposable corresponent a ambdues parts. Per tant, només podrem estudiar l'ocultació fiscal que s'amaga darrera les parceries i únicament quan aquestes estiguin reflectides en els "amillaraments". La manca de claredat en les relacions jurídiques entorn de l'explotació de la terra o bé el fet que els documents fiscals no recollin les parceries, beneficia al propietari i grava al parcer més del permés per la llei. Una publicació de l'època "Ressenya en defensa de las vinyas a rabassa morta y modo práctic d'amillararlas", llibret anònim editat a Barcelona al 1861 (59), ens ajudarà a analitzar aquest problema bastant sistemàticament. La primera part fa una breu història de l'expansió de la rabassa morta a Catalunya i acaba defensant la perpetuïtat d'aquest contracte davant la possibilitat d'aprovació del Codi Civil que preveïa una durada de 60 anys. L'autor del llibre posa de relleu la importància de les rabasses i dels contractes a parts de fruits, que serveixen per repartir el domini de la terra i per mantenir fiscalment l'estat "La Hisenda pública experimentaria un notable déficit en sos ingresos, y la reducció del círcul dels contribuent, atés lo gran número de ells que deixarian de pertanyer á esta classe, hauria necessàriament de ser gravosa a las otras provincias" (60). Tanmateix, d'aquest llibret, el que volem ressaltar són les observacions, que es troben a la segona part, sobre situacions en què la contribució s'ha de pagar entre dos subjectes tributaris i particularment la rabassa, la parceria o censos

a parts de fruits, segons la terminologia de l'època.

A partir de casos concrets observats en els amillaraments de mitjan segle XIX i d'aquest conjunt d'observacions que ens forneix l'autor de la Ressenya podem analitzar un altre tipus d'ocultació fiscal: la derivada d'un repartiment incorrecte de la càrrega tributària en la parceria. Segons la ressenya, malgrat les R.O i circulars molt clares i explícites, "solament dos o o tres pobles de la provincia las hajan exactament cumplimentades". La responsabilitat no sembla de l'Administració "puix sabem ha oit y resolt conforme a aquellas si alguna reclamació o consulta li ha sigut dirigida". L'anònim autor continua denunciant que "lo egoisme ó lo temor, ó la ignorancia per part dels Ajuntaments y Juntas Pericials son la causa de son incompliment" (61). En l'esmentat llibret es dibuixen dues tipologies d'ocultació fiscal dels contractes a parts de fruits: carregar tot el pes tributari al parcer o repartir el líquid imposable entre parcer i propietari incorrectament, perjudicant al parcer.

El primer cas l'hem observat en alguns "amillaraments" que expressen les relacions jurídiques d'explotació de la terra de manera tan deficitària que la manca de transparència impossibilita la seva anàlisi: el documents de Santa Coloma de Cervelló o Castelldefels en són una mostra. Hi consten les parceries però no s'indica la participació dels fruits ni del líquid imposable. A aquests pobles el parcer és el responsable de tota la contribució. El líquid imposable que li correspon és més baix que el que marca la cartilla per unitat de superfície i els propietaris no consten com a contribuents tal com indicava la llei (62). Per exemple, a Santa Coloma-1863, el contribuent núm.44, parcer, té un líquid imposable de 190 rals per 2 muj. de vinya de 2ª i 3ª, enlloc dels 217 que li corresponen segons el tipus de la cartilla. Potser els grans propietaris "consentien" aquest "rebaixa"

per tal de no pagar ells en concepte de parceria la part que els corresponia. Fos com fos hem comprovat que els petits propietaris pagaven segons la cartilla i ,en canvi ,els parcers un xic per sota . A Castelldefels-1861 la situació és semblant ,però amb l'agreujant que els parcers assumien tot el líquid imposable de les terres conreades sense rebaixa.

Un exemple del segon cas ens el dóna Gavà-1861, on una part de la contribució era assumida pel propietari ,però era molt inferior a la que li corresponia segons llei i pactes. Aquí també els petits propietaris pagaven segons la cartilla. Altres exemples els hem localitzat el Papiol-1863, Molins de Rei-1863, Pallejà-1862 i Sant Vicenç dels Horts-1862 , on els "amillaraments" indiquen les parts de la parceria. El document de supervisió de l'"amillarament" del Papiol-1863 signat per l'Inspector M. Jaumeandreu i adreçat a l' Administrador (11 de maig de 1865) ho posa en evidència "Obsérvese en la distribución del imponible entre el propietario y el colono que no se ha cumplido o mejor otro se ha interpretado equivocadamente lo dispuesto sobre el particular ,pues siendo la mitad,tercio o quinto la parte de frutos que percibe el propietario ,en igual proporción se señala a éste la cantidad que ha de satisfacer, de manera que contribuye con menos cantidad que la que le corresponde infiriéndose grave perjuicio al colono " (Vegeu Annexos d'aquest capítol). Aquest error "involuntari" en el repartiment del líquid imposable és únicament constatable quan l'"amillaramiento" expressa les relacions a parts de fruits en què està estipulada la parceria. A aquest conjunt de pobles el repartiment incorrecte dels líquids imposables de rústica entre parcer i propietari actua com l'ocultació fiscal en contra dels parcers i a favor dels grans propietaris . Per tant donem plenament la raó a l'autor anònim de la **Ressenya** quan diu que el líquid imposable que s'havia de que repartir entre dos subjectes tributaris es repartia malament a quasi

tots els pobles de la província.

Així doncs, en aquests pobles, on la parceria era encara important a mitjan segle XIX i hauria d'haver estat ben reflectida als "amillaraments", la manca de transparència de les relacions propietari-parcer encobria una sobrecàrrega fiscal al parcer que sovint assumia, tot sol, el pes de la contribució territorial com si es tractés d'un censatari. És evident que aquestes "errades" en el líquid imposable de rústica dels parcers eren fruit d'una complicitat conscient de l'Ajuntament i la Junta Pericial a favor dels grans propietaris de cada poble, connivència que ja denunciaven els coetanis.

Fel que fa als pobles on el silenci sobre les relacions contractuals és absolut existeixen dues explicacions possibles :o bé hi ha negligència en l'elaboració de la documentació fiscal i no es recullen les parceries ,o bé es tracta d'un poble en que les parceries eren una relació d'explotació residual sense importància. Sabem ,per exemple, que a les terres de muntanya de Viladecans hi havia parceries i ,en canvi, l'amillarament no en recull cap .La situació era semblant a altres pobles com Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan, Sant Boi i Cornellà. Però ,a mitjan segle XIX, a algunes àrees de la zona estudiada l'arrendament era una relació d'explotació de la terra generalitzada, sobretot al Prat i a l'Hospitalet.

3- Mecanismes de defensa de la propietat veïna. Totes les formes d'ocultació fiscal analitzades fins ací protegien, directament o indirecta, uns interessos socials a vegades difícilment delimitables, ja que el procediment de declaració jurada afavoria globalment l'ocultació quantitativa i qualitativa. Ara bé, podia ocultar més aquell que tenia més per declarar i per aquesta senzilla raó el frau fiscal era, de bell antuvi, més important en la mitjana i gran propietat que en la petita o en la tributació del propietari enfront de la tributació corresponent al parcer. Tanmateix, en una zona com la del

Baix Llobregat on la propietat mitjana veïna era important i on la gran propietat era majoritàriament barcelonina hem detectat la presència de mecanismes de defensa col·lectius enfront de la gran propietat forania.

Aquests mecanismes eren, fins a cert punt, bastant lògics ja que el percentatge que gravava la riquesa dels forasters era més baix que el s'havia d'aplicar a la propietat veïna. Els forasters no pagaven cap recàrrec per les despeses municipals i pagaven menys pel recàrrec provincial que els veïns. A vegades en un "amillament" la diferència en el percentatge de gravació entre la riquesa veïna i la riquesa forastera era de diverses unitats i això deuria provocar la indignació dels veïns. A més hem de tenir present que molts d'aquests forasters vivien temporades llargues als pobles, però si no hi residien tres mesos seguits no estaven obligats a pagar consums, amb la qual cosa sembla evident que els veïns vivien la situació com un veritable greuge tributari. A alguns pobles, en buidar llistes de contribuents, hem observat que existeixen dues categories de forasters "los forasteros con casa abierta" als quals, a vegades, s'hi afegia "considerados vecinos" i els que s'anomenen simplement "forasteros". A mesura que avançavem en el coneixement de la documentació fiscal, vam comprovar que aquesta diferència corresponia al fet que els primers eren considerats a efectes fiscals com a veïns i els segons, que eren els estrictament forasters, gaudien d'un percentatge de gravació més baix.

Aquests elements ajuden a entendre situacions com les de Sant Boi que de tenir, al 1850, una riquesa imposable forastera de 387044 rals i una riquesa veïna de 212956 rals passarà a tenir, de sobte, al 1861, una riquesa forastera de 18390 rals i una riquesa veïna de 567515 rals: com s'explica aquest fet? D'una manera molt senzilla. Els membres de la Junta Pericial i de l'Ajuntament acordaren d'aplicar el mateix percentatge de gravació a quasi tota la riquesa imposable, sigui veïna o forastera, i el mecanisme fou considerar la riquesa de molts

forasters com a majoritàriament veïna .

Al 1847 a Sant Feliu hem localitzat un doble càlcul de la contribució territorial, per tal d'elaborar el que encara es denomina padró i ben aviat rebria el nom d'"amillaramento". Aquest doble càlcul indica clarament que era la propietat mitjana del poble, la que controlava l'Ajuntament i la Junta Pericial i que era la beneficiària d'una ocultació que consistia a inflar els líquids imposables dels grans propietaris barcelonins i a disminuir els propis .

Quadre 6.9.

Sant Feliu = Liquid imposable de rústica, 1847 (doble càlcul).

FORASTERS	juny	desembre
Antoni Font del Sol	1277	2240
Marquesa de Gironella	722	1294
Feliu Gelabert	2335	4154
Erasme Gene	4762	8275
Domingo Lupresti	4303	7327
Marquesa Dussai	6190	10551
Josefa Falguera	9433	15651
VEINS		
Magdalena Albareda	3092	2749
Jaume Carcereny	2128	1892
Ramon Marqués	1040	927
Josep Ricart	3215	2867
Ramon Rivas	7984	7127
Jaume Tristany	3568	3200

Els dos documents corresponents a juny i a desembre no estan signats, però el padró definitiu corresponent al 1847 recull les dades del desembre i està signat per tots els contribuents ressenyats en la

l·lista de veïns excepte Magdalena Albareda. L'augment global del líquid imposable de rústica es fa pagar als grans contribuents foranis, sobretot barcelonins, mentre els propietaris mitjos veïns en surten afavorits. Els noms d'aquets veïns són els que trobem a la Junta Pericial d'aquells anys i a l'Ajuntament, excepte, obviament, el de Magdalena Albareda.

L'any següent, igual que succeïx a nombrosos pobles en els anys de redacció del esborranys dels amillaraments, les protestes dels grans propietaris es feren sentir i l'Administració manà rectificar el padró de riquesa. D'un valor global al 1847 de 166078 rals, de la qual 87772 corresponia a la rústica i 78306 a la urbana, es passà, al 1850, després d'algunes rectificacions indicades per l'Administració, a un valor global de 238839 (123055 rústica i 115784 urbana). La urbana, en el termini de tres anys, s'havia vist forçada a augmentar més que la rústica i l'explicació rau en el fet que la riquesa urbana ocultava més d'origen. L'increment més elevat d'urbana repercuteix en un ampli sector de santfeliuencs (uns 186) que l'únic bé que posseïen era una casa i que hom pot considerar un sector pobre. Es tractava d'un tipus d'ocultació que afavoria la propietat mitjana de rústica i que, proporcionalment, gravava més als sectors més pobres del poble.

Al padró de riquesa de la Quadra Burgesa de Viladecans el desequilibri del percentatge entre veïns i forasters era on assolia les cotes més elevades. Al 1847 per tal d'obtenir el cupo municipal i carregant el 12% al líquid imposable dels forasters, que és el que indicava aquell any la llei, s'havia de gravar amb un 220% la riquesa veïna. Als annexos del final del capítol fem un extracte de les queixes que es produeixen per aquest motiu.

La valoració de la fiabilitat d'aquest tipus de documentació, després de tots els casos concrets que acabem d'analitzar, ens resulta contradictòria. D'una banda, ofereix aspectes positius, sempre que

s'aprofundeixi en la seva anàlisi i es puguin esbrinar, gràcies a l'orientació concreta que pren l'ocultació fiscal, qüestions com quina articulació de poder es donava entre la propietat veïna i la gran propietat forastera i quin era el grup social hegemònic dins de la comunitat local. En l'aspecte negatiu cal no oblidar que l'ocultació fiscal era molt important al Baix Llobregat, i si bé la quantitativa era en termes absoluts molt més feble que a altres zones de l'Estat espanyol la qualitativa era molt important i difícil de mesurar. Unicament interposant una distància crítica, fruit de la reflexió i anàlisi sobre la mateixa documentació fiscal emprada en la recerca, ja que la tipologia de l'ocultació varia d'una zona a l'altra així com la intensitat del frau, podrem utilitzar la documentació fiscal de mitjan segle XIX i començaments del XX per reconstruir el passat agrari baixllobregatí.

6.2.L'estructura de la propietat i de l'explotació.

En la primera part d'aquest capítol, i també en el capítol 2, hem indicat que els documents fiscals emprats de mitjan segle XIX ofereixen nivells d'informació diferents. D'un ampli grup de municipis sobre els quals tenim coneixement parcial de les seves relacions d'explotació, ja que les parceries o/i rabasses i, a vegades, les petites emfiteusis hi són explicitades, podem estudiar desglossadament l'estructura de la propietat i l'estructura de l'explotació. Aquests municipis són: Molins de Rei, el Papiol, Pallejà, Sant Vicenç dels Horts i, parcialment, Sant Coloma de Cervelló, Gavà i Castelldefels. Però a la resta de municipis no hi cap indicació de relacions d'explotació. Aquesta dualitat documental d'origen ens ha permès de reconstruir tres estructures:

a) l'estructura de la propietat i de l'explotació, que

reconstruïm pels tretze municipis a partir de les llistes de contribuents, indistintament de la seva categoria jurídica. Així podem treballar amb informació homogènia tot i que això comporti una confusió d'origen entre propietat i explotació, ja que en les llistes de contribuents hi consten tant els uns com els altres, a vegades explícitament i a vegades encobertament. Aquesta és l'explicació que justifica el títol d'aquest apartat.

b) l'estructura de la propietat que solament podem reconstruir en els pobles on podem distingir entre explotador o parcer i propietari, és a dir, bastant correctament per a Molins de Rei, el Papiol, Pallejà i Sant Vicenç dels Horts i fragmentàriament per a Santa Coloma de Cervelló, Gavà i Castelldefels. A efectes fiscals el domini útil dels grans emfiteutes és tractat com a veritable propietat, cosa que no succeeix sempre quan es tracta de petits emfiteutes. Aquests són responsables de tota la tributació, tal com marca la llei, però, sovint al costat del domini útil i consta el directe.

c) l'estructura de l'explotació solament la podem recompondre fragmentàriament als pobles on els amillaraments reflecteixen les relacions jurídiques (parceries i censos) entorn de l'explotació de la terra i que, òbviament, són els mateixos que els de l'apartat b. No tenim presents els arrendaments i el treball a jornal ja que l'estudi d'aquestes fórmules contractuals exigeixen el buidatge de documentació notarial o privada, feina que hem realitzat en el capítol nou dedicat als sistemes de tinença de la terra i a les relacions d'explotació.

Fets aquets aclariments previs passem ara a analitzar l'estructura de la propietat i de l'explotació de l'àrea estudiada.

6.2.1. Anàlisi global.

A mitjan segle XIX, pel conjunt del Baix Llobregat, podem afirmar que el pes de la petita i la mitjana propietat era important ja

que les propietats-explotacions inferiors a deu hectàrees representaven un 91,53% del total i controlaven un 36,34% de la terra (63).

Quadre 6.10.

Estructura de la propietat, Baix Llobregat (1861-1864). Resum global.

	%Ext.hect.	%Nº pro.	%líq.imp.rúst.	%líq.imp.total
0-2.99 hect.	19.12	76.25	17.98	21.11
3-9.99 hect.	17.22	15.28	20.54	20.01
>10 hect.	63.66	8.47	61.46	50.86

	100	100	100	91,98

Aquest quadre resumeix les dades globals en percentatges. De la riquesa imposable total n'hem exclòs un 8,02% corresponent als propietaris d'urbana, és per això que el total no és igual a cent. Globalment a la petita i mitjana propietat el percentatge conjunt de la riquesa imposable de rústica (38,52%) era superior al de terra controlada (36,34%). En aquests dos grups de propietaris-explotadors l'ocultació de riquesa rústica era menor que en la gran propietat i per això era més elevat el percentatge de riquesa rústica que el de terres controlades. Aquest fet s'observa clarament al grup de la mitjana propietat, però a la petita propietat no succeix així possiblement a causa dels escassos rendiments de moltes petites explotacions de secà. El percentatge global de riquesa total d'ambdós grups, ens situa davant de l'evidència que la riquesa urbana gravava més els petits i mitjans propietaris que els grans, així com també la riquesa pecuària, que era pagada majoritàriament per aquests grups. Els quadres següents (6.11 i 6.12) especifiquen en termes absoluts i en percentatges els mateixos càlculs. El fet que els tres grups de petita ,mitjana i gran propietat-explotació es donin desglossats ajuda a fer-ne una anàlisi més detallada.

Quadre 6.11.

Explotacions-propietat i sòl cultivat, Baix Llobregat, 1861-1864.

Grups	Ext. Hect.	%tot.	%A.	N.exp.	%tot.	% A.
0-0,99 H.	720.67	5.12	5.12	1290	40.91	40.91
1-1,99 H.	1085.85	7.71	12.83	753	23.89	64.8
2-2,99 H.	884.78	6.29	19.12	361	11.45	76.25

3-4,99 H.	1077.73	7.66	26.78	282	8.94	85.19
5-9,99 H.	1346.31	9.56	36.34	200	6.34	91.53

10-19,99 H.	1919.35	13.64	49.98	136	4.31	95.84
20-49,99 H.	2741.21	19.48	69.46	90	2.86	98.70
> 50 H.	4297.34	30.54	100	41	1.3	100

TOTALS	14073.24	100	100	3153	100	100

L'anàlisi d'aquest quadre ens permet observar com dins el grup dels petits propietaris és justament el grup dels més petits propietaris el més important ,amb 1290 propietats-explotacions (40,91%) i únicament amb un control de 720,67 hec.(5,12%). Al grup següent, de 1-1,99ha., 753 propietaris (23,89%) controlen el 7,71 ha.(1085,85) ,els percentatges tendeixen a minvar la distància, que encara disminueix més en el grup següent: un 11,45 % (361) de propietats-explotacions controlen un 6,29 % (884,78) de la terra.

Al primer grup de la mitjana propietat, de 3-4,99 ha., el percentatge del nombre d'explotacions és un xic superior al de terres controlades: 8,94 % (282) explotacions representen un 7,66 % (1077,73) hectàrees. Però, en el grup següent s'inverteix la relació i és més elevat el percentatge de terres controlades, 9,56% (1346,31 ha.), que el d'explotacions, 6,34% (200). A partir d'aquest grup el percentatge

de terres controlades serà superior al d'explotacions.

La gran propietat, al contrari del que aparentment hom pogués pensar d'una àrea molt propera a Barcelona, té també molta importància. Un 63,66 % del sòl dels tretze pobles està en mans d'un 8,47 % dels propietaris. Si concretem l'anàlisi ordenant-ho de menor a major dins els tres grups de propietats-explotacions que componen la gran propietat, observarem com, a mesura que disminueix el percentatge d'explotacions, augmenta el de terra controlada: així, pel grup 10-19,99 ha. a un 4,31% d'explotacions li correspon un 13,64 % de terra, pel grup 20-49,99 ha. a un 2,86 % d'explotacions li correspon un 19,48 % de la terra i, finalment, al grup de més de 50 ha. a un 1.3 % d'explotacions li correspon un 30,54 %.

Així doncs, la gran propietat tenia un pes important en l'estructura de la propietat agrícola de la comarca tot i que, en conjunt, el seu percentatge fos d'un 8,47 %, però el terres controlades era d'un 63,66%. Aquesta gran propietat era majoritàriament barcelonina, sobretot a les zones més properes a la gran ciutat. En canvi, la petita propietat i la propietat mitjana eren majoritàriament veïnes.

Quadre 6.12.

Riquesa imposable, Baix Llobregat 1861-1864. Resum global.

Grups	L.Imp.Rust.	%tot.	%A.	L.Imp.tot.	%tot.	%A.	
0-0,99 H.	157484		5.23	5.23	338711	8.06	8.06
1-1,99 H.	198049		6.59	11.82	285345	6.79	14.85
2-2,99 H.	184731		6.16	17.98	263073	6.26	21.11

3-4,99 H.	249250		8.29	26.27	357995	8.52	29.63
5-9,99 H.	368913		12.27	38.54	482471	11.49	41.12

10-19,99 H.	605186		20.13	58.67	703834	16.76	57.88

20-49,99 H.	743834	24.73	83.4	872421	20.81	78.69
> 50 H.	499380	16.6	100	557192	13.29	91.98

URBANA				337062	8.02	100
--------	--	--	--	--------	------	-----

TOTALS	3006827	100	100	4198104	100	100
--------	---------	-----	-----	---------	-----	-----

En el grup de la gran propietat la riquesa imposable total era percentualment molt inferior a la riquesa de rústica : un 50,86% de riquesa total enfront d'un 61,46 % de la rústica. En la propietat mitjana el líquid imposable total del grup és lleugerament inferior al de rústica (0,53). En canvi, en el grup de la petita propietat és sensiblement superior: un 21,11 % de líquid imposable total enfront d'un 17,98 de rústica. Aquest fet ens ratifica la sobrecàrrega d'urbana i pecuària als grups de la mitjana i petita propietat, que es donava més intensivament en el grup dels més petits propietaris i més lleument en la mitjana propietat.

Si analitzem un per un els grups de propietats-explotacions comprovarem que fins al grup quart (3-4,99ha.) el percentatge de líquid imposable total no supera al de rústica, cosa que indica que en els tres grups de petits propietaris s'exerceix una forta pressió tributària d'urbana i, dins d'aquesta petita propietat, és la molt petita propietat on la diferència a favor del líquid imposable total és més elevat (2,83). En fer l'anàlisi per àrees observarem com, dins el conjunt del Baix Llobregat ,era la riba esquerra la que sofria més intensament aquesta situació, fet lògic si tenim present tant l'existència d'un procés d'urbanització més avançat com la major importància que en la zona tenia la petita propietat. La riba esquerra tenia un volum de riquesa exclusivament d'urbana molt superior a les altres zones (14,92%) i aquest fet responia a un major desenvolupament econòmic, tret que en analitzar l'estructura sòcio-professional de la

població baixllobregatina de l'any 1860 ja havíem posat de relleu i que també podrem constatar a través de les rendes mitjanes (aparata 7.1.1).

Als apèndixs hem adjuntat els quadres globals per àrees i per municipi sobre l'estructura de la propietat i de l'explotació, tan els referents a les explotacions i sòl cultivat com els que resumeixen la riquesa imposable per grups d'explotacions, i que ens han servit per elaborar la major part dels quadres-resum que hem incorporat en aquest capítol. L'observació i comparació dels quadres d'àrees pels conceptes analitzats globalment, ens permetrà fer-nos una idea més concreta del pes de la petita ,mitjana i gran explotació i copsar les diferències territorials.

6.2.2.Comparació per àrees: riba esquerra i riba dreta i delta.

L'anàlisi per grups de les propietats-explotacions i la comparació per àrees ens permetrà avançar en el coneixement més aprofundit de l'estructura de la propietat agrària de la comarca.

a)petita propietat-explotació: el quadre global de la petita explotació ens indica que era a la riba esquerra on la petita explotació adquiria més importància, seguida de prop de la riba dreta quan a percentatge d'explotacions, a percentatge de sòl ocupat i al líquid imposable total. Curiosament al líquid imposable de rústica era més elevat a la riba dreta que a l'esquerra, possiblement a causa d'una millor ubicació agrícola de les petites propietats a la riba dreta i és probable que també a causa d'una menor protecció fiscal en comparació a l'altra riba.

Quadre 6.13.

Petita explotació (0-2.99 hect.), Baix Llobregat (1861-1864).

	%Ext.hect.	%No exp.	%liq.imp.rust.	%liq.imp.total
Riba esquerra	30.59	77.82	20.55	23.72

Riba dreta	24.63	77.4	20.98	23.26
Delta	12.4	73.88	13.33	15.98

En canvi, al delta les terres ocupades per la petita propietat representaven un percentatge del 12,4 %, un 18,19 % menys que a la riba esquerra i un 12,23 % que a la riba dreta. El percentatge de nombre d'explotacions, però, disminuïa menys, unes quatre unitats aproximadament, cosa que significa que al delta la petita propietat era menys important. Tanmateix, les distàncies entre els percentatges dels líquids imposables no són proporcionals: pels de rústica 7,22 amb la riba esquerra i 7,65 amb la riba dreta i pels totals 7,74 i 7,28 respectivament. Aquest fet és bastant sorprenent ja que a la riba esquerra les terres eren, en bona part, de regadiu i fóra lògic que no disminuís tant el percentatge de líquid imposable en relació al percentatge d'hectàrees. Hi veiem dues explicacions possibles: que la majoria de petites propietats d'ambdues ribes fossin terres de secà de muntanya, fonamentalment vinyes, i que a les dues ribes la petita i, sobretot, la mitjana propietat disposessin de mecanismes defensius davant la gran propietat forana.

Al delta una altra explicació possible seria que la presència de bosc i erms a les grans propietats feia sobrecarregar fiscalment per contrast la petita propietat. Però la desproporció era molt gran i una hipòtesi se'ns comença a imposar: de tota la zona estudiada la petita propietat dèltica era la més desprotegida fiscalment.

Entre la riba esquerra i la riba dreta s'observen trets diferencials, a ambdues àrees la petita explotació-propietat sobrepasa el 75% de les explotacions, assolint el màxim a la riba esquerra. Respecte a la terra controlada era superior el percentatge de la riba esquerra que el de la riba dreta: un 30,59% enfront d'un 24,63 %. Però quan al líquid imposable de rústica la riba dreta cotitza menys que l'esquerra. Com s'explica aquesta aparent contradicció?. Si a la riba

dreta la petita propietat ocupa un 5,96 % menys de terres que a la riba esquerra: com és que li correspon un líquid imposable de rústica un xic superior?. Pel que sembla a la riba esquerra bona part de les millors terres de regadiu estaven ocupades per la gran propietat. Per tant, la petita propietat estava integrada, sobretot, per vinyes i petites trossos de secà. Aquest fet per ell mateix no justifica la diferència, per què a la riba dreta molts petits propietaris també ho eren d'una petita parcel·la al secà i una bona part del regadiu estava integrat dins les grans propietats. A més a les dues ribes existien nombrosos horts familiars i les estructures de poder local fomentaven criteris de repartiment fiscal protectors de la petita i la mitjana propietat veïnes enfront de la gran propietat forastera, fenomen que possiblement es donava amb més intensitat a la riba esquerra. Així doncs, a mitjan segle XIX, tenint present que la petita propietat-explotació de la riba dreta estava més gravada proporcionalment que la de la riba esquerra, podem afirmar que els pobles dèltics estaven més sotmeses als interessos de la gran propietat barcelonina que els de les dues ribes.

Quadre 6.14.

Petita explotació (0-2,99 H.).Riba esquerra (1862-1864).

Grups	%Ext. Hect.	%N.exp.	%Liq.imp.rúst.	%Liq.imp.total
0-0,99 H.	9.36	44.23	6	10.09
1-1,99 H.	10.81	21.50	6.9	6.63
2-2,99 H.	10.42	12.09	7.65	7.10

La riba esquerra era la zona en què la petita explotació adquiria més importància percentual sobre el conjunt de terres explotades i sobre el total d'explotacions. Dins d'aquest grup de 0 a 2,99 h. la "molt petita explotació" -de 0 a 0,99hec.- era la més nombrosa, però, controlava menys hectàrees que els altres grups: un 44,23 % d'explotacions detentaven un 9,36 % d'hectàrees.

En relació al líquid imposable de rústica aquest començava a ser superior al total al segon grup (1-1,99 H.). La sobrecàrrega fiscal d'urbana i pecuària, que s'exercia sobre el grup de la petita explotació, es concentrava en la "molt petita explotació" ($0 > 0.99$ h.), grup en el qual la diferència entre el líquid imposable total i el líquid imposable de rústica era de 4,09 (64). Aquesta diferència tan elevada en el grup dels "molt petits propietaris" ens indica una diversitat estructural en les relacions d'explotació i de propietat de la terra entre la riba esquerra i les altres zones.

En resum, a la riba esquerra l'estructura econòmica era més complexe, per contrast amb la riba dreta i, sobretot, el delta més eminentment agrícoles. A la riba esquerra a més d'un intens procés d'urbanització i de l'existència de llocs de treball a la indústria i als serveis, hom pot parlar de l'aparició del treballador mixte agricultura-indústria i del treball complementari dins l'agricultura (petita propietat, parceria, arrendament i/o treball a jornal), com a fenomen derivat de la diversitat de les relacions d'explotació de la terra de la zona. En aquestes relacions de complementarietat econòmica hem de cercar la persistència dels petits horts familiars o d'una mujada de vinya, en propietat o a parceria, que ajuden a malviure als pagesos pobres. A la riba esquerra molts d'aquests petits propietaris-explotadors eren propietaris de la casa on vivien, almenys de manera més generalitzada que a les altres zones, i aquest fet explica en part la diferència a favor del líquid imposable total en el grup dels "molt petits propietaris" (65).

A la riba esquerra la interpretació de les dades de la "molt petita explotació" ens porta a defensar la hipòtesi que l'aparició del treballador mixt va donar-se durant la segona meitat del segle XIX. Mentre que a les altres àrees de la comarca aquest treballador mixt tardarà molt més a sorgir. En el benentès que, a més de treballadors

mixtos agricultura-indústria, molts dels petits explotadors-parcers o/i propietaris eren treballadors a jornal a les grans propietats de regadiu que ocupaven les millors terres de la plana de la vall baixa.

Al costat, però, d'aquests petits propietaris-explotadors del grup de la "molt petita explotació" els altres dos grups que integren la petita explotació participaven amb un percentatge més elevat del líquid imposable de rústica que del total, cosa que ratifica el pes de la sobrecàrrega al d'urbana i de pecuària en el grup de la "molt petita propietat" a la riba esquerra. Aquesta situació que no es repetirà ni a la riba dreta ni al delta, com veurem a continuació.

Quadre 6.15.

Petita explotació, Riba dreta (1861-1863).

Grups	%Ext. Hect.	%N.exp.	%Liq.imp.rúst.	%Liq.imp.total
0-0,99 H.	6.22	40.05	7	8.86
1-1,99 H.	10.40	25.74	7.5	7.63
2-2,99 H.	8.01	11.61	6.48	6.77

Tant a la riba dreta com al delta, el pes relatiu de la petita explotació recau en el primer grup - es dir en la "molt petita explotació" -, però amb menys intensitat que a la riba esquerra. Així, mentre a la riba esquerra el percentatge d'explotacions de 0-0,99 h. era de 44,23 %, a la riba dreta era de 40,05 %, i al delta de 39,16 %. I mentre que a la riba esquerra la diferència entre el líquid imposable de rústica i el líquid imposable total és de 4,09, a la dreta és de 1,86, i al delta d'1,59. El més interessant, però, és que als dos grups següents només a la riba esquerra la riquesa total era inferior a la rústica. Aquest fet no es donava ni al delta ni a la riba dreta. Això indica que en aquestes dues zones la sobrecàrrega d'urbana i pecuària es repartia també en els grups d'1-1,99 h. i de 2-2,99 h. Aquesta situació també ens pot mostrar una major riquesa dels "molt petits

explotadors-propietaris" a la riba esquerra, enfront d'una menor capacitat econòmica a les altres zones (66).

Globalment, com hom pot observar al quadre-resum 6.13 que la zona que percentualment cotitzava més líquid imposable total pel grup de la petita propietat (0-2,99 h.) era la riba esquerra, per tant a aquesta àrea la petita propietat tenia un major protagonisme socio-econòmic. Però també podem afirmar que a la riba dreta la presència de la petita propietat era també important, ja que els percentatges són molt similars.

Quadre 6.16.

Petita explotació, Delta (1861-1862).

Grups	%Ext. Hect.	%N.exp.	%Liq.imp.rust.	%Liq.imp.total
0-0,99 H.	3.1	39.16	3.23	4.82
1-1,99 H.	5.3	23.93	5.62	6.39
2-2,99 H.	4	10.79	4.48	4.77

En resum, podem afirmar que, a la riba esquerra, la petita propietat-explotació ocupava percentualment més terres (no en xifres absolutes, ja que en aquest cas es troba al darrer lloc: 969,72 h. riba dreta, 936.49 delta i 785.09 riba esquerra) i que tenia també els percentatges més elevats de nombre d'explotacions i de càrrega tributària total. En canvi, a la riba dreta, el percentatge del líquid imposable de rústica era més elevat que el de l'altre riba. Aquest fet pot explicar-se tant per l'existència d'una pressió tributària d'urbana més elevada a la riba esquerra -el que comporta un líquid imposable total més elevat-, com per l'existència d'una certa autoprotecció fiscal de la petita propietat rústica, per contrast amb les altres zones, fet versemblant a la riba esquerra on la petita propietat tenia un major protagonisme social (67). A la riba dreta la petita propietat també tenia força importància social, en canvi, a la zona dèltica, a mitjan segle XIX, s'hi dibuixava una petita propietat molt feble en

tots els conceptes.

b) mitjana explotació.

En relació a la mitjana explotació continua sent la riba esquerra la que compte amb un percentatge més elevat: un 16,11 %, enfront de la riba dreta i del delta on la mitjana explotació representa, respectivament un 15,% i un 14,61 %; aquí, però, les diferències no són tan elevades com en la petita propietat. En relació al percentatge d'hectàrees controlat per la mitjana explotació a cada àrea, l'ordre es manté. Vegem el quadre-resum :

Quadre 6.17.

Mitjana explotació, Baix Llobregat (1861-1864).

	%Ext.hect.	%No exp.	%líq.imp.rust.	%líq.imp.total
Riba esquerra	28.92	16.11	27.18	21.83
Riba dreta	21.41	15.3	22.75	23.99
Delta	11.1	14.61	12.73	14.25

Les columnes corresponents als líquids imposables indiquen que la propietat mitjana tenia un comportament diferent que la petita propietat. En la propietat mitjana era la riba dreta la que participava més en la càrrega tributària total, malgrat que en concepte de rústica la riba esquerra era la que més cotitzava : 4,43 més que la dreta i 14,45 més que el delta. Al contrari del que succeïa al primer grup, en la propietat mitjana la riba esquerra cotitzava menys percentualment al líquid imposable total que al de rústica. Això ens permet defensar que la propietat mitjana de la riba dreta i del delta reb una sobrecàrrega fiscal d'urbana i de pecuària. El fenomen que hem detectat per la "molt petita explotació" de la riba esquerra s'ha desplaçat , per la propietat mitjana, a les altres àrees. Cal tenir present, però, una altra possibilitat explicativa: el control de les Juntes Pericials

i Ajuntaments per part de propietaris mitjans de rústica, el que feia que es tendís a augmentar els altres conceptes tributaris.

Analitzarem conjuntament els tres quadres-resum que hem confeït per estudiar desglossadament la propietat mitjana :

Quadre 6.18.

Mitjana explotació, Riba esquerra (1862-1864).

Grups	%	Ext. Hect.	% N.exp.	% Líq.imp.rust.	% Líq.imp.total
3-4,99 H.		11.89	8.84	9.78	8.86
5-9,99 H.		17.03	7.27	17.4	12.97

Quadre 6.19.

Mitjana explotació, Riba dreta (1861-1863).

Grups	%	Ext. Hect.	% N.exp.	% Líq.imp.rust.	% Líq.imp.total
3-4,99 H.		10.23	9.36	10	10.31
5-9,99 H.		11.18	5.94	12.75	13.68

Quadre 6.20.

Mitjana explotació, Delta (1861-1862).

Grups	%	Ext. Hect.	% N.exp.	% Líq.imp.rust.	% Líq.imp.total
3-4,99 H.		4.9	8.61	5.62	6.54
5-9,99 H.		6.2	6.00	7.11	7.71

Unicament a la riba esquerra el percentatge del líquid imposable total era inferior al de rústica, a la riba dreta i al delta el líquid imposable total era en tots els casos més elevat que el de rústica. Per tant, podríem afirmar que el paper fiscal de cap de turc que a la riba esquerra juga la petita propietat i sobretot la "molt petita propietat", a la riba dreta i al delta el juga la propietat mitjana, però amb menys intensitat i mediatitzat per una agricultura menys productiva en la mesura que, a mitjan segle XIX, el regadiu encara no

s'havia estès a aquelles zones.

c) gran explotació

El delta era la zona on la gran explotació tenia més importància, tant en xifres absolutes com relatives: un 11.51 % de les explotacions majors de 10 h. controlaven el 76.5 % de les terres, per contrast amb 6.07 % i un 7.3 % d'explotacions de la riba esquerra i de la dreta que controlaven, respectivament, un 40.49 % i un 53.96 % de la terra. Sens dubte, doncs, era la zona dèltica on la gran propietat-explotació tenia una incidència més viva en l'organització de la vida política i de les relacions socials. Cal recordar que en aquesta zona la dissolució del règim senyorial fou lenta i difícil, i que era aquí on existia l'única propietat de més de 500 h., filla del vell domini senyorial de la Baronia de l'Eramprunyà engrandit, extensió ben insòlita per una zona tan propera a Barcelona. A més, també fou al delta on el procés desamortitzador tingué més incidència, sobretot en terres pratenques.

Quadre 6.21.

Gran explotació (>10 hect.). Baix Llobregat (1861-1864).

	%Ext.hect.	%No exp.	%líq.imp.rust.	%líq.imp.total
Riba esquerra	40.49	6.07	52.27	39.49
Riba dreta	53.96	7.3	56.27	47.8
Delta	76.5	11.51	73.94	67.66

Les dades corresponents als líquids imposables ens indiquen que a les dues ribes es donava una certa desproporció entre el líquid imposable total i el de rústica, atribuïble a un major pes de l'estructura urbana a la riba esquerra. Recordem els percentatges de riquesa exclusivament urbana amb què participen en la riquesa total les tres àrees: la riba esquerra amb un 14,92%, la riba dreta amb un 4.95 % i el delta amb un 2.11 %. La major importància de la riquesa

exclusivament d'urbana en ambdues ribes, però sobretot a la riba esquerra, ajuda, en part, a explicar la desproporció entre els líquids imposables de rústica i els totals.

Fins aquí hem fet comparacions amb xifres relatives, i és lògic ja que és dins el context concret de les terres de cada àrea que hem calculat els percentatges, però en el cas de la gran propietat val la pena que confrontem les xifres absolutes. A la riba esquerra, les terres ocupades per la gran propietat eren 1037,66 h. (un 40.49 %), a la dreta 2122,2 h. (un 53,96 %) i al delta 5798,03 h. (un 76.5 %). En els altres grups de propietaris-explotadors existien disfuncionalitats entre els valors relatius i els absoluts, però en la gran propietat no es donen i els uns ratifiquen els altres (68).

El grup de 10-19,99, a la riba esquerra, ocupa 556.25 h. i representa un 21.68 % de sòl agrícola, a la riba dreta ocupa 539.7 h. i està representat per un percentatge molt més baix (13.71 %), i al delta ocupa 823.4 h. i significa un 10.8 % de les terres. Així doncs, percentualment on té més importància aquest grup és a la riba esquerra, però quant a superfície ocupada és al delta, tot i que li correspon el percentatge menor. En nombre d'explotacions, però, l'ordre s'altera: a la riba esquerra n'hi ha 39 (4.36 %), a la dreta 40 (3.6 %) i al delta 57 (4.96%).

El grup de 20-49.99 h. té el percentatge més baix a la riba esquerra 16.29 % (417.92 h.), seguit del delta amb un 17.3 % (1309.63 h.). El percentatge més alt correspon a la riba dreta: un 25.76 % al qual pertoca 1013.66 h.. Així doncs, és a la riba dreta on el pes relatiu d'aquest grup de propietaris és més important, malgrat que en xifres absolutes el delta el sobrepassi en hectàrees ocupades. Quant al nombre d'explotacions, el delta és també la zona que té els absoluts més elevats: 42 explotacions (3.65 %). La riba dreta només en té 34 (3.06 %) i la riba esquerra 14 (1.56 %).

Si centrem la nostra atenció en les propietats superiors a 50 h. i en les xifres absolutes, la diferència entre l'estructura de la propietat dèltica i la de les dues ribes és encara més colpidora. Mentre que al delta existeixen 33 propietats superiors a 50 h. (2.9 %) a la riba dreta únicament n'hi ha 7 (0.64 %) i a la riba esquerra una (0.11 %). Però el més greu es que aquestes 33 grans propietats dèltiques controlen un 48,4 % de les terres (3665 h.) , percentatge molt més elevat, òbviament, que a les altres zones : 14.45 % a la riba dreta (568.85 h.) i un 2.47 % a la riba esquerra (63.49 h.) .

Els quadres desglossats per grups de propietaris ens ajudaran a fer-nos una visió més concreta de la presència de la gran propietat a les tres àrees:

Quadre 6.22.

Gran explotació, Ribes esquerra (1862-1864).

Grups	%	Ext. Hect.	% N.exp.	% Liq.imp.rust.	% Liq.imp.total
10-19,99 H.		21.68	4.36	26.65	18.89
20-49,99 H.		16.29	1.56	22.1	17.46
> 50 H.		2.47	0.11	3.52	3.14

Quadre 6.23.

Gran explotació, Ribes dreta (1861-1863).

Grups	%	Ext. Hect.	% N.exp.	% Liq.imp.rust.	% Liq.imp.total
10-19,99 H.		13.71	3.6	17.68	15.81
20-49,99 H.		25.76	3.06	28.59	23.66
> 50 H.		14.45	0.64	10	8.33

Quadre 6.24.

Gran explotació, Delta (1861-1862).

Grups	%	Ext. Hect.	% N.exp.	% Liq.imp.rust.	% Liq.imp.total
10-19,99 H.		10.8	4.96	15.79	14.91

20-49,99 H.	17.3	3.65	24.45	22.42
> 50 H.	48.4	2.9	33.67	30.28

Deixant de banda la riquesa total, que en incloure el líquid imposable d'urbana i el de pecuària dificulta un xic l'anàlisi de l'estructura agrària, podem concloure dient que la gran propietat té més importància a la zona dèltica tant pel total de terra que ocupa, com pel nombre d'explotacions i la riquesa rústica global que produeix. Però és a la riba esquerra on la productivitat de la gran propietat rústica és més elevada i, sobretot, a l'últim grup.

Com es pot observar en el quadre 6.25 el valor mitjà per hectàrea del producte líquid imposable de rústica, que reflecteix entre altres elements la productivitat, és molt més elevat a la riba esquerra. L'expansió del regadiu en aquesta zona, l'ocupació de les millors terres del pla per part de les grans propietats, l'existència de mecanismes de defensa de la propietat mitjana i de la propietat veïna enfront de la gran propietat i de la propietat forastera, a més, possiblement, d'una elaboració més correcta de la documentació fiscal ajuden a entendre que el valor mitjà augmenti a mesura que augmenten les dimensions de la propietat.

Quadre 6.25.

Líquid imposable / hec.-Gran propietat-explotació, (1861-1864) (69)			
	Riba esquerra	Riba dreta	Delta
10-19.99 h.	506.26	269.72	216.18
20-49.99 h.	557.38	232.14	210.42
>50 h.	593.74	144.45	103.54
Valor mig	532.20	218.19	143.68

A la riba dreta i al delta succeeix el contrari la gran propietat de més de 50 h. és la que ofereix un valor mitjà més baix, situació explicable en part per la presència de boscos i erms a les grans

propietats, element que ja havíem evidenciat en parlar de la categoria mitjana de les terres de la gran propietat al delta. Tant a la riba dreta com al delta, és en el primer grup de 10-19.99 h. on el valor mitjà per hectàrea és més alt. Al grup següent (20-49.99 h.) decreix el valor mitjà en les dues àrees i el mateix passa en el grup de més de 50 H.. Aquest comportament diferent de la gran propietat no és únicament atribuïble al més baix rendiment per unitat de superfície d'aquestes zones sinó també a factors socials, com és, per exemple, un major pes de la gran propietat en aquestes zones que afavoreix l'ocultació fiscal d'aquest grup de propietat, o a factors polítics com ara una articulació del poder local depenent de la gran propietat forania, elements que dificulten l'existència de mecanismes defensius de la petita i mitjana propietat.

6.2.3. Explotació mitjana i parcel·la mitjana.

L'anàlisi de l'explotació-propietat mitjana i de la parcel·la mitjana ens permetrà conèixer l'índex de subdivisió de les explotacions agrícoles i ens matisarà alguns aspectes referents a l'estructura de la propietat i de l'explotació de la terra a les diverses zones. Com hem fet en l'estudi de l'estructura de la propietat, l'anàlisi la farem globalment per a les tres àrees i deixarem pels apèndixs els quadres per pobles, per tal de fer més àgil aquestes reflexions que es recolzen sobre un gran embalum documental.

Quadre 6.26.

Explotació mitjana, parcel·la mitjana i índex de subdivisió. 1861-1864.

	Explotació mitjana	Parcel·la mitjana	Índex Subdivisió
Riba esquerra	2.87	0.72	4
Riba dreta	4.51	0.9	5

La fesomia del paisatge agrari explica, en part, aquestes notables diferències d'explotació mitjana. La riba esquerra zona agrícola que exigia una major inversió en força de treball era la que tenia l'explotació mitjana més baixa i una parcel·lació més intensa. Els conreus mixtos cereals-fruïters, les hortalisses o simplement els fruïters de la vall baixa, però més intensament desenvolupats a la riba esquerra gràcies al regadiu, exigien una atenció constant, com succeïa també als vinyars de secà que es trobaven als vessants de Collcerola. Contràriament al que hom pogués pensar l'agricultura intensiva es desenvolupat al Baix Llobregat durant aquests anys sense procés de concentració i amb el protagonisme d'unes petites explotacions familiars, que fixaven el pagès pobre a la terra i el convertien en treballador a jornal de les grans finques de regadiu preexistents. Algunes petites explotacions eren horts familiars -recordem el que hem dit del treballador mixt d'aquesta riba esquerra més industrialitzada-, però moltes d'aquestes petites explotacions eren vinyes de muntanya, com succeïa al Papiol, a Molins de Rei o a Sant Feliu de Llobregat. Resumint, la riba esquerra amb una explotació mitjana de 2,87 hec. i una parcel·la mitjana de 0,72 h. ens dóna una imatge de zona molt parcel·lada i amb explotacions poc concentrades.

La riba dreta, amb un índex de subdivisió igual al del delta, presentava una tipologia d'explotació-parcel·lació intermèdia entre aquest i la riba esquerra. Tenia una explotació mitjana de 4.51h. i una parcel·la mitjana de 0.9 h.. La presència d'horts familiars, de petites parcel·les de regadiu i, sobretot, de les petites explotacions de secà deixen sentir encara el seu pes en la parcel·lació mitjana.

El delta era el que oferia una tipologia d'explotació més semblant a la mitjana espanyola de mitjan segle XIX : 10,5 h. d'explotació mitjana amb una parcel·la mitjana que s'apropava a

l'exploració mitjana de la riba esquerra (2.1 h.) (70). El monocultiu cerealícolà de la plana dèltica, així com la persistència de grans propietats de muntanya, d'erms i boscos, expliquen, en part, les majors dimensions de l'exploració mitjana i de la parcel.la mitjana, tot i que l'índex de subdivisió fos el mateix que a la riba dreta.

Matisem, ara, dins cadascuna de les àrees:

a) riba esquerra.

Del conjunt de pobles de la riba esquerra, Cornellà era el poble que gaudia d'una explotació mitjana i d'una parcel.la mitjana més grans i tenia un índex de subdivisió dels més petits

Quadre 6.27.

Explotació mitjana, parcel.la mitjana i índex de subdivisió.

Riba esquerra, (1862-1864).

Pobles	Explotació mitjana	Parcel.la mitjana	Índex Subdivisió
Cornellà	3.24	0.87	3.7
Sant Joan	2.29	0.49	4.6
Sant Feliu	3.05	0.75	4.1
Molins de Rei	2.5	0.84	3
El Papiol	3.23	0.67	4.8

TOTALS	2.87	0.72	4

Tenint present que Cornellà era el terme que percentualment tenia més terres de regadiu hom pot defensar la hipòtesi que era el poble que tenia una estructura de l'exploració més racional i més concentrada. Aquests valors mitjans reflecteixen l'existència de grans propietats a les millors terres de regadiu com ara Can Mercader o bé les terres de Sebastià Anglí, però sobretot la presència de grans propietats barcelonines com la del Marquès de Castellvell, la de Federic de

Llinàs, la d'Antoni Larrad, la de Lluís Parrella, la de Baltasar de España, la de Ramon Estruch, la de Joan Güell, la de Josep Maragall, la de Josep Manso, la de Vicenç Rius Roca o la d'Antònia Via Puig. Quasi totes aquestes propietats sobrepassaven els 10.000 rals de líquid imposable de rústica i Can Mercader i la propietat Via Puig els 20.000 amb escreix (71). L'explotació mitjana dels dos últims grups d'explotacions existents a Cornellà era molt elevada, sobretot si tenim en compte que es tractava de terres de regadiu: 14,65 h. (grup 10-19.99 h.) i 30.28 (20-49.99). Les parcel·les mitjanes corresponents també ho eren: 1.51 i 1.37 respectivament. Si exceptuem el Papiol, on la presència de boscos feia créixer l'explotació mitjana en els grups de la gran explotació i on quasi no existien terres de regadiu, Cornellà era el poble que oferia un major nivell de concentració de riquesa rústica. Aquesta reflexió concorda amb l'anàlisi dels índexs de concentració que fem al capítol següent. Molins de Rei era el poble que tenia una estructura d'explotació de la terra més semblant a Cornellà quan a tipus de parcel·la (0.84 h.), però quan a explotació mitjana eren el Papiol (3.23 h.) -malgrat que aquest poble respon a una realitat agrícola diferent- i Sant Feliu (3.05 h.). L'explotació mitjana d'aquest darrer poble, que tenia el pla regat pel Canal de la Infanta, indica també una notable concentració de la riquesa agrícola (72).

Sant Joan tenia la parcel·lació de la terra més elevada, en cap grup d'explotacions la parcel·la mitjana assolía una hectàrea, cosa que no succeïa en cap altre poble de la riba esquerra ja que, almenys en el grup de les grans explotacions la parcel·la mitjana superava l'hectàrea (Vegeu quadres municipals als apèndixs). Al Papiol àdhuc superava les dues hectàrees (2.45 h grup 20-49.99) però la causa s'ha de cercar en les extensions de boscos i erms de les grans propietats, que, òbviament, ocupaven grans parcel·les, situació que era quasi

inexistent a Molins de Rei i als altres pobles de la riba esquerra(73).

Molins de Rei tenia l'índex de subdivisió més baix però com que l'explotació mitjana era petita (amb un 2.5 h. d'explotació mitjana únicament superava la de Sant Joan de 2.29 h.) la parcel.la mitjana resultant se situava un xic per sota de la de Cornellà. Molins de Rei i Cornellà eren els que tenien una estructura de l'explotació més concentrada, amb les parcel.las mitjanes més grans en les explotacions superiors a 10 h.. A més, també oferien les parcel.las més grans als grups de les petites explotacions: les 0.46 h. a Molins de Rei i 0.38 h. de Cornellà del primer grup d'explotacions (0-0,99 h.), que estaven per sobre de les parcel.las mitjanes corresponents als altres pobles.

El Papiol mereix un comentari a part: amb una explotació mitjana de 3.23 h. i una parcel.la mitjana superior només a la de Sant Joan tenia el major índex de subdivisió de la riba esquerra :4,8. Aquest fet s'explica en part pels elevats índexs de subdivisió dels primers grups d'explotacions, que corresponien a petites parcel.las de secà dedicades al conreu de la vinya. Al 1863, al Papiol, amb 487 hectàrees de vinya, que representaven un percentatge de 61.64 % del seu sòl agrícola, era el poble de la riba esquerra en què el conreu de la vinya estava més estès ,tant en termes absoluts com relatius (74)

b)riba dreta.

La riba dreta oferia una estructura de l'explotació diferent, tant la parcel.la mitjana com l'explotació mitjana tenien uns valors més elevats .

Quadre 6.28.

Explotació mitjana,parcel.la mitjana i índex de subdivisió.

Riba dreta, (1861-1863).

Pobles	Explotació mitjana	Parcel.la mitjana	Index Subdivisió
Pallejà	3.25	0.92	3.5

Sant Viceng	3.05	0.61	5
Santa Coloma	8.50	1.41	6
Sant Boi	3.26	0.68	4.8

TOTALS	4.51	0.9	5

De fet, si excloguéssim Santa Coloma de Cervelló, poble amb grans propietats concentrades al voltant d'unes quantes masies de muntanya, la fesomia de l'explotació agrícola seria bastant semblant a la riba esquerra. Tanmateix a la banda dreta del riu no s'arriba a nivells de parcel·lació tan elevats com a la riba esquerra: en cap cas l'explotació mitjana és inferior a tres hectàrees i la parcel·la mitjana sempre és superior a mitja hectàrea.

Els totals globals amaguen però realitats complexes, i si observem les dades desglossades per municipi comprovarem que era a Sant Boi on l'explotació i la parcel·lació mitjanes del primer grup d'explotacions atenyien els valors més baixos dels analitzats fins ara: 0.28 h. de parcel·la mitjana i 0.47 h. d'explotació mitjana valors que indiquen una extrema parcel·lació del sòl en el grup de la "molt petita propietat-explotació".

Els grups inferiors a 10 h. ofereixen tots un elevat nivell de parcel·lació, si exceptuem el cas de Santa Coloma, poble en què el tercer grup (2>2,99 h.), la parcel·la mitjana sobrepassa l'hectàrea. En canvi, als grups superiors a 10h., les parcel·les i les explotacions mitjanes són, en general, més amples que a la riba esquerra, sobretot als pobles de Fallejà i Santa Coloma(75). Sobresurt el cas de Fallejà que té la major parcel·la mitjana i la major explotació mitjana al grup de les explotacions superiors a 50h, 13.9 i 152.96 respectivament, fet que s'explica per la presència de boscos i erms a les grans propietats. Als altres pobles, un fet diferencial en relació a la riba esquerra és l'existència de grans explotacions superiors a 50 h. en tots ells ja

que a la riba esquerra només es donava a Molins de Rei -propietat de la família Roca, majoritàriament de regadiu-. Així doncs, globalment la riba dreta comptava amb un conjunt de grans explotacions superior en nombre i en extensió al de la riba esquerra i amb una mitjana de parcel·lació també més gran (76).

Finalment, a la riba dreta, gràcies a aquestes majors dimensions de les explotacions a tots els grups i malgrat la presència d'índexs de subdivisió més elevats que a l'altra banda del riu, les parcel·les mitjanes resultants eren, en general, més extenses, sobretot en els grups d'explotacions superiors a 10 h.. Cal no oblidar, però, que per aquestes dates a la riba dreta el regadiu no era encara una realitat i per tant, no podem afirmar que aquesta major concentració de terres en poques mans respongui a una explotació més racional de les terres i, en realitat, no corresponia a una major de concentració de la riquesa rústica.

el delta.

La parcel·lació i l'explotació mitjana de la zona dèltica ofereix especificitats pròpies que no es donen a les dues ribes de la vall baixa. A mitjan segle XIX la zona dèltica era l'àrea on les estructures d'explotació de la terra estaven més polaritzades. Per entendre aquesta situació caldrà que recordem els repartiments emfitèutics de les Marines dèltiques a inicis del segle XIX, que configuraren una bona àrea de molt petita explotació i que queda reflectida clarament en les petitíssimes parcel·les dels primers grups d'explotacions.

No són únicament factors socials vinculats al tipus de colonització dels ermots dèltics els que expliquen aquest extrem grau de parcel·lació, també la presència de nombroses vinyes a les terres muntanyoses del Garraf ajuden a entendre aquesta estructura de

l'exploració. A Viladecans, Gavà i Castelldefels, la parcel.la mitjana dels tres primers grups d'exploracions no arriba, en cap cas, a mitja hectàrea (vegeu apèndixs). Analitzem les dades del quadre següent:

Quadre 6.29.

Exploració mitjana, parcel.la mitjana i índex de subdivisió.

Delta (1861-1862)

Pobles	Exploració mitjana	Parcel.la mitjana	Índex Subdivisió
El Prat	27.12	6.06	4.5
Viladecans	3.49	0.68	5.1
Gavà	6.22	0.96	6.5
Castelldefels	5.26	0.72	7.3

TOTALS	10.5	2.1	5

Al Prat se'ns dibuixa una estructura de l'exploració molt diferent a la dels altres pobles : amb una parcel.la mitjana de 6.06 h. i una exploració mitjana de 27.12 h. és el poble que ofereix uns valors absoluts més elevats. Elements lligats a la tipologia de cultius com ara el predomini dels cereals, la presència d'ermots i l'absència de vinya ajuden a explicar les dimensions tant grans de l'exploració i la parcel.la mitjana. Però també hi trobem una explicació en l'estructura de la propietat que s'anà forjant a les terres reialenques del Prat des de mitjan segle XVII, que es convertiren en grans propietats barcelonines, una bona part de les quals, sobretot a la franja costanera, eren terres improductives i ermes, que es colonitzaren tot just a les acaballes del segle XIX o inicis del XX, i algunes no es reduïren mai a cultiu. En relació a les grans exploracions també el Prat té els valors absoluts més elevats del delta: 122.23 h. d'exploració mitjana al grup d'exploracions de més de 50 h. que amb un índex de subdivisió de 12 dona una parcel.la mitjana de 10.05 h.,

valors molt més elevats dels del poble que li va al darrera en ordre decreixent -Gavà amb 4.52 h. de parcel.la mitjana i 121.76 h d'exploració mitjana ,i amb un índex de subdivisió de 26-.

Els pobles dèltics ofereixen les mitjanes, els percentatges i els valors absoluts més elevats en els grups corresponents a les grans explotacions, únicament comparables als de Pallejà, poble de la riba dreta, però molt lluny dels valors de la riba esquerra. I al mateix temps són els que tenen una parcel.lació més intensa en els grups de les petites explotacions i les explotacions mitjanes més baixes en el grup d'explotacions-propietats mitjanes (3>4,99 h.). Podem, per tant, concloure la present reflexió sobre l'àrea dèltica ratificant la polarització de la qual parlàvem, pels dos extrems de l'estructura de l'explotació-propietat. Polarització que s'explica tant per elements relacionats amb la tipologia de cultius de la zona com en el tipus de colonització dèltica fonamentada en la petita emfiteusi, emprada majoritàriament a l'àrea de dominació senyorial del delta de ponent, o bé a causa de la precoç penetració de grans propietaris barcelonins en les terres de reialenc pratenques.

6.3.L'estructura de la propietat.

Només podem analitzar l'estructura de la propietat als pobles on podem diferenciar l'estructura de l'explotació de l'estructura de la propietat , és a dir, als pobles on el nivell d'informació ens permet separar les parcel.las explotades pels propietaris de les explotades per no-propietaris, bàsicament parcera, ja que la parceria era quasi l'única relació contractual que quedava reflectida en la documentació fiscal d'alguns pobles, a més d'algun cens o petita emfiteusi (77). Així doncs, els quadres corresponents a cadascuna de les àrees en què hem organitzat la nostra anàlisi estan elaborats a partir d'informació

dels pobles següents: Molins de Rei i el Papiol, per la riba esquerra, Pallejà, Sant Vicenç i Santa Coloma, per la riba dreta, i Gavà i Castelldefels, pel delta.

Hem seleccionat els quadres més globals, que sintetitzen la visió per àrees i grups de propietats (78). Hom pot consultar als apèndixs els quadres municipals. La similitud de l'estructura de la propietat-explotació amb l'estructura de la propietat estricta és la causa que omitim alguns aspectes analitzats en l'estructura de l'explotació, ja que molts comentaris resultarien repetitius. Molts dels trets que hem assenyalat en l'apartat anterior, com ara la polarització social i la concentració de la terra, s'accentuen en analitzar una estructura de distribució de la terra més propera a l'estructura de la propietat estricta.

6.3.1. Anàlisi global.

Les diferències entre l'estructura de la propietat estricta -inclou únicament set pobles- i l'estructura de la propietat-explotació -tretze pobles-, es poden observar comparant les dades dels dos quadres globals (6.30 i 6.10).

Quadre 6.30.

Estructura de la propietat al Baix Llobregat, Resum global, 1862-1864.

Grups	% Ext. Hect.	% N.pro.	% Líq.imp.rúst.	% Líq.imp.total
0-2.99 h.	13.29	73.45	20.23	21.68
3-9.99 h.	11.99	14.69	16.23	15.21
>10h.	74.72	11.86	63.64	53.62

En analitzar les terres en propietat estricta observem que, al grup dels grans propietaris, augmenta el nivell de concentració en el control de la terra, i també els percentatges del nombre de propietaris

i de la riquesa controlada

El comportament dels dos líquids imposables és quasi similiar al de les explotacions-propietats; l'única diferència rau en que, globalment, els percentatges són més elevats als grups dels grans propietaris i dels petits propietaris, i en canvi el grup de la mitjana propietat han decrescut. L'explicació s'ha de cercar en que una bona part dels parcera s'integraven al grup mig de propietaris-explotadors, quadre 6.10, gràcies a explotacions mixtes formades per parcel·les en propietat i parcel·les en parceria. Però en l'estructura de la propietat estricta, quadre 6.10, les terres donades a parceria, que per les seves petites dimensions ocupaven majoritàriament l'espai de la "molt petita propietat-explotació", passen a engrossir el grup de la gran propietat -rarament la mitjana-, al mateix temps que el petit tros en propietat reforça el grup 0>2,99. En conseqüència el grup que tendeix a disminuir en tots els conceptes és el de la mitjana propietat (3>9,99), però lògicament també tendeix a decreixer el petit. Moltes de les terres a parceria eren de segona i de tercera de secà, per tant és lògic que augmenti més el percentatge de terres controlades pels grans propietaris que no els percentatges dels líquids imposables.

No volem repetir comentaris que ja hem fet en reflexionar sobre l'estructura de la propietat-explotació i que, amb lleugeres matisacions són vàlids en les reflexions que es dedueixen dels dos quadres globals sobre l'estructura de la propietat (veure apèndixs). Les diferències en la distribució del pes de la càrrega d'urbana per grups i les diverses capacitats tributàries de rústica són els elements específics que cal tenir presents en analitzar-los.

a)petita propietat

Al delta, en relació al sòl ocupat, la petita propietat quasi no varia i si comparem el percentatge d'hectàrees amb el de les

explotacions-propietats. En canvi, els percentatges dels líquids imposables tenen un comportament contradictori, possiblement degut al estat deficitari dels documents dèltics.

Quadre 6.31.

Petita propietat - Baix Llobregat (0-2.99 h.), 1862-1864.

	% Ext. Hect.	% N.pro.	% Líq.imp.rust.	% Líq.imp.total
Riba esquerra	23.09	76.27	25.87	23.58
Riba dreta	8.5	65.53	14.37	17.24
Delta	12.77	75.46	21.77	24.64

A les dues ribes, la petita propietat ha disminuït quant a superfície controlada i en relació al nombre d'explotacions-propietats. Ara bé, mentre a la riba esquerra el percentatge de líquid imposable de rústica augmenta, a la riba dreta disminueix. Aquest fet sembla indicar, alhora, dues qüestions, que a la riba esquerra els petits pagesos comengaren a tenir accés a la propietat a mitjans dels segle XIX i que moltes petites explotacions eren parceries al secà, que en l'estructura de la propietat han passat a engrossir els grups superiors. Recordem que estem analitzant l'estructura de la propietat de la riba esquerra exclusivament amb dades de Molins de Rei i el Papiol, pobles on la parceria era molt important.

La disminució de la riquesa rústica a la riba dreta respon al desplaçament de la riquesa corresponen a les petites parceries del primer grup d'explotacions-propietats, ubicades en terres de secà i majoritàriament dedicades a vinya, cap al grup dels grans propietaris. Els càlculs d'aquesta riba s'acosten més a la realitat ja que treballem amb informació bastant exhaustiva de tres pobles (Pallejà, Sant Vicenç i Santa Coloma) sobre un conjunt de quatre, el que explica que els contrastos quantitativs siguin més grans.

El líquid imposable total es manté a la riba esquerra; en

canvi, a la dreta disminueix. L'explicació està possiblement en el pes que la tributació per urbana tenia en el grup de petits propietaris-explotadors de la riba esquerra. En l'estructura de la propietat els parcers que tenien, sovint, una casa en propietat han passat a engrossir els valors absoluts i relatius dels grups superiors, majoritàriament, de la gran propietat (79).

b) mitjana propietat

Els canvis més notables es donen a les dues ribes. A la riba esquerra els percentatges d'hectàrees ocupades i del nombre d'explotacions es mantenen, però les alteracions dels líquids imposables són importants.

A la riba dreta s'observa una disminució en tots els conceptes, tant en sòl controlat, com en nombre de propietats, com en la riquesa per la qual el grup tributa. En aquesta riba possiblement el fet de treballar amb més informació -tres pobles sobre quatre- i amb documentació més correcta, sobretot en relació als documents dèltics de Gavà i Castelldefels, provoca un contrast més gran quant a càlculs matemàtics.

Quadre 6.32.

Mitjana propietat = Baix Llobregat (3-9.99 h.), 1862-1864.

	% Ext. Hect.	% N.pro.	% Liq.imp.rust.	% Liq.imp.total
Riba esquerra	20.77	16.55	20.72	14.27
Riba dreta	7.78	14.08	11.03	12.22
Delta	11.46	14.2	18.28	19.92

Al delta els percentatges de riquesa imposable tendeixen a augmentar, però ja hem advertit la mala confecció dels documents de Gavà i Castelldefels i, per tant, aquests percentatges no són significatius (80).

c) gran propietat

Les xifres del quadre 6.33 ens reforcen la hipòtesi que apuntavem: les parceries de les dues ribes engrosseixen els percentatges de sòl controlat i de la riquesa de la gran propietat.

Quadre 6.33.

Gran Propietat - Baix Llobregat (> 10h.), 1862-1864.

	% Ext. Hect.	% N.pro.	% Líq.imp.rúst.	% Líq.imp.total
Riba esquerra	56.14	7.18	53.41	40.64
Riba dreta	83.72	20.86	74.6	65.67
Delta	75.77	10.34	59.95	55.44

A la riba esquerra puja notablement el percentatge de sòl controlat, en relació al quadre homogeni elaborat per les explotacions-propietats (de 40.49 % passa a 56.14%), augmenta en un punt el percentatge de nombre de propietats i també augmenten en la mateixa proporció, els dos líquids imposables. Aquest augment tan elevat de la terra controlada i tan baix de la riquesa rústica respon a que les terres donades a parceria eren les més dolentes i estan incorporades en aquest grup de la gran propietat.

A la riba dreta el contrast entre el quadre de propietats-explotacions i el de propietats estrictes és molt més agut. En realitat és l'àrea on podem distingir més acuradament entre propietats i explotacions, perquè únicament ens manca informació sobre la propietat estricta de Sant Boi. Per tant és en aquesta zona on l'estructura de la propietat s'acosta més a la realitat gràcies a una millor i més àmplia informació. La diferència entre el percentatge de terra controlada i la riquesa imposable de rústica ofereix un saldo positiu, en part per que el regadiu no està tan estès com a la riba esquerra. A més augmenta espectacularment el percentatge d'hectàrees controlades (d'un 53.96 % en el grup de les grans explotacions-propietats i un 83.72 % en el grup de

les propietats estrictes). Per tant, si en lloc d'analitzar el control de la terra a partir dels quadres d'explotacions-propietats ho féssim a partir d'un coneixement més profund de l'estructura de la propietat, la concentració de la terra en poques mans seria una realitat molt més punyent.

L'únic poble de la riba dreta que queda exclòs del quadre de la propietat estricta és molt important territorialment. Però possiblement era a Sant Boi on la parceria tenia menys importància, tot i que a les terres de muntanya encara es practicava. Les terres planes de vora el riu eren explotades, des d'antic, en arrendament i els al.luvions dèltics, molt productius, també. Els grans propietaris d'aquestes zones cedien terres en arrendament i ells mateixos consten com a responsables de la tributació de rústica (81).

En l'àrea integrada per Sant Boi, Cornellà i el Prat molts dels noms de grans propietaris es repeteixen en més d'un municipi. Els Sabadell, els Larrad, els Sostres, i molts altres, tenen terres a dos o tres d'aquests municipis (82). Si suméssim totes les terres que té cadascun dels grans propietaris a diversos municipis, la concentració de la terra s'elevaria. Però aquest treball exigiria una metodologia diferent a la que hem utilitzat, en la qual hem respectat, en tot moment, l'àmbit municipal de la documentació buidada. A aquesta àrea de la comarca més propera a Barcelona, el respecte a l'organització municipal de la documentació fiscal ha portat a engrossir la franja de la propietat mitjana. Si procedíssim agrupant totes les terres que un gran propietari tenia als diversos municipis el tòpic segons el qual la gran propietat no era important a les rodalies de Barcelona s'hauria de qüestionar, sobretot si tenim present que moltes de les hectàrees posseïdes per aquests grans propietaris eren a les millors terres al.luvials de la plana baixllobregatina (83). La problemàtica relacionada amb el caràcter municipal de l'estructura del control de la

terra (independentment que es tracti d'explotacions o de propietats) la reprendrem en parlar de la presència de la propietat forastera a la comarca, que tractarem al capítol següent.

Finalment, en comentar les dades referides a les explotacions -propietats, o quadres elaborats pel conjunt dels tetze pobles, el delta era l'àrea on la gran propietat-explotació tenia més importància en tots els conceptes. Ara se'ns imposa la matisació següent: a la riba dreta, la gran propietat estricta controla més terres que al delta. Però la reconstrucció de l'estructura de la propietat dèltica era molt deficitària i, per contra, la de la riba dreta estava més ben confegida i s'acostava més a la realitat. Un fet sembla evident: l'increment de la gran propietat seria una realitat a totes les àrees si poguéssim fer una reconstrucció de la propietat estricta com la de la riba dreta, Nogensmenys, a alguns pobles de la vall baixa propers a Barcelona, com ara Cornellà, Sant Joan, o fins i tot Sant Boi i el Prat, l'extensió dels arrendaments era una realitat bastant generalitzada que permet pensar que la dualitat explotacions-propietats i propietats estrictes no era tan forta com a pobles de l'extrem nord de la vall baixa, com Pallejà, el Papiol i Sant Vicenç, on l'expansió agrícola en les terres muntanyoses de secà s'havia realitzat gràcies a la parceria. Per contre als pobles on l'arrendament era la forma contractual dominant, que no implica la inexistència de parceries, el fet que el propietari fos qui constés com a responsable fiscal als amillaraments fa que les diferències entre estructura de l'explotació-propietat i l'estructura de la propietat estricta siguin menors. En principi, si poguéssim reconstruir correctament ambdues estructures l'estructura de la propietat estricta reflectiria un major grau de concentració de la terra i faria créixer la franja de la gran propietat i, en alguns casos, de la mitjana propietat, i, en definitiva, hom tindria una imatge més polaritzada de l'estructura social dels pobles del Baix

Llobregat de la que ofereixen els tretze quadres d'explotacions-proprietats, imatge que comença a entreveure's en els set quadres de la propietat estricta, i sobretot els corresponents al cinc pobles de les dues ribes que ofereixen més fiabilitat.

6.4. Conclusions.

Al Baix Llobregat, a mitjan segle XIX, hem pogut reconstruir parcialment, les estructures de la propietat-explotació i de la propietat estricta, però per bastir-les ha estat necessari tenir presents un conjunt de problemes teòrics i metodològics.

Conceptualment defensem les definicions de petita, mitjana i gran propietat en que la petita propietat seria la que no garanteix la subsistència de la família pagesa i que li exigeix un treball remunerat fora de l'explotació familiar, la mitjana propietat es troba des d'aquests punt fins quan cal incorporar el treball assalariat exterior per a una correcta explotació de la terra i la gran propietat és la que empra habitualment mà d'obra a jornal.

Metodològicament l'aplicació d'aquests conceptes ens ha resultat difícil en una comarca com el Baix Llobregat d'una agricultura molt diversificada, que ofereix grans oscil·lacions en els rendiments i obstacles tant en els càlculs dels costos de producció com en les rendes obtingudes. Hem optat per un model d'estructura de la propietat-explotació que permet copsar vuit grups de propietat-explotació, per tal de poder observar desglossadament la petita propietat-explotació ($0 > 2,99$ hec.) en tres grups, la mitjana ($3 > 9,99$ hec.) en dos i la gran (> 10 hec.) també en tres. Aquest model facilita l'anàlisi de la molt petita propietat ($0 > 0,99$ hec.), molt important dins l'estructura agrària baixllobregatina, i la detecció de les franjes de propietaris existents dins del grup de la gran propietat.

S'adapta bé a la tipologia de petita explotació dominant a la comarca, que és una propietat mixte regadiu-secà d'entre dues i cinc mujades, però quan aquesta extensió és majoritàriament de regadiu la separació entre petita i mitjana propietat hauria de situar-se més avall i, al contrari, quan la petita propietat és majoritàriament de secà la frontera entre la petita i la mitjana propietat hauria de situar-se més amunt.

Els motius que fan dubtar de la utilització de documents fiscals els podem resumir en la desconfiança tant pel que fa als valors absoluts de les superfícies declarades com de la seva avaluació. Aquesta manca de fiabilitat que ofereix la documentació fiscal ens ha fet reflexionar sobre el marge de confiança atorgada a la documentació emprada, majoritàriament "amillaramientos", i que podem concretar en les conclusions següents:

1- L'ocultació fiscal present en els amillaraments és un fet d'origen tant en la concepció de l'impost com en la seva confecció. Per tant cal sempre aprofundir en la seva anàlisi i esbrinar l'orientació concreta que pren l'ocultació fiscal en cada cas. Tenint present la concepció i la confecció de l'impost són molt importants qüestions com quina articulació de poder es donava entre la propietat veïna i la gran propietat forastera i quin era el grup social hegemònic dins de la comunitat local, ja que l'ocultació fiscal pren sempre un caràcter social i cal saber en mans de qui estava la responsabilitat fiscal última per tal de determinar a quin grup social s'afavoreix. En aquest sentit els mecanismes de defensa fiscal de la propietat veïna en front de la gran propietat barcelonina o forastera, que hem detectat a alguns pobles del Baix Llobregat, són especialment significatius.

2- En relació a l'ocultació absoluta els "amillaramientos" del Baix Llobregat ofereixen una ocultació més feble que a altres zones de l'Estat espanyol, sobretot si la comparem amb els percentatges

calculats a Andalusia, on l'ocultació a vegades assolia el 50% del sòl agrícola. L'ocultació absoluta era més elevada als pobles amb extensions boscoses o amb presència notable d'erms, en canvi on el regadiu era important l'ocultació quantitativa era més baixa. A la zona dèltica on el percentatge d'ocultació absoluta era el més elevat la gran propietat barcelonina era més important i la petita i mitjana propietats més febles. La gran propietat dèltica i, en menor grau, la de riba dreta estaven afavorides per l'ocultació fiscal absoluta. En canvi a la riba esquerra, on la petita propietat veïna tenia bastant protagonisme social i on el regadiu estava més estés, el tracte fiscal de favor a la gran propietat era menor. En concepte de ramaderia l'ocultació absoluta era molt important a tots els pobles.

3- L'ocultació qualitativa, o relativa, al Baix Llobregat fou molt important, difícil de mesurar i adoptà formes molt variades. Eren formes habituals d'ocultació el declarar un conreu que cotitzés menys en lloc d'un altre, el infravalorar la categoria de les terres, o declarar secà en lloc de regadiu. Aquesta ocultació qualitativa, present a tots els documents, adquirí més importància a les zones d'agricultura intensiva i regada com ara el marge esquerra del riu. Una altra tipologia d'ocultació, afavorida com les altres per la manca de rigor en l'aplicació de les lleis, era la derivada de la manca de claredat en l'expressió de les relacions jurídiques. En realitat aquesta ocultació la podem tipificar com social ja que els parcers rebien una sobrecàrrega tributaria que no els corresponia. El coneixement i el domini del procés tributari per part dels rics hisendats actuava com a greuge social, en la mesura que els grans propietaris aplicaven exempcions tributàries i en canvi els petits propietaris no ho feien a causa d'ignorar-ne la reglamentació.

En resum, la valoració de la fiabilitat de la documentació fiscal ens resulta fins a cert punt contradictòria: hi ha ocultació,

però si esbrinem a quin grup social afavoreix i quina tipologia adopta podem utilitzar-la i haurem avançat, a més, en el coneixement de l'estructura social. Només interposant una distància crítica, fruit de la reflexió i l'anàlisi sobre la documentació emprada en la recerca, ja que la tipologia varia d'una zona a l'altra així com la intensitat del frau, podem utilitzar la documentació fiscal de mitjan segle XIX i començaments del XX per reconstruir el passat agrari baixllobregatí.

En relació a l'estructura de la propietat agrària les conclusions que podem extreure dels quadres de propietats-explotacions, són les següents:

1- Petita propietat-explotació. A mitjan segle XIX, a la riba esquerra era on la petita explotació adquiria més importància i on es trobava més protegida fiscalment. A la riba dreta la petita propietat també tenia força protagonisme social. Al delta la petita propietat era molt feble i la més desprotegida fiscalment. L'estructura econòmica de la riba esquerra era més complexe per contrast amb la riba dreta i, sobretot, el delta més eminentment agrícola. La riba esquerra vivia un intens procés d'urbanització, a més, a causa de l'existència de llocs de treball a la indústria hi nasqué el treballador mixt agricultura-indústria, pagés que tradicionalment ja comptava amb el treball complementari dins l'agricultura. Aquest procés econòmic permet la interpretació de les dades de la "molt petita explotació", molt important a la riba esquerra i que no minvà en el transcurs de la crisi finisecular, i ens porta a defensar la hipòtesi que l'aparició del treballador mixt va donar-se durant la segona meitat del segle XIX. A les altres àrees de la comarca aquest treballador mixt tardarà més a sorgir. A més de treballadors mixtes agricultura-indústria, molts dels petits explotadors-parcers o/i propietaris eren treballadors a jornal a les grans propietats de regadiu que ocupaven les millors terres de la plana de la vall baixa. Aquesta major complexitat de l'estructura

econòmica de la riba esquerra pot explicar, en part, l'existència d'una pressió tributària d'urbana més elevada en aquest grup.

2- Mitjana propietat. La riba dreta és l'àrea on la mitjana propietat adquireix més importància i és aquest grup el que ens apareix a aquesta àrea amb la sobrecàrrega d'urbana que a la petita propietat corresponia a la riba esquerra. Sembla com si el paper fiscal de cap de turc que a la riba esquerra juga la petita propietat i sobretot la "molt petita propietat", suportant una major pressió fiscal d'urbana, a la riba dreta i al delta el juga la propietat mitjana, però amb menys intensitat i mediatitzat per una agricultura menys productiva en la mesura que, a mitjan segle XIX, el regadiu encara no s'havia estès a aquelles zones.

3- Gran propietat. La gran propietat tenia més importància social a la zona dèltica, tant pel total de terra que ocupava com pel nombre d'explotacions i la riquesa rústica global que produïa. Per tant al delta l'estructura social era més polaritzada que a les dues ribes. El major pes de la gran propietat a aquesta zona afavoria l'ocultació fiscal d'aquest grup de propietats. Però a aquesta zona les grans propietats, quan a rendiment per unitat de superfície, era menys productives ja que moltes eren erms i boscos. A les dues ribes, tot i que l'extensió ocupada per les grans propietats era menor, des del punt de vista de la riquesa agrícola la gran propietat tenia més valor, especialment a la riba esquerra on la productivitat de la gran propietat rústica era més elevada i, sobretot, a l'últim grup. En resum a mitjan segle XIX, la gran propietat era més important al delta des del punt de vista social i determinava una estructura de la propietat de la terra extremadament depenent i polaritzada. La gran propietat de les dues ribes tenia molta importància quan a riquesa agrícola, però compartia el protagonisme social amb la mitjana i, fins i tot, la petita propietat.

Quan a explotació i parcel·lació mitjanes s'observa una forta polarització al delta que ofereix els valors absoluts més elevats en els grups superiors al mateix que detenta també els valors més baixos de parcel·lació en el grup de la "molt petita explotació". Aquesta oscil·lació tant elevada no es dona a les dues ribes el que determina una major equitat en l'accés a l'explotació de la terra, la qual cosa no implica directament una major bona distribució de la riquesa rústica, sinó únicament del bé terra.

Finalment, sobre l'estructura de la propietat estricta només volem assenyalar que si poguessim desglossar correctament pels tretze pobles l'estructura de la propietat, com de manera fragmentària i en alguns pobles hem pogut realitzar, obtindríem una estructura de la propietat de la terra molt més concentrada i una visió de l'estructura social baixllobregatina més polaritzada i conflictiva.

NOTES

1. LL.FERRER, "Pagesos ,rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)", Publicacions de l'Abadia de Montserrat ,1987, 208, al plantejar aquesta situació posa com a exemple de manca de justificació del model treballs que provenen del camp de la geografia agrària ,com ara el de S.LLOBET "De geografia agraria en la comarca del Maresme", Estudios Geográficos, n258 i n259 ,Madrid,1955 o bé el rigurós treball d'Y.BARBAZA "Paysage humain de la Costa Brava". Ed.Armand Colin,Paris ,1966. La definició de petita ,mitjana i gran propietat que ell proposa els hi és aliena, ja que ambdós treballs estan més interessats en el paisatge agrari que no en els seus aspectes socials. El fet que a Catalunya els geògrafs fossin els primers que es van ocupar de l'estudi de l'estructura agrària va condicionar les investigacions posteriors. Per a algunes zones disposem de treballs globals sobre l'evolució de l'estructura de la propietat: a Galícia el de R.VILLARES "La propiedad de la tierra en Galicia (1500- 1936)", Ed.Siglo XXI,Madrid,1982 ,a València el de J.ROMERO GONZALEZ "Propiedad agraria y sociedad rural en la España mediterránea.Los casos valenciano y castellano en los siglos XIX y XX",Ministerio de Agricultura, Madrid, 1983, tot i que potser en ambdues obres el títol és massa ambiciós. A València, però, les investigacions sobre evolució de l'estructura de la propietat és on són més avançades, gràcies a treballs anteriors al citat, i sobretot gràcies a la llarga trajectòria investigadora de Mariano PESET sobre el tema ("Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra" Madrid ,Ed.Revista de Derecho Privado,1982) i també de F.RUIZ TORRES ("Señores y propietarios .Cambio social en el Sur del País Valenciano 1650-1850",València ,Institució Alfons el Magnànim,1981). Comença a ser coneguda l'evolució de l'estructura agrària mallorquina, gràcies als treballs de I.MOLL i J.SUAU, i l'andalusa a través de les investigacions d'A.LOPEZ ONTIVEROS, A.M. BERNAL o les més recents de J.CRUZ VILLALON. A Catalunya, a més dels antecedents geogràfics esmentats, el primer llibre publicat sobre l'evolució de l'estructura de la propietat és el del mateix LL.FERRER. Tanmateix, existeixen tesis de llicenciatura sobre aquesta problemàtica i, fins i tot, tesis de doctorat, realitzades a la Universitat de Barcelona durant els darrers quinze anys, que resten inèdites i que fan pensar que no pot tardar molt a publicar-se un llibre sobre l'evolució de l'estructura de la propietat a Catalunya.La memòria de llicenciatura de R.GARRABOU "La evolución de la estructura agraria de la Segarra desde el siglo XVIII hasta nuestros días",Universitat de Barcelona, 1962, i la, G.TRIBO "De l'arrencada del segle XVIII a les transformacions agràries actuals:el cas de Gavà", Universitat de Barcelona, juny, 1977, en són una mostra, o la memòria de doctorat d'A.SEGURA "Evolució de l'estructura de la propietat agrària al Pla de Barcelona 1723-1823/41", Universitat de Barcelona, 1980. A finals de la dècada dels setanta, la preocupació per la metodologia d'estudi de l'estructura de la propietat quedà reflectida en treballs com el de M.A.BERNAL "La propiedad de la tierra: problemas que enmarcan su estudio y evolución" a La Economía Agraria en la Historia de España, Alfaguara, Madrid,1979, p.93-111, o en els posteriors de J.ROMERO GONZALEZ "Les estructures de propietat de la terra i les unitats d'explotació al País Valencià. Mètode i fonts per al seu estudi" a Economia agrària i història local, I Assemblée d'Història de la Ribera,Institució Alfons el Magnànim, 1981 o bé la comunicació inèdita d'A.SEGURA-J.SUAU "Metodología para el estudio de la estructura de la propiedad agraria en Cataluña (XVIII-XIX)" II Jornadas de Metodología de la Historia,Cáceres ,1981. En el terreny de la recerca de mètodes i fonts adients per a l'estudi de l'estructura agrària foren els geògrafs els que prengueren la iniciativa, possiblement influenciats pel boom de

geografia agrària que es produí a França a la dècada dels seixanta, els treballs d'A.CABO ALONSO i de J.A.LACOMBA en són una petita mostra (del primer "Fuentes para el estudio de la geografía agraria de España", Estudios Geográficos, Madrid, Instituto Juan Sebastián Elcano, nº 83, 1961, pp.223-249, i del segon "Fuentes para la geografía de España. Las estadísticas de la Restauración", Estudios Geográficos, Madrid, IJSE, nº90, 1963, pp.39-55). La desorientació i la manca de mètode dels historiadors en aquest àmbit coincidiren en el temps amb els anys del desenvolupament econòmic més intens, moment en el qual es posà de moda la polèmica sobre si s'havia fet o no la revolució burgesa al camp i que protagonitzaren sobretot economistes com R.Tamames (Estructura económica de España) i J.Mª Naredo (La evolución de la agricultura en España). Aquest fet, juntament amb la dependència de les obres clàssiques de P.CARRION (Los latifundios en España) i E. MALEFAKIS (Reforma agraria y revolución campesina en la España del siglo XX) que se centraven, quasi exclusivament, en l'estudi de l'estructura latifundista andalusa, marcaren durant uns quants anys les pautes investigadores sobre el tema.

2. LL.FERRER, op.cit., p.209.

3. El mateix model emprat per LL.FERRER, op.cit. p. 210, que s'adapta bé al Pla del Bages resulta potser un xic forçat per als pobles que tenen més boscos i pastures com Castelladral, sobretot pel que fa a la frontera entre la petita i la mitjana propietat.

4. A.SEGURA a "La pagesia de Sants, del Pla i de Barcelona", I Col·loqui d'Història Agrària, Barcelona, 13-15 d'octubre, 1978, p.233, estableix una tipologia de quatre grups de la qual queda clar que el grup més ric és el D o "pagesos benestants". Hom ha de suposar que la propietat mitjana és la que es troba entre 6 i 15 mujades (grup C), i la resta de pagesos deuen formar part del grup de petits explotadors o propietaris (grups A i B conreen menys de 6 mujades), i que constitueixen la gran massa de pagesos que també van a jornal. Pensem que parlar de pagesia benestant a partir de 15 mujades és una afirmació que cal justificar millor que amb la simple al·lusió a les deferències que marca la pròpia documentació fiscal. El mateix A.SEGURA, en un altre treball, ha advertit el caràcter punitiu del Cadastre "El Cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental", Estudis d'Història Agrària, nº 4, 1982, pp.129-144, i les dades que utilitza per analitzar l'estructura de la propietat són de l'any 1723, moment en que encara les correccions de Sartine no estaven introduïdes al Cadastre. D'altra banda, pensem que especialment en el grup D hauria estat molt útil fer una subdivisió ja que és forçar una mica l'anàlisi de l'estructura de la propietat encabir en un mateix grup propietaris o explotadors de només 15 mujades (unes 7 hect.) amb pagesos que en controlen moltes més. Resumint, doncs, la crítica que fem al model proposat per A.SEGURA rau en el fet que dificulta l'anàlisi de la gran propietat i que, a més, el límit establert entre la petita i la mitjana propietat el trobem un xic baix, partint del fet que A.SEGURA parla sempre de terra de secà.

5. "Feudalismo, burguesia y campesinado en la huerta de Valencia", Ayuntamiento de Valencia, 1980, p.50-51. El primer grup de propietaris, que, en principi, són petits propietaris, el podem considerar fins a 1 ha. (1819 propietaris -62,5%- posseïen 676,7 ha.-9,3 %-) o bé fins a 2 ha. (77.6% de propietaris tindrien un 17,2% de terra), a gust del consumidor. El mateix succeeix amb la mitjana propietat i amb la gran propietat. Més endavant, en el mateix capítol d'aquest treball, quan els autors intenten de fer una anàlisi social dels propietaris ells

mateixos indiquen que la diferenciació entre propietat noble i propietat ciutadana es fa difícil, perquè en aquest darrer grup han inclòs propietaris que apareixen al Padró analitzat amb el títol de Don i d'aquesta limitació, o possible error, en són conscients quan indiquen que "Dados estos inconvenientes, tuvimos que inclinarnos por las formación de cuatro grupos sociales, alguno posiblemente arbitrario -lo que es el riesgo de toda elección metodológica- .." p.53 .Però, en el model d'estructura de la propietat no s'arrisquen per cap opció i és aquest eclecticisme metodològic ,que sovint va acompanyat d'una gran pompositat en el camp teòric, el que volem denunciar.

6. Per exemple contr.nº40 Joan Cluxart per 29 muj. 12 mud. li correspon un liq.imp. de 951 rasl, contr. nº109 Ramon Llonch per 28 muj.13 mund. té un liq.imp. de 918 rals.

7. Les dades per calcular la renda mitjana per hectàrea corresponen al bloc d'"amillaraments" de 1860-1864 que hem buidat per a l'estudi de l'estructura de la propietat. En un altre apartat tractarem les rendes mitjanes que hem confegit per altres conceptes, però ací el que ens interessa és mostrar la desigual capacitat productiva del sòl agrícola dels diferents pobles .

8. ACA -Fons Hisenda Ter-1. Resum Cartilles Avaluació Província de Barcelona, 1851.

9. Els models esmentats els extreiem de L.FERRER ,op.cit.,p.210, R. GARRABOU, op.cit, p.146 i A.SEGURA, op. cit. nota 4, p.233.

	FERRER-Bages	GARRABOU-Segarra	SEGURA-Pla de Barcelona
Petita propietat	0-2,5 Ha. 2,5,-5 Ha.	0-1 Ha. 1-5 Ha. 5-10 Ha.	0- 0,48 Ha. (A) 0,48- 2,93 Ha. (B)
Mitjana Propietat	5-10 Ha. 25-50 Ha.	10-25 Ha.	2,93-7,34 Ha. (C)
Gran Propietat	10-20 Ha. >20 Ha.	>50 Ha.	>7,34 Ha. (D)

Les equivalències de les dades de Segura al sistema mètric decimal les hem calculades nosaltres (1 muj.= 0,48965 ha.).

10. R.PEREZ CASADO "L'Agricultura" dins L'estructura econòmica del País Valencià, L'Estel, València, 1970, p.251.

11. A més d'una base de càlcul més precisa en el moment de cercar la concentració de diferents variables o de correlacionar-les.

12. E.TELLO "Una proposta d'anàlisi de la distribució de la riquesa entre els grups socials d'una comunitat " II Jornades d'Estudis d'Història Locals, Institut d'Estudis Baleàrics ,Palma de Mallorca, 1985. Seria bo que aquesta "proposta d'anàlisi" que fa E. TELLO en aquesta comunicació presidís, d'ara en endavant, l'orientació dels treballs d'investigació d'història agrària, perquè sovint hom cau en el parany de fer estudis molt correctes formalment però buits d'anàlisi social.

13. El càlcul de la quota l'hem fet a partir d'una mitjana de gravació sobre el líquid imposable del 20% ,ja que en els pobles estudiats durant aquest període hem observat que el percentatge de gravació que

s'aplica al líquid imposable oscil·la entre el 25 i el 15 per cent aproximadament.

14. Classificació que coincideix amb la de Mercè TATJER que ha classificat com a grans contribuents els qui tenen una quota en rals superior a 4000 ; aquesta classificació ens sembla adient als propòsits de l'anàlisi de l'estructura de la gran propietat urbana (El Pla de Barcelona i la seva història, Actes del I Congrés d'Història del Pla de Barcelona, IMH nov.1982, "La propietat immobiliària urbana a Barcelona a mitjan segle XIX", p.345).

15. Artículos del socio del Instituto Agrícola Catalan de San Isidro,, sobre la división territorial y la agricultura ,acogidos y aprovados satisfactoriamente por la Junta Directiva y Comisión ceintífica de dicho Instituto ,y publicados bajo los auspicios de las mismas, 1852, Fullets Bonsoms, n08118, B.C.

16. Artículos.... cit, p.26, "¿puede considerarse que una propiedad de solo el producto de 800 reales al año pueda ser objeto de esmerado cuidado ,ni que pueda colocar a nadie en situación propicia para garantizar las necesidades propias y las de su familia ? ¿Puede concebirse así la felicidad de un país en que serien tantos los pobres como los propietarios ,porque pobre y muy pobre és el que solo reune 800 reales al año ?

17. J.FONTANA "La Revolución Liberal (Política y Hacienda 1833-1845) , Ariel ,Barcelona ,1977,p.388 i ss.

18. R.GARRABOU "La evolución de la estructura agrària en la Segarra XVIII-XIX" ,Tesi de LLicenciatura ,Universitat de Barcelona,196..p.20, en parlar de l'ocultació fiscal diu "Si trabajásemos con cifras absolutas ,sería un problema difícil de soslayar, pero como utilizamos los porcentajes (...),la comparación en términos relativos es perfectamente válida"

19. J.MERCADER RIBA "L'establiment del Reial Cadastre a Catalunya i la seva fonamentació econòmica i social" Miscel·lània Fontseré,Ed.Gustau Gili S.A., Barcelona, 1961, 295-303.

20. N.SALES "Les frustracions i esperances de la Catalunya setcentista (1714-1789)"a Història de Catalunya, EDHASA, Barcelona, 1980, Vol.III, p.18-25.

21. J.AZAGRA ROS "De los Padrones de riqueza como fuente para la historia agraria del siglo XIX" a Estudios de Historia de Valencia Valencia,1978,p.417,nota 11, posa de relleu l'existència de mecanismes de defensa col·lectiva que orienten l'ocultació fiscal de manera diferent a la gran ocultació absoluta de les zones latifundistes.Més endavant, pp.419-424 exposa els diferents tipus d'ocultació que ,segons ell, es donen.

22. "Las fuentes fiscales y registrales y el estudio de la estructura urbana ",Comunicació presentada al II Simposio de Urbanismo y Historia Urbana, Madrid , 1981.

23.E.TELLO "Una proposta ..." a III Jornades d'Estudis d'Històrics Locals, Institut d'Estudis Balearics,Palma de Mallorca 1985 p.134 .

24. A.SEGURA "Els estudis ..." a III Jornades d'Estudis Històrics Locals, Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca 1985, p.84.

25. Per al seguiment legislatiu hem utilitzat M.MARTINEZ ALCUBILLA Diccionario de la Administración española, Madrid, 1886 ,però també manllavarem dades dels articles publicats a la Revista de l'IACSI sobre qüestions tributàries escrits per R. de Casanovas , Isidoro de Angulo i Narcis Heras de Puig.
26. Revista del IACSI, "Estadística" ,1851, p.226-228.
27. M.MARTINEZ ALCUBILLA, op.cit., vol.II, p.550.
28. ACA-FONS HISENDA -"Cartillas Evaluatorias",provincia de Barcelona, 1851.La Introducció al Resum de totes les cartilles avaluatòries el podeu trobar als annexos del final del capítol.
29. J.AZAGRA ROS, op. cit. nota 21, p. 416, recolza aquesta afirmació en treballs que l'han precedit en la recerca de fonts per a les investigacions geogràfiques i històriques relatives a l'estructura agrària com ara els de CABO ALONSO , J.A.LACOMBA i M.TUÑON DE LARA.
30. A l'ACA tan sols hem trobat una cartilla d'avaluatòria ben elaborada i és per un municipi que queda fora del nostre àmbit d'estudi, Sant Martí de Provençals. Les altres al·lusions a Cartilles avaluatòries de la província de Barcelona fan referència a resums de l'ACA (vegeu nota 28) ó a les cartilles avaluatòries localitzades a Arxius Municipals dels pobles següents: Sant Joan Despí, Sant Feliu, Molins de Rei, El Papiol, Pallegà, Sant Boi i Castelldefels.
31. LOPEZ,M.-TATJER,M.,op. cit.,p.464 .
32. Les "refundiciones" que existeixen d'aquests anys són les de Molins de Rei 1917,Gavà 1919 i Castelldefels 1918, cap de les tres aprofitable a causa de la seva deficient elaboració. Tanmateix, per aquest període els Apèndixs dels Amillaraments estan generalment ben seriat i elaborats.
33. L'estructura de la propietat i una agricultura d'escassos rendiments dificultaven l'ocultació absoluta i, en canvi, afavorien la qualitativa.
34. "Amillarament" Viladecans -1853, ACA-FH-Ter-1,1990 .En Lloreng Presas , a més de conegut matemàtic, era fill de Sant Boi i deuria conèixer bé aquells municipis.
35. "Amill..." el Papiol-1865,ACA-FH-Ter-1,1022
36. "Amill..." Cornellà-1865, ACA-FH-Ter-1-467
37. "Amill..." Sant Feliu-1865, ACA-FH-Ter-1-1350
38. La complementarietat entre els Fons d'Hisenda de l'Arxiu de la Corona d'Aragó i els documents fiscals que existeixen als diversos Arxius Municipals de la comarca ens ha estat molt útil.
39. Per tant, abans d'aquesta R.O. (que es reproduïx a la Revista de l'IACSI,XII-1863,p.181-182) és bastant absurd plantejar-se qui componia les Juntes Pericials ja que legalment els grans contribuents eren els qui tallaven el bacallà amb els membres de l'Ajuntament; el que ja té més sentit és intentar comprovar si aquesta real ordre de 1863 va ser paper mullat o es va complir.

40. Article de R.de C. (Ramón de Casanovas) "Contribuciones de inmuebles .Observaciones acerca el modo como se forman las relaciones de riqueza inmueble por algunos pueblos de esta Provincia " ,Revista del IACSI, 1851, p.86-87. Aquest article resumeix molt bé els defectes i greuges que, segons els contemporanis, tenia el sistema tributari.
41. M.MARTINEZ ALCUBILLAS, op.cit, vol II, p.399 "las ocultaciones en la riqueza rústica ,oscilan por término medio entre un 40 á un 50 por 100; entre un 25 á un 30 en urbana ,y quizá en más en la pecuaria".
42. M.MARTINEZ ALCUBILLA,op.cit.,Vol II, p.400 "Se consideran como ocultaciones fraudulentas hechas en los amillaramientos ,aquellas que excedan en cuantía ó importancia de un 10 por 100:debiendo consistir la penalidad para las mismas en agravación de cuotas contributivas y en multas para premio a denunciadores".
43. M.MARTINEZ ALCUBILLA, op.cit, Vol.II, p.399.
44. Dades extrems dels "amillaraments" dels tretze pobles estudiats pel període 1861-63 i de la G.E.C. pel 1975.
- 45.Els tècnics del grup d'urbanisme de Molins de Rei facilitaren al Sr. Jordà el càlcul aproximat d'hectàrees anexionades de l'antic municipi de Santa Creu d'Olorda a Sarrià, Sant Feliu i Molins de Rei, que és el que recull el treball inèdit del Sr.Jordà "Santa Creu d'Olorda, un poble desaparegut del Baix Llobregat" ,p.75, L'antic terme de Santa Creu tenia 2171 Ha.de les quals Sarrià se'n va anexionar 313, Sant Feliu 623 i Molins de Rei 1235.
46. La Quadra Burgesa, al 1847, declarava únicament 589 mujades, és a dir, unes 288 ha., i ,a més ,l'Ajuntament diu que el Padró de riquesa ha estat elaborat sense que els propietaris hagin presentat la declaració jurada (Veure Annexos),és evident ,doncs, que Viladecans és el poble més conflictiu en l'elaboració del 'primer "amillarament" .
47. AMEP, Acta Parcial del deslinde y amojonamiento del término municipal de Prat del Llobregat (i Hospitalet ,25-XI-1889),Acta Parcial(i Sant Boi ,7-II-1890) , Acta Parcial....(i Cornellà ,8-II-1890).
48. Hem optat per excloure les dades de Molins de Rei i Sant Feliu per que ens mereixen poca fiabilitat, ja que donen percentatges extrems (0% i 59,9% respectivament) i pensem que potser existeix un error de càlcul en les terres agregades de Santa Creu d'Olorda.
49. Les dades dels resums dels "amillaramientos" ens podrien ser útils per calcular l'ocultació absoluta global d'altres moments.
50. AZAGRA ROS,J., ibidem p.417, observa com a zones on la petita i mitjana propietat són importants, com és el cas de l'horta valenciana estudiada per ell, existeixen mecanismes de defensa col·lectiva per part de la comunitat rural en el moment de repartir els impostos de cupo. Per la nostra banda hi afegim que per copsar l'existència d'aquests mecanismes, a més de l'estructura de la propietat, cal conèixer l'articulació entre els poders locals i les grans propietats forasteres, és a dir, la relació riquesa veïna-riquesa forastera, per poder entendre a qui beneficien aquests mecanismes defensius.
51. El Canal de Dreta tingué moltes dificultats per agafar el cabal que necessitava del riu. Les concessions prèvies de l'Estat al Canal de la

Infanta provocaren que no tingués suficient volum d'aigua per transformar en regadiu l'extensió que inicialment hom havia previst. Aquesta problemàtica, que estudiem més endavant (apartat 10.4.1), està en l'origen d'un contenciós que durà molts anys entre la Junta del Canal de la Infanta i la Societat del Canal de la Dreta.

52. AMMR- 1863-64, Documentació parafiscal. Un altre exemple seria les nombroses protestes dels grans propietaris de Molins de Rei per l'elevada cotització d'urbana, protestes que en ser ateses representen un tracte fiscal de favor als grans propietaris.

53. AHMEP-Sèrie Amillaraments.

54. Tenim informació de dues inspeccions fiscals postfil·loxera una a Molins de Rei i l'altra a Pallejà i, en el cas de Molins, a més, podem seguir el procés a través d'una interessant font: el Llibre d'Actes de la Junta Pericial.

55. Per a aquestes reflexions hem emprat dades dels quadres que hem elaborat amb els "amillaraments" de 1861-63, referents a l'estructura de la propietat i de l'explotació i la riquesa imposable de rústica, i que analitzem en la segona part d'aquest capítol.

56. Aquests quadres els hem elaborat amb el programa de processament EEP10, dissenyat especialment per calcular la qualitat mitjana per grup de propietats i explotacions. Hauria estat millor excloure del càmput les terres dedicades a bosc i erm, en no fer-ho, els grups de grans propietaris inclouen moltes terres de primera que en realitat són erms o declarades com a erms.

57. G. TRIBO TRAVERIA "Formes d'explotació de la terra al Baix Llobregat al segle XIX. Reflexions entorn l'emfiteusi", comunicació presentada al II Col·loqui d'Història Agrària, C.E.R.-C.E.H.I., Universitat de Barcelona, Barcelona, 1986.

58. Com ja hem fet notar en un altre treball (vegeu nota anterior), quan el contribuent és un petit emfiteuta, que ha efectuat l'establiment emfiteutic a finals del XVIII o al llarg del segle XIX, a la documentació fiscal a més del censalista-contribuent hi consta el qui detenta el domini directe, cosa que no succeeix mai quan es tracta d'un gran emfiteuta, que detenta el domini útil de la terra des dels segles XV i XVI. És el que en podríem dir discriminació negativa de la petita emfiteusi enfront de la gran emfiteusi. De fet, la R.O. del 9 de novembre de 1872, permetia que únicament constessin com a contribuents els detentors del domini útil, consolidant així els grans emfiteutes com a propietaris; però, per la petita emfiteusi, aquesta norma no es va complir de manera generalitzada ja que encara hem trobat desdoblaments de domini en documentació fiscal del segle XX (Pallejà-1929 i Sant Joan Despí-1924). Vegeu també cap.9, apartat 9.1.1

59. Gràcies a la gentilesa del Doctor Emili Giralt i Raventós hem sabut de l'existència d'aquest preciós llibret, que per ell mateix mereixeria un estudi monogràfic. Pel que sembla el seu autor fou, segons E. Giralt Mossen Benet. Nosaltres, sense gosar a pronunciar-nos sobre la seva autoria, l'únic que podem constatar és que hi hem trobat la signatura de Bonaventura Plantada.

60. Ressenya..., p. 12.

61. Ressenya , p. 38.

62. Les disposicions legals referents a com distribuir la càrrega fiscal quan aquesta és responsabilitat de dos subjectes tributaris són : articles 35 i 42 del Reial Decret 23 de maig de 1845, Real Ordre de 6 de desembre de 1852, Reial Ordre de 19 de març de 1859.

63. Aquests quadres que vénen a continuació, així com els de tot el capítol, han estat elaborats gràcies als càlculs dels programes de processament (veure apartat 2.2.), que hem aplicat a les dades extretes dels amillaraments de mitjan segle XIX.

64. Mentre que en els dos grups següents és negativa de - 0,27 (grup de 1-1,99 H.) i de - 0,55 (grup de 2-2,99 H.).

65. Cornellà a la riba esquerra és el poble on aquesta diferència és més important a en el primer grup.

66. Recordem les notes 6 i 9 d'aquest mateix capítol ,on exposàvem les dificultats d'optar per un únic model d'estructura de la propietat que fos útil per al conjunt dels tretze pobles estudiats. Molt possiblement la frontera entre la petita i mitjana propietat l'hauríem d'elevat al delta i a la riba dreta, però l'hauríem de rebaixar en tractar els pobles de la riba esquerra.

67. Hem reservat un apartat del capítol següent per parlar de les rendes mitjanes del diferents conceptes. L'avaluació més elevada de les propietats urbanes a la riba esquerra ajuda a entendre la menor participació de la riquesa rústica en la riquesa total : mentre a la riba esquerra la renda mitjana d'urbana és de 598, a la riba dreta és de 412.75 i al delta és de 309.

68. Constantment hauríem d'estar advertint que existeixen discordàncies entre els valors absoluts i els relatius . Aixó és lògic a causa de les grans diferències existents en extensió territorial entre els municipis dèltics, molt grans, els de la riba esquerra ,molt petits, i els de la riba dreta en situació intermitja. Per exemple, en la petita explotació, mentre els valors absoluts més elevats corresponen al delta i a la riba dreta, els valors relatius més alts són els de la riba esquerra. Habitualment hem triat, però, els percentatges ja que són aquests els que ens situen el valor d'una variable en el seu propi context.

69. En analitzar els rendiments en el capítol 10 oferirem un quadre global del valor mitjà del líquid imposable de rústica per hectàrea per grups de propietaris, per cultius, per municipis i per zones, que ens servirà com a primera aproximació al tema.

70. R. VILLARES, op. cit, p. 187, nota 108, segons J. Díaz de Rábago, amb dades del Anuario Estadístico de 1859-60, l'explotació mitjana espanyola era de 11,5 hectàrees.

71. El número corresponent a l'amillarament de Cornellà de 1862 de les finques citades és, per l'ordre que estan en el text, el següent: 202, 119, 33, 54, 59, 80, 122, 123, 124, 133, 132, 141, 148. Podríem analitzar desglossadament cadascuna d'aquestes finques, però l'examen més personalitzat de les grans propietats a mitjan segle XIX el realitzem al proper capítol, als partats 7.2.1. c) i 7.2.2.

72. En realitat és el segon poble de la riba esquerra quant a

concentració de riquesa rústica després de Cornellà.

73. A Cornellà-1862 el bosc ocupa un 1.95 % del sòl agrícola i l'erm un 0.67 % , a Sant Joan Despí-1862 existeix un 1.03 % de bosc, a Sant Feliu-1864 un 2.66 % i a Molins de Rei-1863 hi ha únicament un 0.14 % de bosc, mentre que al Papiol-1863 l'erm representa un 22.02 % i el bosc un 5.69 %..

74. A Cornellà 85.75 h.de vinya equivalien a un 15.52 %, a Sant Joan 152 h. ocupaven un 31.6 % del sòl agrícola, a Sant Feliu de Llobregat 129.09 h. representaven un 35.5 % i a Molins de Rei 192 h. equivalien a un 55.75 % .

75. El llistat de les grans propietats-explotacions de tots els pobles està inclòs com annex al capítol següent ; la seva consulta ens pot ajudar a situar geogràficament la importància que als diferents pobles del Baix Llobregat adquireix la gran propietat

76. El major contribuent de rústica del conjunt dels tretze pobles estudiats és Miquel Roca , un propietari veí de Molins de Rei.

77. Recordem el que hem dit sobre les petites emfiteusis que als amillaraments de Sant Vicenç dels Horts i al de Pallejà també hi consten els detentors del domini útil (Vegeu nota 58).

78. Tot i que són quadres importants els hem inclòs als apèndixs per por d'ofegar-nos en el material elaborat que és molt voluminós.

79. Aquesta situació és particularment observable a la riba dreta ja que de quatre municipis tenim l'estructura de la propietat de tres, fet que altera els càlculs matemàtics en relació als quadres anteriors. En canvi, a la riba esquerra tenim l'estructura de la propietat de dos pobles d'un total de cinc . Al delta, tot i que la informació és de dos pobles sobre quatre ,els canvis no poden ser gaire grans ja que els documents buidats oferien una informació bastant incompleta.

80. En aquesta part del delta de ponent (Gavà i Castelldefels) tenim, a més, la certesa que els grans propietaris, veïns de les grans masies de muntanya, no fan constar les parceries (de manera bastant general) ;en canvi, si que ho fan els propietaris barcelonins mitjans ,que donen les terres a parts de fruits, a pagesos de la zona. Els grans propietaris barcelonins, que donen les terres a un administrador, actuen com els grans propietaris veïns. Cal recordar que al delta tant el nivell d'informació com la qualitat de la mateixa són molt deficitaris .

81.En canvi,si que ho farem parcialment amb el fons de la Comptaduria d'Hipoteques de l'ACA.

82.Vegeu annexos dels grans propietaris del capítol set.

83. Hem fet algunes agrupacions de terres en el capítol set per tal de demostrar, encara que parcialment, el que acabem d'apuntar: que la gran propietat és més important que el reflex de l'estructura de les explotacions-propietats o l'estructura estricta de la propietat, elaborades ambdues amb documentació municipal.

ANNEXOS CAPITOL 6

Annex 6.1.

AMV - Sec.I - Div. I 3-3-2- Repatimiento Contribución territorial de rústica, Caixa, núm 384. Carpeta-15, Padró de riquesa de Viladecans 1847.

El Ayuntamiento de este pueblo habiendo examinado este padrón que los peritos en uso de su atribución han verificado por no haber los propietarios y demás contribuyentes presentado las relaciones juradas prevenidas por la ley han tenido por conveniente aprobarlo. Viladecans, 28 de octubre de 1847".

Carpeta 17. Estado para rectificación de las sumas del Padrón de Riqueza de la Quadra Burgesa.

El total de líquido imponible es de 63.872 r., a saber 63.552 r. de los forasteros y 320 del único vecino. Así para hacer el cupo de 8330 r. de contribución, cargando solo un 12% sobre el producto de los forasteros, nos dará para la contribución la cantidad de 7.626 r. faltando para igualar el cupo 704 r. que deberán cargarse a los 320 r. líquido imponible del único vecino, y de consiguiente saldrá a este la contribución a razón de 220 %.

La diferencia que se observa entre los 64.027 r. producto líquido del padrón y los 63.872 r. que resultan también de la riqueza líquida de las mojadas y casas según se manifiesta en la página anterior, podría tal vez provenir de que faltasen anotarse algunas mojadas o casa; porque aunque no se han comprobado todas las partidas, se ha observado sin embargo que a Rafael Sabadell nº 70 se le señala 1.270 r. por producto líquido, y según las mojadas que se le figuran en el padrón solo debería ser su riqueza 1.054 r. Por esta razón convendría examinar todas las partidas.

En el repartimiento se ha observado también que Pablo Guilera y Bou nº 21 tiene de producto imponible 56 r. y según el padrón deben ser 800 r. Que a José Pausas nº 56 se le señala en el repartimiento 30 r. producto imponible y según el padrón son 20 r.

Annex 6.2.

ACA- Resumen Cartillas Avaluatories de la Provincia de Barcelona, 1851. Observacions del inspector.

Las presentes cartillas de tipos de evaluación por medida de tierra o bien sean los resultados que ofrecen las cuentas de productos con los gastos de su labor, no puede ser considerada como obra perfecta, sino como un ensayo para establecerse preventivamente por las Juntas Periciales el orden en las apreciaciones de los terrenos, guardando en lo posible el equilibrio contribuyente de unas a otras jurisdicciones. No han podido ni pueden ser perfectos; pues en su formación ha mediado escaso tiempo para consultar las necesidades de 326 términos Municipales, así como si en ellos están comprendidas todas las aplicaciones de sus terrenos, tomando además en cuenta la feracidad y fácil colocación de sus productos. Mas esto sin embargo se ha tratado de estudiar las cuestiones promovidas, consultando sobre las propiedades aquellas dudas que en casos determinados se han presentado; y si bien no ha podido prescindirse de que los Ayuntamientos de S. Cugat del Vallés, S. Pedro de Tarrasa, Rubí y Taya protesten contra sus

tipos, lo han hecho de un modo vago e incierto, sin explicar bastante los motivos de su oposición; razón por la que no han podido atenderse estas cuatro protestas pues de ser consideradas se lastimaría la buena fe y docilidad de las demás Municipalidades que nada han reclamado. El del Prat del Llobregat posteriormente ha protestado pero despues de admitir sus tipos y hallarse sacionada su cartilla.

En el concepto del infrascripto Inspector en Comisión los tipos establecidos son los más aproximados a la exactitud, y si bien deben ser rectificadas sucesivamente; esto ha de verificarse como medida general en la provincia.

Se ha tenido en cuenta para establecer los tipos en cada Circulo Municipal la extensión superficial de la medida agraria que está en uso, el arriendo que atendida su capacidad satisfacen al propietario, o la utilidad que por quinquenio recibe el dueño si es aparceria. Las utilidades del cultivo se han adicionado en la parte posible, pues el colono recibe solo el beneficio de un jornal asegurado por (la circunstancia especial que aqui domina de) encontrarse sumamente subdividida la propiedad y carecerse de esas grandes labores que radican en Castilla, Mancha y Andalucía.

En este estado el infrascripto Inspector somete al examen de la Administración estos trabajos que apreciará en lo que estime de justicia.

Barcelona, 16 de setiembre de 1851.

Enrique Antonio Bueno

Annex 6.3.

ACA-FH, Ter 1, nº 1990, Ramaderia, Viladecans, 1853

Notes de rectificacions d'una inspecció de ramaderia i agricultura.

Carbonell Miguel (hay yegua y asno) y no distinguen si es mayor o menor; lo hemos puesto en el mayor por tenerlo en el libro Canado Antonio no está en muchos libros y hemos puesto Canado Jaime porque la Mula citaba en el libro de la cana.

Almirall de los agrónomos es Amirall.

Carbonell Miguel menor a este le ponemos otro asno porque a pares los asnos nunca los hemos puesto.

Antonio Deu le separan los dos bueyes de la yegua y mula.

Monmany y Puig José dicen los Agrimensores Paigés José que no está en ningun libro, hemos abierto una cuenta a un desconocido por nosotros y es Pagés José y tiene seis yeguas.

Pagal (sic) Antonio le hemos abierto una cuenta y le hemos puesto un asno.

Tort Francisco, le hemos abierto una cuenta porque ya tiene su carga, el primero y carga en el segundo, con carga no igual al primero y hemos creído sería otro desconocido por nosotros.

Janer Miguel le repiten la yegua que ya tenía puesta y no la hemos puesto.

Vidal Clemente le hemos abierto una cuenta para cargarle tres yeguas y una mula.

Los Agrónomos en su resumen tiene una equivocación de 10.000 reales de más. Donde dice secano cereales 170 mj. 3 md. 3ª clase total 240.208 r. 23 m. baja 199.473 r. 13 m. líquido 50.735 r. 10 m. debe ser el líquido 40.735 r. 10 m.

Los Agrónomos se han equivocado también en la misma partida de los cereales de que habla la nota anterior poniendo 273 r. 14 m. de más conforme se puede ver calculando directamente.

Habiendo confundido los Agrónomos los frutales con los naranjos tienen 100 r. de más por una mujada de 22 de naranjos que es a 400 r. y no a 500 r. como los frutales (...).

(...) pues que al respecto del 12 % tendrían que por los vecinos del pueblo les ha correspondido el 33% y con las adiciones un 72% (?), causas que verdaderamente han causado alguna aflicción y que si se había de obrar por este estilo, mas provecho les traería el renunciar sus fincas o el trasladar su domicilio a otro pueblo como muchos dicen.

Otra razón aun mas eficaz existe en cuanto la Quadra Burgesa que si bien en lo civil está a cargo de este ayuntamiento, pero el cupo de la contribución va por separado. En esta aldea solo hay en el día cinco edificios, cuyos tres habitantes son tan absolutamente pobres que ninguna cosa poseen y es muy poco los dos restantes, de manera que pagando los hacendados forasteros el 12 % solo se obtendría 3.294 reales y siendo el cupo de la contribución sin adiciones 8.328 reales resultan que los citados vecinos de la Quadra tendrían que pagar 5.034 reales.

En vista pues de tan fundados y manifiestos alegatos y en uso de las facultades que concede la referida Real Orden, debe este ayuntamiento entablar como entabla desde ahora la oportuna reclamación de agravios y por ella

Suplica a V.J. ya para el próximo trimestre la igualación con los hacendados forasteros porque de otro modo no sería posible el cobro.

Annex 6.4.

AMG-LLibre d'Actes , Ajuntament-Junta Pericial de Gavà, 1854-1855

5- Febrer-1854

En el pueblo de Gavà a los cinco días del mes de febrero de mil ochocientos cincuenta y cuatro. Reunidos en la casa capitular del mismo los individuos que componen las corporaciones Municipal y Pericial con los propietarios Juan Bruach, Francisco Muntada, Dalmacio Sagraera, Jaume Carbonell, Juan Sabates, José Soler, Antonio Cammany, Miguel Bofill, Zacarias Carbonell, Miguel Piñanas, Antonio Amat, José Amat y Salas, Salvador Borí, José Torrens, Andrés Espinós, José Mestre, Pedro Juan Amat, Ramon Soler, Antonio Margarit, José Tomás, Juan Olivella, Pablo Prunera, Juan Purcet, Ramon Cammany, Antonio Farés, Domingo Esteva, José Margarit, Pedro Viñas, Andrés Obiol, Lorenzo Bou y Jubé y demás que van firmando al pie de esta acta, el señor D. Manuel Llonch Alcalde Constitucional del propio pueblo que presidía la reunión hizo presente que el objeto de la convocatoria era enterar a todos que varios contribuyentes la habían manifestado haberse lesionado mientras ha estado al público el repartimiento de la contribución territorial de las cantidades que por indemnización se bajan de las cuotas de contribución, y si bien no han observado ninguna que cuida de los perjuicios sufridos, no obstante sucede que muchos que han sufrido pérdidas iguales o mayores, especialmente en los viñedos tienen menor o ninguna cantidad indemnizada, cuyo defecto desearían se subsanase del mejor modo posible: por lo que dijo el citado señor Alcalde que respecto de haber sido ? la pérdida de la cosecha de 1853, y no haberse podido apreciar debidamente en aquel acto por la premura con que tuvo que

formarse el respectivo expediente en su concepto unicamente podría distribuirse con justicia la cantidad indemnizada al pueblo, salvando la espontánea conformación de los contribuyentes, haciendo un reparto entre todos por la base de riqueza de campos y viñas con exclusión de todos los demás ramos y por este y no por el principal hacer los abonos a los contribuyentes entre todos proporcionalmente menor de la cantidad invertida en la formación y ? del expediente al efecto formado, para cuya operación podría enseguida nombrarse una Comisión de cuatro individuos a fin de que estuviesen representadas todas las clases, y enterados todos los concurrentes de la proposición del señor presidente, después de la más amplia discusión, la aprobaron unánimemente, resultando elegidos comisionados los señores Juan Sabaté, José Amat y Sala, Antonio Parés y Juan Bruach que estaban presentes, con lo que se levantó esta acta que firmaron conmigo el secretario de que certifico.

24 - setembre - 1854

En el pueblo de Gavà a los veinte y cuatro dias del mes de setiembre de mil ochocientos cincuenta y cuatro. Estando reunidos en la casa consistorial del propio pueblo y bajo la presidencia de su Alcalde Constitucional D. Zacarias Carbonell los individuos que componen el Ayuntamiento y Junta Pericial de este pueblo en union de los contribuyentes abajo firmados y asistencia del mismo secretario; el señor Alcalde presidente manifestó que en atención de lo mucho que ha sufrido en este año la cosecha del vino y aun las mismas viñas a consecuencia de la enfermedad del oidium que tan fuertemente ataca la vid y su fruto; convendría en su concepto instruir con urgencia el oportuno expediente a fin de hacer constar ante la Administración los perjuicios sufridos y obtener a su tiempo la oportuna rebaja de contribución, a cual objeto se había ya él relacionado con persona inteligente en la materia, y que ofrece encargarse de la formación del expediente, curso y aprobación, bajo condición de que se le de por su trabajo y gastos la cuarta parte de la baja que por dicho concepto se haga al pueblo, cobrando cuando sea abonado y se haya recaudado el primer trimestre de la contribución de que se haya rebajado. En este concepto es preciso que cada contribuyente sin exceptuar uno solo se abduque de la cuarta parte de la cantidad que por perdón pueda resultarle a consecuencia de dicho expediente y esto ya por entero en el primer trimestre del año que tenga lugar el perdón pues que este gasto debe ser pagado proporcionalmente por los mismos agraciados y de ninguna manera por los demás contribuyentes, pues que el fin del gasto de la cuarta parte es para mayor seguridad de las tres restantes, y enterados todos los concurrentes de la proposición del señor presidente y reconociéndola todos ventajosa por la seguridad de no gastar inutilmente, pues sino surte efecto nada debe pagarse, la aprobaron unánime, ofreciendo estar a todo lo en ella manifestado y levantándose la sesión firmaron todos los concurrentes, de que certifico.

22 - abril - 1855

En el pueblo de Gavà a los veinte y dos dias del mes de Abril de mil ochocientos cincuenta y cinco. Estando reunidos en la casa Consistorial del propio pueblo los individuos que componen el Ayuntamiento y Junta Pericial del mismo en unión de los propietarios abajo firmados y presididos por su alcalde Constitucional D. Zacarias Carbonell; este manifestó que el amillaramiento que posee el Comun de Gavà a más de no arrojar la riqueza que le figura en el Boletín Oficial señalada por la Administración, adolece de una infinidad de defectos que a todos interesa subsanar; por lo que en concepto del señor

presidente conviene que la Junta Pericial proceda sin levantar mano a inspeccionarlo y rectificarlo; pero como esta operación no solo ha de reportar algunos gastos, sino que puede dar por resultado una reclamación de agravio ante el Gobierno en que son responsables Ayuntamiento y Junta Pericial, es preciso que tanto de los indispensables gastos que ocurren en su rectificación como de la responsabilidad que pueda pesar contra Ayuntamiento y Junta Pericial respondan los contribuyentes a proposición de la riqueza amillarada, y enterados los concurrentes de la proposición del señor presidente, penetrados de la necesidad de una formal rectificación del expresado amillaramiento y de lo justo que es que cada propietario contribuya a proporción de su capital imponible, pues que proporcionalmente percibe los beneficios que de ello resultan, aprobaron unánimes la recordada proposición del señor Alcalde, firmando todos esta acta que certifico.

Annex 6.5.

ACA-FH-Ter 1, núm 467, Cornellà , gener 1862

Aún cuando no se ha seguido por cabeza de este amillaramiento la cartilla de tipos cual debió haberse verificado, han servido para su elaboración los que constan en el acta de la conferencia celebrada el día dos de octubre de 1861.

Ningún inconveniente ofrece el resumen de la riqueza por lo que respecta al número de medidas de tierra, toda vez que con el anterior no resulta diferencia notable y menos en disminución.

Un defecto contiene este amillaramiento que es preciso rectificar y consiste en haber acomodado en una sola partida el producto de las distintas casas que cada uno posee lo cual si bien no altera el resultado es contrario a lo que las instituciones tienen prevenido acerca del particular, además de las dificultades que surgirían en los cambios de propiedad y en cualquier caso en que hubiere necesidad de referirse a las fincas en particular. Semejante defecto quedará corregido mediante un padrón o relación de todas las casas una por una con la misma distinción que estaba en el modelo para la redacción de los amillaramientos.

En tal concepto y hallandose dentro del límite del 14,10% del actual cupo que importa (61.527), el negocio entiende puede V.E. servirse proponer su aprobación provisional e interior.

Barcelona, 24 febrer 1865, M. Jaumeandreu.

Annex 6.6.

ACA-FH-Ter 1, núm, 1350, Sant Feliu de Llobregat 1865.

Sr. Administrador:

Han servido para la confección de este amillaramiento los tipos que constan en el acta de la conferencia celebrada el día 30 de octubre de 1861, exactamente iguales a los que anteriormente tenía el pueblo reconocido, a pesar de haberse mandado rectificar en aumento y si no se alteraron fue sin duda por efecto de haberse suprimido las cuartas clases, cuyo numero pasaba a formar parte de las tres que quedaban existentes, pero habiendo la Junta Pericial alterado la clasificación y la calificación, resulta que el imponible

correspondiente a la propiedad rústica no arroja la cifra que debiere a circunstancia que si bien ahora no debe impedir la aprobación, ya por el aumento que aparece en la propiedad urbana, ya también con el fin de no demorar la terminación de este servicio que recientemente recomienda la superioridad, convendrá que se tenga presente para cuando se acuerde nueva rectificación. Aun que de escasa importancia también convendrá que se tengan presentes las diferencias de más y de menos que se observan en cuanto al número de medidas de tierra comparada el resumen de este amillaramiento con el del anterior. Consisten dichas diferencias en que aparecen de más: 9 muj. 9 mud. frutales en riego; 13 muj. en cereales; 4 muj. 7 mud. alameda, 8muj. cereales secano; 12 muj. 9mud. olivar y 8 en terrenos yermos.

En tal concepto y dentro del límite del 14,10% el actual cupo que importa (54.879), entiende el negociado puede V.S. servirse proponer su aprobación provisional e interina.

Barcelona, 24 marzo 1865, M. Jaumeandreu.

Annex 6.7.

ACA-FH-Ter 1, núm, 1022 , El Papiol, 1865.

Sr. Administrador:

Han servido para la confección de este amillaramiento los tipos que constan en el acta de la conferencia celebrada el día 29 de octubre de 1862 y sin embargo el imponible de la propiedad rústica solo presenta el insignificante aumento de 435 r. lo cual procede de haberse alterado posteriormente que no debió hacerse sin autorización las calidades y los cultivos, resultando comparado el actual resumen con el anterior las diferencias siguientes. De menos 20 muj. 14 mud. cereales regadio, 24 muj. 9 mud. tierra secano, 66 muj. 7 mud. viña y 5 muj. 10 md. bosque los cuales aparecen aumentados 24 frutales y los restantes en terrenos yermos, pero como quiera que la propiedad urbana arroja un un aumento de 21.234 r.v. podrá por ahora prescindirse de aquellas diferencias a condición de que se tengan presente cuando se acuerde rectificación.

Obsérvese en la distribución del imponible entre el propietario y el colono que no se ha cumplido o mejor otro que se ha interpretado equivocadamente lo dispuesto sobre el particular, pues siendo la mitad, tercio o quinto la parte de frutos que percibe el propietario, en igual proporción se señala a éste la cantidad que le corresponde infiriéndose grave perjuicio al colono.

Al tenor de lo prevenido por el ar. 35 del R.D. de 23 de mayo de 1845 debe valorarse en dinero la parte de frutos que percibe el propietario y su importe será la base para el señalamiento y la diferencia hasta el producto líquido evaluado en la finca la base para el señalamiento al colono.

La reserva de que en este sentido se hagan las enmiendas consiguientes dando cuenta a la Administración de su resultado, y pues, que el cupo de 27.437 r. se halla dentro del límite del 14,10%, entiende el negociado puede V. servirse proponer su aprobación provisional e interina, pero considerándose aumentado el imponible en cantidad de 1022r 41 cent., consiguiente a lo resuelto por el Exmo. Sr. Gobernador de la provincia en el expediente instruido a instancia de D. Joaquin de Cebrià que consta al núm, 94.

Total según	amillaramiento	194.392,62
Amillaramiento corresp.	a Cebrià	1.022,41

195.415,03

Barcelona, mayo 1865, M. Jaumeandreu.

Annex 6.8.

AM-MR, Junta Pericial de Molins de Rei, 30 de maig de 1865.

En la villa de Molins de Rey a los treinta y uno de Mayo de Mil ocho cientos sesenta y cinco. Reunidos los señores que suscriben y forman la Junta Pericial de este Distrito municipal, y hallandose en discordancia relativo a que el périgo D. Miguel Roca es de opinion que los arboles frutales no deben incluirse en el amillaramiento hasta los 15 años apoyandose en el apartado 22 del articulo 40 del Real Decreto de 23 de mayo de 1845; y como los demas périgos son y opinan de distinto modo respecto a que las partes de melocotoneros en cuestion quedaria exenta de contribucion que tan solo pagaria como a cereales, supuesto que a los 15 años han desaparecido por completo, y como esta clase de frutales es la que rinde una de las riquezas mayores y empieza a rendir producto y no escaso a los 5 años de su plantacion, estando en su mayor apojeeo de ocho a diez, y de estos a los 15 decayendo hasta llegar a su completa ruina; Y apoyandose igualmente en que el périgo D. Miguel Roca incluyó una parte de frutales si bien que escasa y de la misma especie en el amillaramiento anterior, cree esta Junta pericial no obrar en devida forma, pues conceptuan se defraudarian los derechos del Tesoro.

7. UNA APROXIMACIO A L'ESTRUCTURA SOCIAL DE MITJANS SEGLE XIX.

7.UNA APROXIMACIO A L'ESTRUCTURA SOCIAL DE MITJAN SEGLE XIX

En aquest capítol reflexionarem sobre aspectes que ens ajudaran a conèixer millor l'estructura social de Baix Llobregat a mitjan del segle XIX . La distribució de la riquesa, analitzada a partir de les rendes mitjanes i dels índexs de concentració de la terra i de la riquesa, la importància de les grans propietats barcelonines a la comarca i de la mobilitat de la terra durant els anys durs de la crisi són alguns dels aspectes bàsics que tractarem.

7.1.La distribució de la riquesa

7.1.1.Una aproximació a les rendes mitjanes.

Un dels camins per mesurar la desigual distribució de la riquesa es l'anàlisi de les rendes mitjanes de rústica , ramaderia, urbana i parceria, a més , de les rendes per contribuent i per hectàrea (1). Emprem renda mitjana com el resultat de dividir el total de riquesa declarada per un concepte pels totals dels contribuents del mateix, per àrea o muncicipi.

Quadre 7.1

Rendes Mitjanes - Baix Llobregat (1862-1864).

Pobles	Rustica	Ramaderia	Urbana	Parceria	Contribuent	Hect.
R.esquerra	1295.6	62.2	598	457	1223.4	452.76
R.dreta	895.25	79	412.75	1330	1056.5	197.51
Delta	1949.75	62	309		1135.25	136.02

TOTALS	1380.2	67.73	439.91	893.5	1138.38	262.09

La renda mitjana de rústica, és a dir el total de riquesa rústica dividida pel total de contribuents de rústica d'una àrea, és més elevada a la zona dèltica, única zona on sobrepassa amb escriu la

mitjana. Aquest fet s'explica per l'existència d'un alt grau de concentració de la terra i no per una estructura agrícola més rica o més productiva o, el que és el mateix, per una forta presència de grans propietats barcelonines a pobles com el Prat i, en general, a tota l'àrea deltaica.

La ramaderia és el concepte que ofereix unes rendes mitjanes més homogènies, rendes però que encobreixen realitats ben diferents. La riba dreta, que té la renda mitjana més elevada, no inclou Sant Vicenç dels Horts. La renda de ramaderia més elevada del conjunt de pobles estudiats correspon a Santa Coloma de Cervelló. Això s'explica per què a Santa Coloma la masia aïllada de muntanya, amb l'associació corresponent d'animals de treball, era la tipologia de l'explotació agrícola dominant, mentre que a la resta de pobles, els pagesos, al viure agrupats en nuclis urbans, tenien poc bestiar (una mula, un ase o un cavall). L'excepció eren els ramats de la zona dèltica, però, un cap de bestiar d'oví cotitza molt poc comparat amb les besties de càrrega (2).

Les rendes mitjanes d'urbana ens dibuixen tres àrees: la riba esquerra amb una renda mitjana de 598 rals, molt per sobre de la mitjana global (439.91), la riba dreta amb una situació intermèdia, amb 412.75 rals de renda mitjana, i la zona dèltica amb una renda mitjana de 309 rals, 130.91 menys que la mitjana global. La diferent distribució d'aquesta renda responia a tipologies urbanes diverses.

A la riba esquerra els nuclis urbans estaven més consolidats i, generalment, millor construïts i complementats per riques masies de muntanya, que en els pobles més propers a Barcelona com Cornellà, Sant Joan i Sant Feliu convivien amb cases d'estiu i senyorials. Això feia que la renda mitjana per edifici fos la més elevada de les tres àrees. A més l'Administració tenia consciència que, fiscalment parlant, una agricultura de regadiu com la de la riba esquerra pagava

menys del que li corresponia i això feia que tendís a ser exigent amb la contribució urbana. Per tant el factor demogràfic, que s'utilitzava al segle XIX per establir diferents categories fiscals, s'ha de relativitzar com a element vertebrador de les rendes d'urbana. Per exemple Cornellà, que era un nucli rural ben petit, era el poble amb la renda més elevada. Això s'explica per la major valoració que causava la proximitat amb Barcelona, la presència de cases senyoriales i de les primeres fàbriques, factors que sumats fan pujar la renda mitjana d'urbana. En canvi, Sant Feliu, poble que per ser cap de partit judicial i tenir més habitants li correspondria una major cotització, tenia una renda mitjana inferior a Cornellà i a Molins de Rei.

La riba dreta es trobava en una situació intermèdia al costat de pobles com Sant Boi, que tenia un nucli urbà ben consolidat, hi havien petits nuclis rurals rodejats de masies disperses a la muntanya: Sant Vicenç, Pallejà i Sant Coloma de Cervelló.

El delta era una zona de forts contrastos: al costat de grans mansions senyoriales barcelonines, disperses per la plana dèltica, als nuclis urbans s'hi concentraven petites cases de parcers, de jornalers i de camperols pobres. Aquesta dicotòmica estructura urbana reflectia l'accentuació de les diferències socials a la zona dèltica, derivades d'una estructura de la propietat depenent de la gran propietat barcelonina. En aquest sentit el cas del Prat era el més clar, però Gavà i, sobretot, Viladecans se li assemblaven. Castelldefels mereix comentari apart ja que el seu nucli urbà estava molt poc poblat i el 82,69 % de les seves cases estaven situades al camp (3). Això podria fer pensar en una renda elevada (cases senyoriales, riques masies), però, en canvi, Castelldefels era el poble que tenia la renda d'urbana més baixa del conjunt del tretze municipis estudiats. El per què rau en que la majoria d'aquestes cases de camp eren veritables barraques de platja que constituïen el barri de les Botigues, on hi vivien pescadors

parcers i pagesos pobres.

La renda mitjana de parceria, present únicament a les dues ribes, reflecteix una major presència d'aquesta relació d'explotació a la riba dreta, sobretot als pobles de Fallejà i Sant Vicenç (3).

La renda per contribuent està condicionada per diversos factors: el grau de concentració en el control de la terra, la riquesa urbana, la ramaderia, la productivitat agrícola, etc... En canvi, la renda per hectàrea depèn solament de la productivitat i de l'orientació de l'ocultació fiscal. Aquest fet ens permet contrastar les diferències existents en l'estructura agrària baixllobregatina. Mentre que l'àrea deltaica té la renda més baixa per hectàrea, quan hom analitza la renda per contribuent el delta es situa en segon lloc. L'explicació rau en la presència de grans propietaris barcelonins a la zona, que detenten, sovint, les millors terres. En canvi el fet de que la riba esquerra ocupi els dos primers llocs, tant en la renda per contribuent com en la renda per hectàrea, essent com era una àrea on la petita i mitjana propietat tenien força, s'explica sobretot per l'existència d'una agricultura molt productiva, on des d'inicis del XIX es va estendre el regadiu i per una elevada presència de les grans propietats a les millors terres de regadiu. La riba dreta combinava una menor concentració en el control de la terra que el delta i una agricultura menys productiva que la de la riba esquerra. Així la renda mitjana per contribuent es situava en l'últim lloc i la renda mitjana per hectàrea estava en una situació intermèdia.

Intentarem a continuació fer alguna matisació per cada concepte i àrea, que no hagi estat inclosa en els comentaris anteriors, evitant de no caure en reiteracions.

Quadre 7.2.

Rendes Mitjanes - Riba esquerra (1862-1864).

Pobles	Rústica	Ramaderia	Urbana	Parceria	Contribuent	Hect.
C	1952	72	721		1784	597.66
SJ	1150	65	459		1212	499.62
SF	1817	69	674		1272	591.19
MR	1100	64	746	445	1165	433.26
P	459	41	390	469	684	142.09

TOTALS	1295.6	62.2	598	457	1223.4	452.76

A la riba esquerra Cornellà i Sant Feliu es destacaven com a pobles que tenien els majors valors de rústica i per contribuent. Les millors terres de regadiu d'ambdós pobles estaven en mans de grans propietaris, la majoria barcelonins.

Quant a renda d'urbana, Molins de Rei era el poble que tenia la renda mitjana més elevada de la riba esquerra i de tots els pobles estudiats. Aquest fet gairebé segur que està relacionat amb factors aliens a l'estructura agrària com ara el paper que Molins de Rei jugava com a cruïlla de comunicacions i centre de serveis, trets que influïren en una major valoració de la riquesa urbana (5). Els dos pobles que en ordre decreixent seguien a Molins de Rei eren Cornellà i Sant Feliu, el primer amb una elevada renda justificada per la proximitat amb Barcelona i per la presència de grans cases senyoriales, i Sant Feliu per ser el centre administratiu de la comarca.

En conjunt, podem afirmar que Cornellà, Sant Feliu i Molins de Rei eren els tres municipis més importants de la riba esquerra, i que agricolament la seva renda mitjana per hectàrea estava ordenada segons la importància que hi tenia el regadiu. L'únic poble que desdeïa del conjunt era el Papiol, que tenia una agricultura predominantment de secà: la seva renda per hectàrea era 4.2 vegades inferior a la més elevada de Cornellà. Papiol tenia les rendes més baixes excepte la renda mitjana per parceria, concepte per el qual superava a Molins de

Rei. Per tant, el Papiol oferia una fesomia de les rendes mitjanes molt diferent a la dels altres pobles de la riba esquerra i semblant, fins a cert punt, a la dels pobles de la riba dreta.

Quadre 7.3.

Rendes Mitjanes - Riba dreta (1861-1863)

Pobles	Rústica	Ramaderia	Urbana	Parceria	Contribuent	Hect.
PJ	429	57	346	1725	703	131.94
SV	711		521	935	952	233.11
STC	1688	113	344		1726	195.69
SB	753	67	440		845	229.31

TOTALS	895.25	79	412.75	1330	1056.5	197.51

La riba dreta oferia un conjunt bastant homogeni, marcat pel predomini de la mitjana propietat, el que determinava una estructura de les rendes mitjanes equilibrada, però amb uns valors generalment més baixos que a l'altra riba. Santa Coloma de Cervelló sobresurtia del conjunt amb unes rendes de rústica i per contribuent molt elevades, que s'expliquen per la pervivència de grans propietats dels antics masos de muntanya, molt més importants dins el conjunt municipal que a altres pobles veïns com Sant Vicenç o Sant Boi. Un altre element de contrast dins el conjunt de la riba dreta era l'extensió de la parceria a Sant Vicenç i Fallejà: aquest fet s'explicava per la preponderància de la vinya a les zones muntanyoses dels dos pobles. En canvi, a Sant Boi les terres de secà de muntanya es dedicaven a fruiters de secà, com les cireres o les prunes, i possiblement, a mitjan segle XIX, la parceria començava a recular.

Des del punt de vista d'estructura urbana Sant Vicenç era el poble amb la renda mitjana més elevada, seguit de Sant Boi. Tanmateix, a aquesta àrea les diferències de valoració de la propietat urbana no

eren tant agudes com a la riba esquerra (6).

Quadre 7.4.

Rendes mitjanes = Delta (1861-1863).

Pobles	Rústica	Ramaderia	Urbana	Parceria	Contribuent	Hect.
EP	6221	77	414		2667	223.26
V	429	58	298		508	123.15
G	704	53	406		877	113.24
CF	445	63	118		489	84.44

TOTALS	1949.75	62	309		1135.25	136.02

El Prat es diferencia dels pobles dèltics en tots els conceptes. Els valors de rústica i per contribuent eren els més alts de tots els pobles estudiats, fet coherent si recordem que era al Prat on la gran propietat foràna era més important, quantitativa i qualitativament, i que tenia l'índex de concentració de la terra i la renda mitjana per hectàrea més elevats del delta (7). Els altres tres pobles tenien unes rendes mitjanes per hectàrea per sota de la mitjana de la riba dreta i molt lluny, en sentit decreixent, de la riba esquerra. Els rendiments per hectàrea de Castelldefels eren els més baixos dels tretze pobles estudiats, el que ens situa davant de l'agricultura menys productiva de les tres àrees. Tanmateix, deixant de banda el cas del Prat, hom observa una relativa homogeneïtat pels altres conceptes. Gavà contrastava dins el conjunt dels tres pobles del delta de ponent. Era el poble que, després del Prat, tenia les rendes més elevades de rústica, urbana i per contribuent, gràcies a les grans propietats de les masies de muntanya i a la propietat de la baronia. A Viladecans i Castelldefels la presència de grans propietats quedava neutralitzada per l'excessiva fragmentació de la petita propietat, i si hi sumem els baixos rendiments per hectàrea, era lògic que fossin els pobles amb

rendes mitjanes més baixes de rústica i per contribuent. Quant a la ramaderia les diferències de rendes es justifiquen pel tipus de bestiar: el valor mig més elevat del Prat es deu a que al costat de l'oví, bestiar que era abundant a Gavà i Viladecans, hi havia una forta presència de boví i existien molts contribuents que únicament posseïen un cavall o un parell de bous, situació semblant a la Sant Boi i a Cornellà.

Les diferències d'urbana entre els quatre pobles dèltics queden explicades per la presència de bones cases de camp o senyoriales a Gavà i al Prat, i no per la qualitat dels seus nuclis urbans, que eren ben miserables. A mitjan segle XIX els nuclis urbans de Viladecans i de Castelldefels no estaven gaire consolidats. A Viladecans, poble que s'havia segregat de Sant Climent a mitjan segle XVIII el que indica que el seu nucli urbà estava tot just començant a desenvolupar-se, hi constaven únicament tres cases de poble i a Castelldefels divuit.

Z.1.2. La concentració de la terra i de la riquesa.

El desigual repartiment de la terra i de la riquesa agrícola le podem conèixer millor gràcies a l'índex de Gini, que mesura el grau de concentració d'una variable. Així, per exemple, la riquesa rústica estarà més concentrada quan més riquesa estigui a mans de menys o bé quan un sector molt ampli de la població tingui una proporció molt petita de riquesa. Aquest índex oscil·la entre 0 i 1, zero indica concentració inexistent i 1 indica màxima concentració o perfecta mala distribució. La corba de Lorenz serveix per representar gràficament el valor d'aquest índex. Tanmateix, tot càlcul matemàtic aplicat a l'àmbit de les ciències humanes té un risc. A vegades hem observat que l'utilització abusiva d'aquest índex ha servit per ocultar precisament l'objectiu que hom pretenia evidenciar. Aplicat al control de la terra